

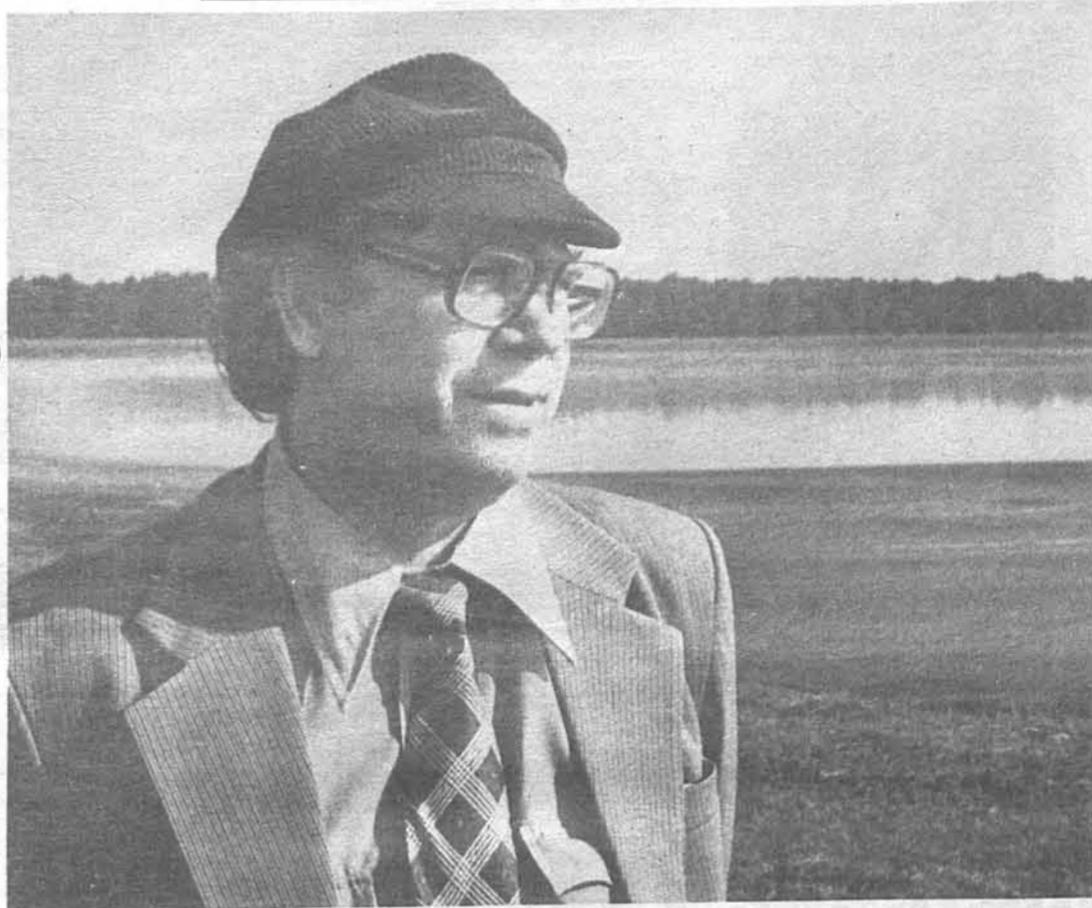
Пралетарыі ўсіх краін, яднайцеся!

Літаратура і Мастацтва

ОРГАН МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ І ПРАЎЛЕННЯ САЮЗА ПІСЬМЕНІКАЎ БССР

ПЯТНІЦА, 10 сакавіка 1989 г. № 10 (3472) © Выходзіць з 1932 г. © Цана 10 кап.

ВЫБАРЫ І НАШ ВЫБАР

«Такая мая пазіцыя...»

Здавалася б, Івана Гаўрылавіча Чыгрынава ведаю больш-менш добра, а ўсё ж быў уражаны, колькі гадоў назад прачытаўшы ў У. Гніламедава вось гэта: «І яшчэ варта ўспомніць такую дэталю: летам — у час канікулаў ці адпачынку — часам ён ішоў з Мінска ў свой Вялікі Бор (што ажно ў Касцюковіцкім раёне на Магілёўшчыне, дзе нарадзіўся) пяхком. З усімі адхіленнямі — паўтысячы кіламетраў! Гэта было цікава — шмат сустрэч, назіранняў, уражанняў. Шмат

вандраваў і калі знаходзіўся дома: свой Касцюковіцкі (і не толькі Касцюковіцкі) раён схадзіў увесь». Тады падумалася, што дэталю гэтая дадае вельмі шмат да чалавечага і творчага аблічча пісьменніка, у многім вытлумачвае вялікую праўдзівасць і жыццёвую верагоднасць яго кнігі і яго герояў. Падумалася тады і пра тое, што і ў літаратуру ён не прабіваў дарогу «грудзьмі» ці локцямі, а ўваходзіў у яе, калі можна так сказаць, з цягавітай сялянскай

самавітасцю і годнасцю, нічога не робячы наспех.

Яго першая кніга «Птушкі ляцяць на волю» выйшла ў свет, калі аўтару споўніўся трыццаць адзін год. Ды і першае чыгрынаўскае апавяданне «Праз гады» трапіла ў друк, калі аўтару было ўжо дваццаць сем гадоў. Але затое якое гэта было апавяданне?!

«За сто кіламетраў на абсд», «Па сваіх слядах», «Народны камісар», «Жыве ў крайняй хаце ўдава», «Ішоў на вайну чалавек...» — гэтыя і іншыя апа-

вяданні І. Чыгрынава (і з першай, і другой кнігі «Самы шчаслівы чалавек») — свосасоблівыя абразкі народнага жыцця, якія, дзякуючы таленту пісьменніка, сталі сапраўднымі мастацкімі палотнамі. Лепшыя апавяданні І. Чыгрынава нават самыя строгія крытыкі адносяць сёння да залатога фонду беларускай навістыкі.

З той жа сялянскай самавітасцю і годнасцю ўзяўся пісьменнік за раманаў, бо быў упэўнены, што «раман — гэта сам народ». Пра гэты народ і збіраўся ён сказаць сваё слова. Спачатку нарадзіўся «Плач перапёлкі», пазней — яшчэ два раманы: «Апраўданне крыві» і «Свае і чужыны». Сёння рэдка знойдзеш літаратурна-даследчыцкую кнігу аб савецкай літаратуры на тэму мінулага вайны, у якой бы не згадвалася чыгрынаўская трылогія. Самы свежы прыклад — даследаванне А. Шагалова «Сілай абавязку і сумлення» (выдавецтва ДТСААФ СССР). Прозвішча І. Чыгрынава тут — сярод прозвішчаў Ф. Абрамава, А. Адамовіча, В. Астаф'ева, Г. Бакланава, В. Быкава, В. Кандрэцьева, А. Рыбакова, К. Сіманова і іншых летапісцаў усенароднага подзвігу ў барацьбе з фашызмам.

А пісьменнік працаваў не толькі за сваім пісьмовым сталом. Нямала часу забіраў і другі рабочы стол: і тады, калі працаваў рэдактарам, загадчыкам рэдакцыі літаратуры і мастацтва ў выдавецтве «Навука і тэхніка», і калі вёў аддзел публіцыстыкі і нарыса ў часопісе «Полымя», і калі «сакратарнічаў» у Саюзе пісьменнікаў БССР (больш за дзесяць гадоў). Набыты вопыт спатрэбіўся, калі Іван Гаўрылавіч узначаліў праўленне Беларускага аддзялення Савецкага фонду культуры. За нядоўгі час фондам распрацаваны шэраг значных праграм, накіраваных на адраджэнне і далейшае развіццё беларускай нацыянальнай культуры, гісторыі, мовы, — такія, як «Вяртанне», «Спадчына» і іншыя.

(Працяг на стар. 2).

вымагае стварэнне адпаведных умоў працы і быту жанчыне-маці. Фінансаванне гэтых накірункаў трэба значна павялічыць за кошт разумнага скарачэння сродкаў на ваенныя патрэбы.

* Буду вялікую ўвагу аддаваць палітычнаму эканамічнаму абстаўленню, якая робіцца пагрэзлівай, асабліва пасля чарнобыльскай трагедыі. Першым укладам у гэта лічу хутчэйшае завяршэнне будаўніцтва і рэканструкцыю ачышчальных збудаванняў, рэканструкцыю і павышэнне тэхнічнага ўзроўню прамысловых прадпрыемстваў, а таксама спыненне будаўніцтва новых вытворчасцей, што згубна ўплываюць на экалогію рэгіёна. Сродкі на вырашэнне гэтай праблемы трэба ўжо цяпер браць за кошт насмічнай, а найперш меліярацыйнай праграмы, якая не заўсёды прадуманая і неабходная.

* Хачу зрабіць усё, што зменіць сённяшнія адносіны да культуры, таму што росквіт дзяржавы — гэта і культура народа. Я за тое, каб яна стала важнейшай справай перабудовы. Я за стварэнне новай канцэпцыі культуры. Нельга разлічваць на сур'ёзныя зрухі ў эканоміцы, у дзяржаўным будаўніцтве, калі не ўлічваць узровень маральнасці людзей, не ўзбагачаць унутраны свет чалавек. Нашаму грамадству патрэбен разумны, працавіты, выхаваны чалавек. Час ад вузкіх рамак агульнаадукацыйных праграм пераходзіць да выхавання не толькі пісьменнасці, але і высокай духоўнасці.

* Лічу неабходным аддаць вялікую ўвагу адраджэнню беларускай культуры і нацыянальнай мовы, аднаўленню помнікаў гісторыі і культуры. Вярнуць гістарычную памяць, стварыць праўдзівую гісторыю народа — гэта вельмі важна. Безумоўна, такая праграма не павінна быць на шкоду рускім, украінцам, палякам, літоўцам, лўрэям, татарам і прадстаўнікам іншых народаў, якія жывуць на тэрыторыі нашай рэспублікі.

* Вырашэнне надзвычайных пытанняў не ўяўляю без далейшага развіцця дэмакратыі ў краіне, якая, у сваю чаргу, можа быць забеспечана шляхам нарэннай перабудовы палітычнай сістэмы, важнейшым элементам якой з'яўляецца стварэнне прававой дзяржавы.

Тэзісы перадвыбарчай платформы

кандыдата ў народныя дэпутаты СССР
па Бабруйскай тэрытарыяльнай
выбарчай акрузе № 573
Івана Гаўрылавіча ЧЫГРЫНАВА

* Галоўны жыццёвы дэвіз — клопат пра чалавекана, павышэнне яго добрабыту. Адсюль і імкненне да таго, каб у бліжэйшыя гады людзі сталі нарэшце жыць па-чалавечы. Я — за сацыяльную справядлівасць, за стварэнне ўсім роўных магчымасцей, за выкараненне ўраўнілаўкі, заціску ініцыятывы і г. д.

Кожны мае права на забяспечанае шчаслівае жыццё. Такая мая прыныповае пазіцыя.

* Я заўсёды выступаю за стварэнне умоў для забеспячэння здароўя людзей, вырашэнне жыллёвай праблемы, што з'яўляецца галоўным і для насельніцтва выбарчай акругі. Кожная сям'я павінна мець добраўпарадкаваную кватэру ці асобны дом. Асабліва вую ўвагу трэба аддаць будаўніцтву і абсталяванню паліклінік, бальніц і лячэбніц тэрытарыяльнага прызначэння. Безумоўнаму вырашэнню гэтых праблем у самыя кароткія тэрміны павінен быць забяспечаны строгі дэпутатскі кантроль.

УНУМАРЫ:

«ХТО Ж НЕ ХОЧА
ДЫЯЛОГА?»

Палемічны артыкул
філосафа В. АКУЛАВА

3, 13

«МІЖ БЫЛЫМ
І НАСТУПНЫМ»

«Сшытак трэці»
з публіцыстычнай
кнігі Н. ГІЛЕВІЧА

5, 12

«ГАРАЦЬ
ЦІ НЕ ГАРАЦЬ
РУКАПІСЫ?...»

Нататкі Б. САЧАНКІ

7, 8—9

ВЕРШЫ

М. ДУКСЫ,
М. КАВАЛЕЎСКАГА

АПАВДАННЕ

Л. ДРАНЬКО-
МАЙСЮКА

8—9, 12

Пераклады
Р. БАРАДУЛІНА
і артыкул
І. СЦЯПУНІНА

Да 175-годдзя
з дня нараджэння
Тараса ШАУЧЭНКІ

14—15

«Такая мая пазіцыя...»

(Пачатак на стар. 1).

Плён і значэнне здзейсненага бачацца здалёк. Ці не таму на сваіх сходах калектывы Бабруйскай галантарэйнай фабрыкі і аўтатранспартнага тэхнікума, райбыткамбіната па абслугоўванні насельніцтва, Глускай санаторна-ляснай школы, калгаса «Перамога» Асіповіцкага раёна і сярэдняй школы №1 г. Асіповічы, называючы І. Чыгрынава кандыдатам у народныя дэпутаты СССР па Бабруйскай тэрытарыяльнай акрузе №573, гаварылі і пра яго творчасць, і пра тое, што ўжо зроблена і робіцца па лініі Беларускага фонду культуры. Згадваліся, дарэчы, не толькі кнігі пісьменніка. Згадваліся таксама шматсерыйны тэлевізійны фільм «Руіны страляюць...», адным з аўтараў сцэнарыя якога быў І. Чыгрынаў, і радыёспектаклі па яго раманах, спектаклі ў тэатры імя Янкі Купалы, у Брэсцкім тэатры, у Тэатры-студыі кінаакцёра. Згадваліся і тое, што вядомы кінарэжысёр І. Дабралюбаў па заказе Дзяржтэле радыё СССР прыступіў да здымак шматсерыйнага фільма «Плач перапёлкі», у аснову якога пакладзены ўсе тры раманы. Не былі абдызены ўвагай і п'есы «Следчая справа Вашчылы», «Чалавек з мядзведжым тварам», «Толькі мёртвыя не вяртаюцца», апублікаваныя пісьменнікам апошнім часам.

Выбаршчыкі з цікавасцю знаёмяцца з перадвыбарнай платформай І. Чыгрынава. Яны знаходзяць у ёй многае з таго, што даўно хваляе і непакоіць іх саміх, заклікае да дзеяння. Гэта найперш жыллёвае пытанне, якое ў акрузе стаіць асабліва востра, і экалагічная праблема.

Як старшыня праўлення Беларускага адзялення Савецкага фонду культуры, старшыня Камісіі Вярхоўнага Савета БССР па нацыянальных пытаннях і міжнацыянальных адносінах, І. Чыгрынаў аддае шмат энергіі адраджэнню нацыянальнай культуры і мовы, аднаўленню помнікаў гісторыі і культуры нашага народа, а таксама іншых народаў, якія жывуць на Беларусі.

У перадвыбарнай праграме кандыдата ёсць і некалькі канкрэтных лічбаў і прапаноў. Так, адзначаецца, што Беларускаму фонду культуры ўжо выдзеліў 100 тысяч рублёў на рэканструкцыю Бабруйскага краязнаўчага музея, падтрымлівае ініцыятыву грамадскасці аб рэканструкцыі гарадскога парку культуры і адпачынку, стварэнні ў Бабруйску плошчы Дзекабрыстаў, увескавенні памятных мясцін, звязаных з бацькавай аперацыяй мінулай вайны «Бабруйскі кацёл». У далейшым, мяркуе І. Чыгрынаў, неабходна вырашыць пытанне аб больш рэацыянальным выкарыстанні як гістарычнага помніка Бабруйскай крэпасці. Наогул жа Бабруйск павінен увайсці ў міжнародны турыстычны маршрут «Белая Русь». Беларускаму фонду культуры выступіў ініцыятарам распрацоўкі комплекснай схемы архітэктурна-мастацкага пераўтварэння некаторых населеных пунктаў рэспублікі, каб у далейшым стварыць міжнароднае турысцкае калыце, якое ахопіць 38 гарадоў Беларусі, што маюць слаўнае гістарычнае мінулае.

Мастацкія творы пісьменніка Івана Чыгрынава напоўнены агульначалавечымі праблемамі. У перадвыбарнай праграме кандыдата ў народныя дэпутаты СССР Івана Гаўрылавіча Чыгрынава гэтыя праблемы набываюць канкрэтны сацыяльны змест.

Алесь МАРЦІНОВІЧ.

Літаратурны вечар у Палацы культуры і тэхнікі лёгкай прамысловасці Віцебска. Вядзе вечар Н. ГІЛЕВІЧ.

ГУЧАЛА РОДНАЕ СЛОВА

На Віцебшчыне прайшлі Дні беларускай літаратуры, прысвечаныя 500-годдзю з дня нараджэння Францішка Скарыны. Праведзены яны па ініцыятыве Віцебскага абкома, гарнома партыі і Бюро прапаганды мастацкай літаратуры СП БССР.

Традыцыйнымі хлебам-соллю сустракалі працаўнікі Наддзвіння вядомых пісьменнікаў, якія прыехалі з Мінска, а таксама мясцовых літаратараў. Вечары, гутаркі аб сённяшнім стане беларускай літаратуры і яе задачах у святле перабудовы адбыліся ў Пастаўскім, Міёрскім, Ушацкім, Полацкім, Докшыцкім, Шаркоўшчынскім, Талачынскім раёнах, у Оршы і Полацку.

Вялікі літаратурны вечар адбыўся ў Палацы культуры і тэхнікі лёгкай прамысловасці г. Віцебска. Вёў вечар першы сакратар праўлення Саюза пісьмен-

нікаў БССР Н. Гілевіч. На вечары выступілі В. Беліжэнка, Т. Бондар, Н. Гальперовіч, Г. Дзмітрыеў, І. Жарнасен, В. Зуёнак, В. Іпатава, К. Камейша, П. Макаль, Я. Міклашэўскі, С. Панізнік, У. Папковіч, У. Паўлаў, А. Петрашкевіч, А. Салтук, Д. Сімановіч, Б. Спрычан, І. Стадольнік, Г. Тумаш.

Выступаюць Т. БОНДАР, В. ІПАТАВА, А. ПЕТРАШКЕВІЧ.

На вечары прысутнічалі першы сакратар Віцебскага абкома КПБ У. В. Грыгор'еў і загадчык сектара літаратуры і мастацтва ідэалагічнага аддзела ЦК КПБ А. І. Бутэвіч.

Удзельнікі Дзён былі прыняты ў Віцебскім абкоме партыі. З імі сустрэліся члены абкома партыі на чале з першым сакратаром Віцебскага абкома КПБ У. В. Грыгор'евым. Адбылася за-

цікаўная гаворка аб надзённых праблемах развіцця беларускай мовы і літаратуры, а таксама аб падрыхтоўцы да 500-годдзя з дня нараджэння Францішка Скарыны; якое будзе шырока адзначацца на Віцебшчыне — радзіме першадрукара.

Чытач прыйшоў у рэдакцыю

Што пакінем унукам

Завочна з М. Папекам мы былі знаёмы даўно: гады два назад прыслаў ён у «ЛІМ» свой першы ліст. З таго часу мы яго і запамінілі. Кінулася ў вочы прозвішча — адметнае, характэрнае, чыста беларускае, як кажуць, прозвішча, а яшчэ і пасада ці, правільней, прафесія: пчалар. Прафесія найперш і паспрыяла таму, што ў нашым уяўленні сілаўся адназначны воблік нашага пружанскага чытача: сталы, а мо і зусім стары, убелены свізною, надзелены немалым жыццёвым вопытам (пра што сведчылі разважлівыя, па-сялянску мудрыя пісьмы) чалавек.

І таму не паверылі вачам сваім, калі дзверы адчыніў высокі, хударлявы малады чалавек і, павітаўшыся, назваў сябе:

— Мікола Папека.

Падумалі было спачатку, што гэта нійначай сын (ці пляменнік) таго НАШАГА Папекі, не стрымаліся, нават перапыталі, бы не дачуўшы ягоны слоў, і ён, зразумеўшы нашу збянтэжанасць, добра, шырока ўсмінуўся:

— Падманула прафесія? Мне не ўпершыню. Прывыклі людзі: раз пчалар, дык павінен быць стары чалавек. А пчалары ёсць розныя, ёсць і маладзейшыя за мяне...

Што ні кажуць, а сапраўды — вялікая сіла звычкі. Бо з лістоў М. Папекі мы ведалі, што ён не так даўно скончыў Кіеўскую сельгасакадэмію і пасля яе трапіў на працу ў лясніцтва — пчаларом. Тым не менш, спрацаваў стэрэатып: раз працуе пчаларом, ніякім чынам не малады чалавек.

А госьць, запрошаны сесці, тым часам распавядаў ужо пра свой клопат:

— Так ужо, мабыць, нас прывучылі, што калі, як кажуць, хоць галавой аб сцяну, тады ідзеш шукаць рады да таго,

каму верыш. Вось і прыйшоў да вас, хоць, паверце, падхалімнічаць не люблю. Ліст — гэта адно, а пагаварыць з чалавекам сам-насам, паспавядацца — другое. Вось і прыйшоў. Прыйшоў і сам па сабе, і па даручэнні нашай краязнаўча-культурнай суполкі «Спадчына», што складалася ў Пружаннах. Узнікла яна спачатку пры рэдакцыі раённай газеты «Зарна камунізму» як неформальнае аб'яднанне, а пасля ўжо стала агульнагарадской, агульнараённай суполкай. Нялёгка нам. Ужо само слова — «неформальная» — бянтэжыць прадстаўнікоў гарадскіх і раённых улад. Былі нават спробы прыпыніць дзейнасць «Спадчыны» — пад агульнавядомым абвінавачванні ў экстрэмізме і дэмагогіі. У чым жа бачыўся наш экстрэмізм? Здаецца мне, што найперш у нашых задачах і мэтах: пашырэнне, прапаганда ведаў пра гістарычнае мінулае краю.

Для рэалізацыі гэтай задачы вырашылі стварыць у Пружаннах краязнаўчы музей. На старонках раёнкі правялі дыскусію аб выкарыстанні — пасля рэстаўрацыі — Пружанскіх крам, або, як іх яшчэ называюць, «Белых лавак» — помніка архітэктурнага XIX стагоддзя пад музей. На жаль, пытанне гэтае і сёння застаецца адкрытым, што будзе ў «Белых лаўках» — невядома, хоць рэстаўрацыя падыходзіць да канца.

Што яшчэ зрабіла «Спадчына»? Упершыню на Пружаншчыне арганізавала і правяла выстаўку твораў аматараў прыкладнага і выяўленчага мастацтва. Клапоцімся аб зберажэнні беларускамоўных школ. Мо гэта дзіўна гучыць, але і сёння, у час перабудовы, калі, здавалася б, надыйшоў час цвярозага одуму, яе трэба аберагаць, бо не перавяліся дасюль звышінтэрнацыяналісты, якім вельмі рупіць хутчэй дамагацца суцэльнага «збліжэння» і «зліцця». Так, зусім нядаўна ледзь не стала рускамоўнай Загорская школа. Толькі дзякуючы намаганням старшыні «Спадчыны» настаўніка Івана Юльянавіча Здановіча ўдалося не дапусціць гэтага...

Загорская школа на Пружаншчыне? Прыгадалася, што ў рэдакцыйнай пошце было пісьмо пра падзеі вакол гэтай школы. Зазірнулі ў кнігу ўліку. Так і ёсць. Ліст ад згаданага госьцем І. Ю. Здановіча. Вось што пісаў Іван Юльянавіч: «Ініцыятарам перавесці Загорскую школу на рускую мову ўкладаннем быў старшыня мясцовага калгаса «Дружба». Ён і падпісы бацькоў сабраў, і разам са старшынёй сельсавета сходам калгаснікаў правёў. Знайшоў ён падтрымку і ў РАНА: былі ўжо сабраны падручнікі, праведзена галасаванне сярод настаўнікаў. Праўда, галасаванне не дало вынікаў, галасы падзяліліся пароўну, але гэта ініцыятару не збянтэжыла. Я выступіў супраць пераводу школы на рускую мову ў раённай газеце, звяртаўся да старшыні Брэсцкага аблвыканкома, гаварыў пра гэта на жывеньскай нарадзе настаўнікаў і з кіраўнікамі раёна. У выніку на

паслядзінні выканкома раённага Савета паўторна рашалася пытанне аб пераводзе школы. Прысутнічаў там і я. Падтрымаў мяне ўрэшце першы сакратар райкома партыі, і школу пакінулі беларускамоўнай»...

— Пружаншчына, — расказаў Мікола, — радзіма нашых слаўных спевакоў і музыкаў — Р. Шырмы, М. Забэйл, Суміцкага, З. Хвораст. Хіба заслужылі такія людзі добраю памяццю па сабе? На жаль, яны не ўвекавечаны на бацькаўшчыне нават і мемарыяльнымі дошкамі. Імя М. Забэйды-Суміцкага наогул сустракаецца ў штыкі: маўляў, трэба яшчэ разабрацца, што гэта быў за чалавек і чый спявак.

Сяму-таму экстрэмізм «Спадчыны» бачыцца нават у тым, што мы пачалі работу па ўпарадкаванні магіл лётчыкаў, што склалі галовы за нашу зямлю ў гады Вялікай Айчыннай вайны. Ці ў тым, што вырашылі прывесці ў парадак магілу вядомага польскага паэта Ф. Карпінскага, творы якога народжаны паззіяй нашай пружанскай зямлі.

Не магу не сказаць і яшчэ пра адно непараўменне. Па ініцыятыве дзеючага ў Польшчы Беларускага грамадска-культурнага таварыства ў мястэчку Гайнаўцы на Беласточчыне ствараецца музей гісторыі беларускай культуры і рэвалюцыйнага руху. Музей ствараецца на грамадскія ахвяраванні, якія паступаюць з усіх канцоў Польшчы, а таксама ад беларусаў, што жывуць у ЗША, Канадзе, Аўстраліі, ФРГ, Вялікабрытаніі. Пасылаюць у Гайнаўку грошы і савецкія беларусы. Мы таксама сабралі сто рублёў. Але і па сённяшні дзень не можам пералічыць іх на рахунак музея — банк чамусьці ніяк не можа аформіць гэтай аперацыі. Нам крыўдна за такую абьякавасць да суайчыннікаў. Мо «ЛІМ» дапаможа нам зрабіць гэта?..

В. СПАТАВА, П. СУШКО і П. МАКАЛЬ на месцы былой вёскі Шунёўкі, спаленай фашысцкімі карнікамі разам з людзьмі.

В. ЗУЕНАК і І. ЖАРНАСЕК. Фота Ул. КРУКА і А. КАЛЯДЫ.

Госць наш не спяшаўся. Як сам пажартаваў, дарога ў Мінск была няблізна, каб спяшацца, прыехаў, дык трэба гаварыцца. Тым больш, адчуваўся, што па натуре ён чалавек шчыры, гаваркі. Нечакана загаварыў пра іншае:

Мощна баліць, трывожыць што няма рады супрацьстаяць гвалтоўнаму асушэнню і даасушэнню балот, высечы лесу, якое вядзецца, каб стварыць новы саўгас «Гарадзецна». Робицца гэта ў мясцінах, якія не трэба было б чапаць. Там, у тых мясцінах, жывуць жоравы, чорныя буслы, бабры. Што даражэй — тыя некалькі сот гектараў ворнай зямлі ці экалагічна стабільнасць? Мы ж і так столькі наасушвалі і столькі навывскалі!

А як глядзець спакойна на тое, што гараджаніну не даюць магчымасці прыдбаць у вёсцы пустуючую хату пад летнік, а пад дачы адводзяць некранныя запаведны кутчак, якіх ужо мала дзе і засталася, — урочышча «Грышча»? Больш за ўсё абурэе гульня ў «дэмакратыю». Апытвалі людзей, ці згодны яны, каб аддаць урочышча пад дачы, у тым ліку і тых, хто закліканы ахоўваць прыроду. Людзі аднадушна выказаліся супраць: не варта рушыць слаўны кутчак зямлі нашай! І што? Выслухоўвалі людзей, згодна ківалі галовамі, а неўзабаве... пачалі раптам асушаць, высыкаць, адводзіць плошчы пад летніцы.

Не магу я спакойна на ўсё гэта глядзець. Я пчалар. Ведаю: калі б нашы продкі сотні гадоў назад не перасталі выдзіраць мёд з дуплаў, мы б сёння ні пчол, ні меду не мелі. Толькі дзякуючы таму, што мы навучыліся ладзіць пчолам жыллё і даглядаць іх, пчолы, нягледзячы на аграхімію, нясуць сваю добрую службу, жывуць і даюць нам мёд. Вось мне і думаецца: трэба рашуча канчаць з дзікуствам у па-

ляванні, рыбалоўстве, збіральніцтве, што працвітае ў нас дагэтуль. Даўно час ставіць усё гэта на навуковую аснову. Толькі прамысловая вытворчасць, забяспечаная навуковай думкай, уратае тое, што засталася. Хочацца крыкнуць: людцы, апамятайцеся! Дзе падзелася рыба — уюн, лінь, іншыя насельнікі нашых рэк і азёр? Дзе падзеліся ягады — журавіны, брусніцы, суніцы, дурніцы, крушына, маліна? Іх жа калісьці было паўсюдна, хоць граблямі заграбай! А зёлкі? Дзе святаяннік, рамонак, купальнік, чабор? Падзікунску ўсё гэта павыграблена, павынішчана, павыдзірана. Журботна ад гэтага на душы. Спрадвечныя дарункі нашай зямлі становяцца экзатычнымі. Нельга маўчаць, мірыцца з гэтым. Трэба біць у званы. Трэба прыкласці ўсе намаганні, каб зберагчы хоць бы тое, што ацалела. Зберагчы балоты, вярнуць першароднасць ператвораным у каналы рэчкам, насадзіць лясы. Тое, што сёння робіцца з прыродай, гэта ж не проста нявечанне зямлі. Гэта нявечанне натуре, у тым ліку і чалавечай. Гэта адмаўленне ад саміх сябе, ад дзяцей і ўнукаў нашых. Гэта пагібель народнага характару, народных звываў, умоў і ладу прыроды, гэта пагібель самога народа нашага як нацыі. Няўжо нам суджана ператварыцца ў той народ, якому з цягам часу з-за нашага драпежніцкага стаўлення да прыроды давядзецца думаць пра вялікае перасяленне? Куды? На Месяц, на Марс? Што скажучь, ці даруюць нам нашы ўнукі і праўнукі?..

Сядзеў, гаманіў-расказваў госць рэдакцыі Мікола Папена, і расказаў яны былі ўсё гэтак жа мінорны, прасяяны чалавечым і грамадзянскім клопатам пра лёс роднага краю, роднай прыроды.

АДДЗЕЛ ПІСЬМАУ І ГРАМАДСКАЙ ДУМКІ.

19 лютага ў «Советской Белоруссии» быў надрукаваны артыкул А. Малашкі «Што перашкаджае аб'яднанню сіл перабудовы?». Аўтар артыкула піша, што лёс перабудовы вырашаецца сёння не на вулічных мітынгах і дэманстрацыях, а на рабочых месцах. Гэта праўда, і з гэтым спрачацца ніхто не стане. Аднак гэты «крытэры», як называе яго А. Малашка, настолькі абстрактны і незначальны, што яго наўрад ці можна пакласці ў аснову хоць колькі-небудзь сур'ёзнай гаворкі аб стане спраў у рэспубліцы.

пра іншае: не трэба зрушваць акцэнт. Не колькасныя паказчыкі сёння вырашаюць справу. Важна другое: якія якасныя змены адбыліся ў эканоміцы, у прыватнасці, якія змены адбыліся ў сістэме вытворчых адносін і, значыць, наколькі далёка прайшлі мы наперад па шляху эканамічнай рэформы? Не менш важна ведаць і іншае: што змяніла ведаць і іншае: што змяніла яе ажыццяўленню? Прычын тут шмат. І пра гэта адкрыта гаварылася і ў выступленнях кіраўнікоў партыі і ўрада, і ў працах нашых вучоных і публіцыстаў. Мне ха-

па рашэнні Вучонага савета інстытута і што студэнты наогул не маюць права ўдзельнічаць у вылучэнні.

Не буду стамляць чытача ўсімі перыпетыямі «перадвыбарчай кампаніі». Было тут усё: і жаданне выветліць, ці ёсць у мяне кандыдатура, а калі ёсць, дык што гэта за кандыдатура, і здзіўленне, як можна вольна так адрозніваць проста на сходзе, «не ўгаднішы паперадне ні з кім», нагосьці вылучаць кандыдатам у дэпутаты, і г. д. І што? У выніку неаднаразовых «узгадненняў» і «кансультацый» (з кім і чаму — гэтага я не ведаю) партком і рэктарат нашага Мінскага педага-

ХТО Ж НЕ ХОЧА ДЫЯЛОГА?

Валянцін АКУЛАУ,
доктар філасофскіх навун, прафесар

Асабіста ў мяне ён выклікае асацыяцыю з іншым, яшчэ зусім нядаўна надта ж папулярным «крытэрыем»: эканоміка павінна быць эканамнай. Ужо тады хтосьці з эканамістаў слухна заўважыў, што эканоміка павінна быць перш за ўсё эканамнай. Карацей кажучы, гаворачы сёння пра перабудову і яе вынікі ў рэспубліцы, нельга абмяжоўвацца банальнасцямі, якія «не варта даказваць». І калі ўжо гаварыць пра эканоміку, дык трэба паглядзець, у якім стане тыя самыя «рабочыя месцы», на якіх вырашаецца лёс перабудовы. Сутнасць эканамічнай стратэгіі партыі, як яна вынікае з рашэнняў XXVII з'езда КПСС і XIX партыйнай канферэнцыі, якраз і заключаецца ў тым, каб навесці сацыялістычны парадак на «рабочых месцах», а калі больш пэўна — вярнуць уласнасць таму, каму яна павінна належаць па праву: заводы і фабрыкі — рабочым, зямлю — сялянам. Зробім гэта — будзе і рост нацыянальнага прыбытку, і павышэнне прадукцыйнасці працы, і адпаведнае ўзнагароджанне за працу. І не проста на «душу», а на «душу», якая працуе, і не проста ўзнагароджанне ў адпаведнасці з прынцапам сацыялізму — у залежнасці ад колькасці і якасці працы.

целася б вылучыць толькі адну, якая ляжыць літаральна на паверхні і ўяўляе асаблівую цікакасць у кантэксце нашай гаворкі: засілле бюракратыі, яе нежаданне вярнуць народу тое, што яна ў свой час узурпіравала — уласнасць і ўладу. Бюракратыю зразумець можна: пазбавіўшыся магчымасці маніпуляваць уласнасцю, пазбавіўшыся ўлады, яна пазбавіцца разам з тым і сродкаў свайго самазвардвання і самаўзнаўлення, стане, нарэшце, тым, чым ёй і належыць быць: слугой народа, а не яго гаспадаром. Аднак яшчэ ў большай ступені трэба зразумець тых, хто хоча мець уласны голас у сваім лёсе.

гічнага інстытута замжных моў праводзіць сход адмовіся. Апеляваць жа да савета працоўнага калектыву я не мог па той прычыне, што яго ў інстытуце проста не існуе. Натуральна, мне не заставалася нічога іншага, як суседзіць сябе бадзёранькай інфармацыяй, з якой выступіў на II пленуме Мінскага ГК КПБ сакратар гаркома У. Р. Галко: «Наша задача, каб выбары прайшлі на сапраўды шырокай дэмакратычнай аснове ў строгай адпаведнасці з Законам. У перыяд вылучэння кандыдатаў удалася забяспечыць менавіта такі падыход да арганізацыі спраў» («Вячэрні Мінск», 2 лютага г. г.).

Калі кіравацца гэтым крытэрыем, дык, відавочна, карціна, намалёваная А. Малашкім, будзе не такой вялікай, як яны хацелася б яе падаць. Ці я памыляюся? Можа, у рэспубліцы ўжо на поўную сілу запрацаваў закон аб дзяржаўным прадпрыемстве? Можа, закон аб кааператыве пусціў глыбокія карані ў беларускай вёсцы? Можа, шматлікая армія сталіначальнікаў і кілеркаў рознага ўзроўня і рознай ведамаснай прыналежнасці перастала ўжо камандаваць тымі, хто стварае матэрыяльны і духоўны каштоўнасці? Можа, у рэспубліцы ўжо цалкам рэалізаваны прынцыпы сацыяльнай справядлівасці і адны прадпрыемствы, калгасы і саўгасы перасталі жыць за кошт другіх? Можа, справа з прадукцыйнасцю працы пастаўлена на такі ўзровень, што мы перастанем, нарэшце, штогод адрываць нашых студэнтаў на сельгасработы і дадзім ім магчымасць займацца на сваіх «рабочых месцах», г. зн. авалодаць ведамі, станаўцца высакласнымі спецыялістамі, у якіх краіна мае такую вялікую патрэбу? Можа, мы ўжо пазбавіліся ад сталінскай прантыкі падмываць закон эканамічнай метаэканоміі? Можа, навучыліся адрозніваць сапраўды дзяржаўную, грамадскую зацікаўленасць ад ведамаснай своекарысліваці?

Але, можа, я рвуся ў адчыненыя дзверы і мы ўжо скончылі з ўсеўладдзем бюракратыі? Не бярэся меркаваць аб усёй рэспубліцы. Абмяжуюся толькі адным прыкладам з уласнага вопыту. Даўным-даўно, яшчэ ў год трэці ад перабудовы ў 1987-ы ад Народзін Хрыста надарылася са мною вольная аказія. Праглядаючы газеты, я зусім нечакана для сябе ўбачыў у ліку дэпутатаў у мясцовай Саветы прозвішча чалавека, з якім працую ў адным інстытуце і якога, само сабою, добра ведаю. Не, не асабістыя якасці дэпутата збянтэжылі мяне. Здзіўленне і збянтэжанасць выклікала іншае: як магло здарыцца, што пра яго выбранне я даведаўся, так бы мовіць, пастфактам. Высветлілася, што ніякага сходу калектыву па вылучэнні яго кандыдатам у дэпутаты ні на ўзроўні факультэтаў, ні, тым больш, на ўзроўні інстытута не праводзілася. Лёс народнага абранніка па ўказе «зверху» вырашыла на сваім пасяджэнні бюро пярвочнай арганізацыі таварыства «Веды» ў складзе некалькіх чалавек. Само сабою, «ад імені і па даручэнні». Я тады ж сказаў сакратару парткома, што такая «дэмакратыя» з'яўляецца грубейшым парушэннем Канстытуцыі СССР і БССР і выказаў спадзяванне, што такая практыка, якая дасталася нам у спадчыну ад «эпохі развітога сацыялізму», больш не паўтарыцца.

А. Малашку вельмі не падабаецца «пісьменніцкі саюз Беларусі», у якім, калі верыць яму, «выплюхнулася» нямала нездаровых эмоцый, праявіліся прэтэнзіі на ісціну ў апошняй інстанцыі, на права фарміраваць і звяртаць аўтарытэты. Сярод пісьменнікаў, па сведчанні аўтара, «паявілася катэгорыя асоб, якіх стала немагчыма крытыкаваць, а з іх меркаваннем стала немагчыма не згаджацца».

І сапраўды, не паўтарылася. Калі ў сярэдзіне студзеня я звярнуўся ў партком інстытута з прапановай арганізаваць сход калектыву і разгледзець на ім пытанне аб вылучэнні кандыдатаў у народныя дэпутаты БССР, мне было сказана, што ніякіх указанняў «зверху» на гэты конт не паступала, а таму партком гэтым займацца не будзе. Тады я звярнуўся з аналагічнай прапановай у партыйнае бюро і дэканат факультэта французскай мовы. Было прынята рашэнне вывесці аб'яву аб правядзенні сходу выкладчыкаў, супрацоўнікаў і студэнтаў факультэта. Аднак сакратар парткома, паспыхаўшыся на «растлумачэнне» акруговай выбарчай камісіі, вывешваць аб'яву забараніў. Мне ж з гэтага выпадку было сказана, што такі сход можа адбыцца толькі

І сапраўды, не паўтарылася. Калі ў сярэдзіне студзеня я звярнуўся ў партком інстытута з прапановай арганізаваць сход калектыву і разгледзець на ім пытанне аб вылучэнні кандыдатаў у народныя дэпутаты БССР, мне было сказана, што ніякіх указанняў «зверху» на гэты конт не паступала, а таму партком гэтым займацца не будзе. Тады я звярнуўся з аналагічнай прапановай у партыйнае бюро і дэканат факультэта французскай мовы. Было прынята рашэнне вывесці аб'яву аб правядзенні сходу выкладчыкаў, супрацоўнікаў і студэнтаў факультэта. Аднак сакратар парткома, паспыхаўшыся на «растлумачэнне» акруговай выбарчай камісіі, вывешваць аб'яву забараніў. Мне ж з гэтага выпадку было сказана, што такі сход можа адбыцца толькі

У адрозненне ад А. Малашкі, які, па ўсім відаць, з'яўляецца членам Саюза пісьменнікаў Беларусі, у такога гонару не маю. Таму не валодаю і такой вычарпальнай інфармацыяй аб той інтэлектуальнай і эмацыянальнай атмасферы, у якой жывуць сёння беларускія пісьменнікі. Тым больш мне хацелася б ведаць, што за «куміры» там «сфарміраваліся» ў перыяд «узмацнення крытыкі культуры асобы Сталіна», якія блакіруюць усе спробы аўтара ўступіць з імі ў адкрытую дыскусію? На жаль, А. Малашка нічога пра гэта не гаворыць. З гэтага я раблю выснову, што ў паасобных апанентаў «сфарміравалася» досыць своеасаблівая метада палемізаваць. Не падабаецца грамадзянская актыўнасць Алесь Адамовіч? Што ж, эмацыянальна стан зусім неабавязкова пераводзіць на мову логікі. Есць іншы, не менш дзейны сродак, які тут жа пускаецца ва ўжытак: «Так, мы ведаем, што ўяўляў сабою ў свой час Алесь Адамовіч як загадчык аддзела Інстытута літаратуры АН БССР» («Вячэрні Мінск», 21 кастрычніка 1988 г.). Справа зроблена, і чытач пакуль думае: што ж такое патварыў Алесь Адамовіч, загадваючы аддзелам Інстытута літаратуры? Прапіў казіньны грошы? Абзавёўся пазашлюбнымі дзецьмі? Разбэсціў малодшага навуковага супрацоўніка?

Будучы русімі, я не хацеў бы кранацца тых праблем, якія складаюць унутраны, вельмі нацыянальны клопат беларусаў. Я веру ў мудрасць беларускага народа, веру ў тое, што праблемы гэтыя будуць вырашаны ў духу нашых сацыялістычных ідэалаў і сапраўднага інтэрнацыяналізму. Аднак лагічную культуру палемікі хаду ўсё ж закрануць. Вазьміце тую ж «Пагоно» і бел-чырвона-белы сцяг. А. Малашка лічыць, што яны не могуць быць нацыянальнай сімвалай Саветаў Беларусі. Не ведаю, можа, і не могуць. Але якая аргументацыя аўтара?

(Працяг на стар. 13).

У «ЛіМе» за 27 студзеня г. г. была змешчана нататка «Помнік на Кастрычніцкай плошчы», у якой ішла гаворка аб выстаўцы конкурсных праектаў помніка барацьбітам за Савецкую ўладу. Карэспандэнт газеты адзначыў, што найбольшую колькасць станоўчых ацэнак грамадскасці атрымаў праект пад нумарам 13. Мы таксама падтрымліваем ідэю гэтага праекта аб узвядзенні на плошчы шматфігурнай кампазіцыі (мемарыяльнага комплексу), якая б сімвалізавала непарыўную сувязь розных этапаў барацьбы беларускага народа за сацыяльнае і нацыянальнае вызваленне.

Пры гэтым лічым, што ў мемарыяле абавязкова павінны быць фігуры Т. Касцюшкі і К. Каліноўскага. Першага — як вялікага беларускага палкаводца, які ўзначаліў у XVIII стагоддзі вызваленчае паўстанне на тэрыторыі Беларусі, а потым кіраваў нацыянальна-вызваленчай барацьбой у Амерыцы, другога — як вялікага рэвалюцыянера XIX стагоддзя.

Акрамя таго, лічым, што ў мемарыяле павінны знайсці адлюстраванне і такія грамадска-палітычныя дзеячы Беларусі XIX стагоддзя, як А. Мішкевіч, В. Дунін-Марцінкевіч, Ф. Багушэвіч. Грамадска-палітычныя дзеячы нацыянальна-рэвалюцыйнага адраджэння і савецкага перыяду павінны быць прадстаўлены фігурамі Ц. Гартнага, Я. Адамовіча, А. Чарвякова, П. Махарава і іншых.

Хацелася б, каб фігуры мемарыяла адлюстравалі адпаведныя эпохі, вобразы ж мелі максімальнае партрэтнае падабенства.

С. ШПАК,
навуковы супрацоўнік,
М. БАРТНІЦКАЯ,
малодшы навуковы супрацоўнік,
Н. НАЗІНА,
інжынер,
С. БЯРОЗАВІК,
старшы навуковы супрацоўнік,
К. РАГАЧЭЎСКІ,
загадчык сектара
— супрацоўнікі
навукова-праектна-тэхналагічнага
аб'яднання «Белбуднавука»
(усяго 113 подпісаў).

Рэспубліканскія газеты і часопісы пішуць пра прэстыж роднай мовы. Пісалі ўжо не раз і пра беларускамоўнае візуальнае асяроддзе ў горадзе, г. зн. аб'явы, шыльды, рэкламу і г. д. І ўсё ж пра адзін маленькі зрух у гэтай справе хачу наведваць рэдакцыі.

Штодзень праходжу я каля кінатэатра «Кастрычнік», бо працую побач з ім і, вядома, чытаю аб'явы пра новыя фільмы. І вось бачу напісана: «Чорны карыдор». Вачам сваім не паверыў — няўжо па-беларуску? Але ж чаму карыдор, хіба гэта па-беларуску? Падышоў бліжэй, прачытаў яшчэ «...поўпраўды» і «у ралях».

Але, нягледзячы на гэта, было мне прыемна. Нарэшце! Напэўна гэта першы і адзіны кінатэатр на Беларусі, дзе з'явілася беларускае слова. Хацеў напісаць пра гэта ў нашу гарадскую «вясчорку», але як жа пісаць туды, калі ў беларускамоўным варыянце «ВМ» можна вычытаць на кожнай старонцы мноства такіх «карыдораў»?

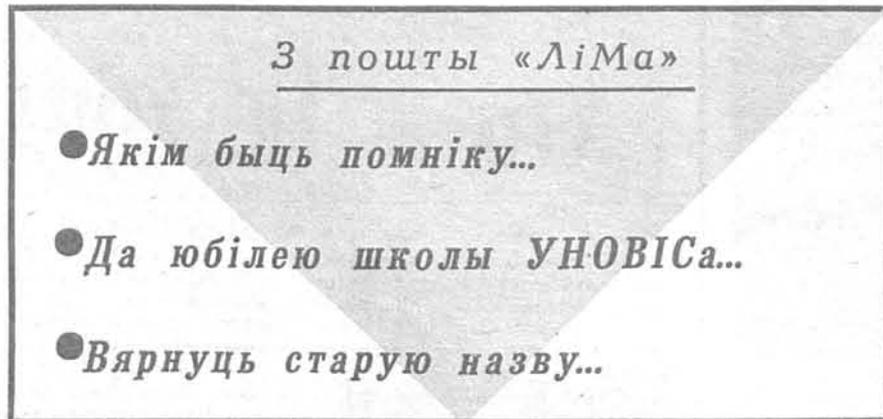
А вось што я ўбачыў каля кінатэатра «Піянер». Перадаю рэкламны гэтак так, як быў ён напісаны: «Худ. фільм «На следующее утро». Made in США». Вось так тут далучаюць нашых дзяцей да роднага слова. Можна, варта было б «Піянеру», як піянеру-першапраходцу, першым звярнуцца да сваіх юных глядачоў з родным словам?

І яшчэ колькі слоў да таго, пра што пісаў ужо «ЛіМ». Траецкае прадмесце. ЗАГС Цэнтральнага РВК. Металічная шыльда з надпісам на «бел. мове»: «Запіс актаў грамадскага стану» (!).

Шмат «цікавага» можна прачытаць яшчэ на сценах і дзвярах траецкіх камянічак. Гэты куток беларускай сталіцы можна смела назваць кутком... здэкаў з беларускай мовы, бо тут найбольшая канцэнтрацыя розных памылак. А што будзе, калі рэканструкцыя закончыцца? Што яшчэ там напішучь «па-беларуску», адальоць у метале?

П. ЛУБОУСКІ,
выкладчык Беларускага
політэхнічнага інстытута.
г. Мінск.

Перабудова вяртае нам імёны выдатных дзеячаў культуры, і сярод іх — мастака Казіміра Севярынавіча Малевіча, 110-годдзе з дня нараджэння якога адзначалася летась публікацыямі ў друку, усесаюзнай канферэнцыяй у Маскве, шэрагам выстаў. Самая буйная і прадстаўнічая з іх была адкрыта ў канцы мінулага года ў Ленінградзе ў Дзяржаўным Рускім музеі. Зараз яна экспануецца ў Маскве ў славутой Траццякоўцы, а вясною пераедзе ў Стэдлік-музеум у Амстэрдам, бо менавіта з гэтых трох музеяў складалася асноўная частка экспазіцыі выставы. Акрамя іх, у выставе прымаюць удзел таксама музеі з Горкага, Тулы, Саратава і інш.

На жаль, у гэтым пераліку няма Віцебска, горада, дзе мастак працаваў з 1919 па 1922 гады і дзе цяпер, на жаль, няма ніводнага мастацкага твора ні самога К. Малевіча, ні ягоных паплечнікаў.

На Чацвёртым губерньскім з'ездзе работнікаў мастацтваў у маі 1921 года ў дакладзе старшыні пададзела мастацтваў Мядзведзева адзначалася: «Потым секцыяй было дасягнута выпраўленне лініі Вышэйшага Народнага Мастацкага вучылішча, якое апынулася ва ўладзе крайняе левага напрамку супрэматызму, узначаленага Малевічам». На жаль, такое вольна «выпраўленне лініі» панавала яшчэ не так даўно. У 1983 годзе віцебскія аўтары Шаталаў і Васількоў у друку выкрывалі мастака: маўляў, ленынскае вызначэнне буржуазнай інтэлігенцыі «мае самыя непасрэдныя адносіны да К. Малевіча і яго групы». Шкада, што аўтары не звярнулі ўвагі на анкетны ліст Казіміра Малевіча, які знаходзіцца ў Дзяржаўным архіве Віцебскай вобласці. З яго высвятляецца, што мастак быў таксама актыўны стваральнік маладога савецкага мастацтва. У 1917 годзе працаваў загадчыкам аддзела мастацтваў Савета рабочых і салдацкіх дэпутатаў у Маскве, у 1918—1919 кіраваў маскоўскімі Дзяржаўнымі мастацкімі майстэрнямі, арганізаваў мастацкі пададзел пры ЦА Народнага Камісарыята асветы.

Летась прынята рашэнне аб стварэнні ў Віцебску, у будынку былой народнай мастацкай школы, мастацкага вучылішча, у адной з залаў якога мяркуецца размесціць экспазіцыю, прысвечаную УНОВІСу. Яшчэ зусім нядаўна пра такое рашэнне нельга было і марыць. Намаганні абласнога краязнаўчага музея і групы мастакоў «Квадрат» дазваляюць спадзявацца, што памяць К. Малевіча ў Віцебску ў рэшце рэшт будзе належным чынам ушанавана. Аднак і самым адданым энтузіястам патрабуецца дзейная падтрымка, у дадзеным выпадку — гарадскіх улад. Сёння ж, наколькі мне вядома, экспазіцыяй ніхто сур'ёзна не займаецца, цяжка сказаць калі пакіне прызначаную будыніну цяперашні гаспадар — вылічальны цэнтр адной з будаўнічых устаноў...

14 лютага 1990 года споўніцца 70 год з дня заснавання школы «святрджалнікаў новага мастацтва». Было б вельмі добра адзначыць юбілей адкрыццём, хай не мастацкага вучылішча, хай б экспазіцыі, прысвечанай УНОВІСу. І хто ведае, мабыць, з цягам часу гэтая экспазіцыя ператворыцца ў музей.

А. БАНДАРЭНКА,
архітэктар.

Ведаю ранейшыя кнігі Сяргея Грахоўскага. Прачытаў і перачытаў не раз яго паэму «Балючая памяць» — адну з самых яркіх старонак, прысвечаных народнай трагедыі. Не мог прапусціць без увагі і зборнік паэта

«І радасць, і боль». Таму з вялікай цікавасцю пазнаёміся з той ацэнкай, якую даў зборніку малады паэт Л. Галубовіч на старонках «ЛіМа». Шмат слушнага сказана ў рэцэнзій «Радок патрэбны Беларусі». Асабліва добра, пераканаўча атрымоўваецца гэта ў Л. Галубовіча тады, калі ў яго словах гучаць добразычлівасць, шчырае спачуванне і разуменне. «Нельга не паважаць чалавека, якога «ламалі, малолі... лялі і дакаралі, чыталі павучэнні і маралі» доўгія два дзесяці гадоў у сваёй Айчыне. І пры гэтым ён не страціў сваю чалавечую годнасць і дажыў да сённяшняга дня як паэт і пісьменнік», — чытаем у рэцэнзій Л. Галубовіча і пагаджаемся з ім.

Але ёсць у яго ацэнках і такое, з чым я не магу пагадзіцца. Напры-

клад, крытык папракае паэта за тое, што ў яго як быццам «суроная праўда жыцця дамінуе ў большасці вершаў над праўдай мастацкай». Што ён тут мае на ўвазе? Або гаворыць пра «каструбатыя, непрадуманыя радкі» — як быццам размова ідзе аб творчасці пачынаючага паэта. Крыху нетактоўным мне здаецца і дакор, што, маўляў, «даперабудовачным» творам паэта не ставала той духоўнай адкрытасці, якая была ў некаторых іншых. У такіх выпадках гавораць: стань на маё месца. Тут Л. Галубовіч сам збіваецца на «павучэнні і маралі», якімі толькі што абурася. Лыжжа дзёгну ў добрай, цікава напісанай рэцэнзій.

І. ПЛАДУНОУ,
ветэран вайны і працы.

г. Мінск.

Сярод населеных пунктаў, што ў свой час былі немаведама кім перайменаваны, — і горад Бяроза, якому ў 1977 г. споўнілася 500 гадоў. На працягу стагоддзяў ён быў вядомы як Бяроза-Картузкая, радзей яго называлі Картуз-Бяроза. Аб паходжанні такой назвы расказваюць легенды.

...Блукаў па свеце сляпы стары з хлопчыкам-павадыром. Каб пазбавіцца сваёй слепаты, шукаў стары дапамогі ў розных краінах; якіх толькі знахароў не наведваў, якія толькі зельлі не спрабаваў! Але ўсё дарэмна: збавенне ад хваробы не наступала. І вось даведаўся сляпы, што ёсць на зямлі такое месца, дзе ўсялякія хваробы вылечваюць... крыніцы жывой вады. Доўга цягнуліся іх пошукі. І аднойчы хлопчык прывёў старога ў бярозавы гай, наскрозь пранізаны сонечным святлом. У ім струменіў крыштальна чысты ручай і білі светлыя крынічкі. Стомленыя вандронікі паспрабавалі крынічнай вады, а потым хворы акрапіў ёю свае вочы... І адбыўся чуд — перад старым адкрыўся ва ўсім характэры навакольны свет.

У падзяку за сваё вылячэнне ён, чалавек багаты, вырашыў пабудаваць

у бярозавым гаі кляштар, з якога і пачаўся цяперашні горад.

І растуць у навакольных лясах беластовыя прыгажуні, а на паўночна-заходняй ускраіне Бярозы і сёння б'юць крыніцы, з якіх пачынаецца рака Крэчат, што ўпадае ў Ясельду. А каля вытоку Крэчата можна ўбачыць руіны старажытнага кляштара, Чатыры дзесяцігоддзі — з 1648 г. — будаваў яго каталіцкі манашаскі ордэн картазіянцаў (картузаў). Адсюль, магчыма, і ўзнікла назва — Бяроза-Картузкая.

Іншая легенда, звязана з імем А. В. Суворова змест якой зводзіцца да таго, што пасля адпачынку палкаводзец забыў у бярозавым гаі... свой картуз. Гэтая легенда паслужыла Алесю Рязанаву асновай для напісання верша «Бяроза-Картузкая».

Так ці інакш, але гэта назва ўвайшла ў гісторыю краю.

Тут вяліся перагаворы паміж Пятром I і польскім каралём Аўгустам II аб арганізацыі адпору шведам у час Паўночнай вайны; пазней тут пабываў і Карл XII на чале свайго войска.

У 1834 годзе тут праходзіў службу Міхаіл Бакунін. А ў шасцідзясятых гады мясцовае насельніцтва і частка манашаства падтрымалі паўстанцаў Кастуся Каліноўскага.

У Бярозе-Картускай распаўсюджвалася ленынская «Іскра». А ў перыяд першай рускай рэвалюцыі ў мясцовым гарнізоне адбыліся хваляванні салдат пад кіраўніцтвам унтэр-афіцэра Хамяка...

З гэтым горадам звязана і імя героя грамадзянскай вайны А. Э. Даўмана, які быў узнагароджаны ордэнам Чырвонага сцяга за ўзяцце Бярозы-Картускай.

У трыцятых гады горад стаў вядомы ўсяму свету канцэнтрацыйным лагерам, праз які за пяць гадоў яго існавання прайшло дзесяць тысяч палітвязняў з Заходняй Беларусі, Заходняй Украіны, Польшчы і Літвы...

1 студзеня 1940 года горад Бяроза-Картузкая стаў цэнтрам толькі што створанага раёна. З таго часу другая частка яго назвы знікла. З якой прычыны? Адказу мне адшукаць не ўдалося. Гістарычная назва ператварылася ў бязлікую і да таго ж неарыгінальную: толькі ў рэспубліцы, не кажучы аб краіне, ёсць нямала блізкіх па назвах населеных пунктаў, што, дарэчы, нярэдка прыводзіць да блытаніны (напрыклад, у Бярозу часам трапляе карэспандэнцыя, адрасаваная ў Беразіно, і наадварот).

Вядома, што пытанні аб перайменаваных населеных пунктаў разглядаюцца сёння ў маштабах краіны. Думаю, што настаў час і гораду Бярозе вярнуць ранейшую, гістарычна зацверджаную назву.

Я. СЯЛЕНЯ,
рэдактар раённай газеты
«Маяк коммунизма».

г. Бяроза.

Бяда ідзе і да Нёмана. Справа ў тым, што ў Стоўбцах будзеца філіял Мінскага матарнага заводу. Завод разам з гарадскімі ўладамі будзе каналізацыю. Ад заводу яна пройдзе праз горад, прыме па дарозе адыходы ад буйнога маслазавода, затым заверне ў лес. У лесе, на ўзбярэжжы ракі, будзеца сістэма адстойнікаў, адкуль ачышчаныя сцэкавыя воды павінны трапіць у Нёман. Ды толькі ці будзеца тыя сцэкі ідэальна чыстыя? Родны Нёман і цяпер ужо не той, якім быў некалькі год таму. Ён абмялеў, абжарыбеў. І ці не нанясе яму непараўняльную шкоду тое, што робіцца зараз?

Я. КРАМКО,
ветэран вайны.

г. Стоўбцы.

Адпачываючы ў санаторыі ў Трускаўцы натрапіў у кнігарні на даволі цікавы календар (набор кішэнных календарыкаў), прысвечаны 175-годдзю Т. Шаўчэнка, які выпусціла выдавец-

ва «Радзянска Украіна». Раю ўзяць прыклад і зрабіць што-небудзь падобнае да гадавіны нашых вядомых і славетых дзеячаў.

А. ЯКАУЛЕУ,

г. Северадзвінск.

СЛОВА пачало катастрафічна траціць вагу. Калі яно сказана — гэта яшчэ нічога не значыць. І калі не проста сказана, а «дадзена» — таксама гэта можа яшчэ нічога не значыць. Можна аказацца пустым гукам. Адмовіцца ад слова, здрадзіць слову — бадай ужо не лічыцца нечым непрыгожым, тым больш — ганебным. Абяцанне слова ішло разам з абяцаннем чалавека. Недавер да слова нарастаў разам з ростам недаверу да чалавека. Ды і як верыць? Вунь якія людзі былі — члены Палітбюро ЦК і проста члены ЦК, наркомы, маршалы і камандармы, акадэмікі, знакамтыя пазты і пісьменнікі — і як яны ўсе гаварылі, як прыгожа і палымяна гаварылі пра сваю вернасць Кастрычніку і Савецкай уладзе! І людзі ім шчыра верылі. А што ж аказалася? Аказалася — гэта ўсё былі «замаскаваныя ворагі народа», «крывадушныя ашуканцы», «подлыя шкоднікі», «здраднікі Радзімы, агенты, шпіёны і дыверсанты!» Каму і чыму слову пасля гэтага верыць?

Сярод злачыстваў Сталіна і яго хаўруснікаў — гэта адно з самых страшных: забойства веры ў слова, веры ў чалавека.

У ШТО АБЫШЛОСЯ нам «афіцыйнае» замоўчванне праўды пра цяжкія і трагічныя старонкі нашай гісторыі? У што абыхлалася нам гэтак званая палавічатая праўда (выбарачная, тэндэжынная, падтасоўная) і зусім відочная, бесцырымонная «афіцыйная» хлусня? У што — гэта немагчыма вымераць нават прыблізна. Бо гэта страты маральныя, і для іх вымярэння матэматычныя падлікі не прыгодныя. Колькі стала ахвяраў чалавечых — разбэшчаных і знявераных — душ, — гэтага ніхто не скажа. Душ, якія паразіў мікроб хцівасці і ўрвіцельства, якія раз'еў скепсіс і цынзм, якія асаціліся ад п'янства і дармадства. І вось што яшчэ — на сёння, можа быць, галоўнае. Калі тхосці з «афіцыйных асоб» і цяпер не гаворыць усю праўду пра наша мінулае — такому наогул веры няма. «Значыць, і вы, таварыш, гэтакі ж самы, як тыя, што выкрыты ў хлусні і амаральнасці...» І калі такі таварыш сёння агітуе за перабудову — то гэта бяда.

КОЖНАЙ КУЛЬТУРНАЙ НАЦЫІ дастаецца свая доля — мабыць, таа, якой яна варта. Нам дасталася не лепшая. Назіраецца тое, што ў гісторыі цывілізаваных грамадстваў было ўжо не раз. Калі ёсць агульная бяда, небяспека для ўсёй нацыянальнай культуры, тады — замест таго, каб перадаваць гэтай небяспекі згуртавацца, кансалідавацца — людзі, якія лічаць сябе культурнымі дзеячамі, паводзіць сябе як дробныя абывацелі і маладушныя эгаісты. Пачынаюць агідную грызню паміж сабой, пачынаюць ад зайздраці траціць пачуццё чалавечай годнасці, рваць і хапаць — хто колькі можа і дзе можа. Як з такімі «інтэлігентамі» адольць вялікую для нашай культуры, для існавання самой нашай нацыі небяспеку — хіба што адзін бог-бацька ведае!..

ШТО ЕСЦЬ сёння працоўны калектыв? Чым ён аб'яднаны і змацаваны? Дый ці змацаваны наогул? Гэта залежыць ад таго, хто ёсць чалавек у калектыве. Якія яго адносіны да калектыву і калектыва. У прыватнасці, да грамадскага — народнага — добра. Бо можа ж быць і так: я нясу, ты нясеш, мы нясем... Аднымі мірам мазаны. Ці калектыв тады гэта? Ці аб'ядноўвае тут людзей радасць агульнага поспеху і горыч агульнай няўдачы? Мабыць жа, гэта галоўнае?

Ці не трацім мы на гэтым — магістральным — кірунку? Ці з «усёй магчымай масою магчымай» (Купала) сцвярджаем мы — у жыцці, у мастацтве, у літаратуры — калектывісцкую мараль — самую важную рысу чалавека сацыялістычнага грамадства? І як у нас сёння — і ў вёсцы, і ў горадзе — з мараллю індывідуалісцкай, на прыродзе сваёй — антысацыялістычнай? Куды ў гэтым сэнсе ідзе чалавек — наперад ці, чаго добрага, назад? І як памагае выходзіць калектывісцкую сацыялістычную мараль наша сучасная літаратура?

Працяг. Пачатак у нумарах «ЛІМА» за 17 і 24 лютага.

ЧАСОВАСЦЬ як філасофская катэгорыя. І як прычына нашых рэальных бед. Напрыклад, кожны наш горадзянін, як правіла, — часова ў кватэры гаспадар. Заўтра ён перасядзе ў іншую кватэру — звычайна, пакуль малады, у лепшую, а на старасці, калі даводзіцца размяшчаць кватэру, можа і ў горшую. Зрэшты, не важна — у якую. Важна, што — у іншую. Важна ўсведамленне, што ён тут жыве часова. Нават калі і ведае, што з гэтай кватэры ён ужо нікуды не з'едзе, дажыве ў ёй да смерці, — ён не можа не помніць, што жыллё дадзена яму ў часовае карыстанне, і зусім неабавязкова, што нехта з

трапляе ў атмасферу фальшу, хлусні і сацыяльнай няроўнасці. З аднаго боку: «У мяне больш правоў, чым у маіх школьных таварышаў-равеснікаў, бо мой тата... бо ў майго таты... бо перад маім татам...» З другога боку: «А ў мяне не менш правоў, мой тата такі ж савецкі чалавек, як і твой; і калі твой займаецца легалізаваным, узаконеным казнакрадствам, дык мой тата гэта робіць нелегальна, употайкі, карыстаецца няпісаным законам — нясе пахіненку дадому, што можна, дый толькі! Сацыялізм жа і для нас стварыўся!» Вось што адкрываюць для сябе — хто раней, хто пазней — нашы дзеці. У арганізаваным іх дзядзямі-бацькамі свеце.

ваў паэт, філіял музея Янкі Купалы.

А МЫ Ж БАЧЫЛІ і раней, што народ і ў горадзе, і вёсцы — співаецца. Бачылі, а па-спраўдному, на ўсю сілу ў набат трыюны не ўдарылі, не кінулі кілік: усе на выратаванне чалавека і культуры! Духоўная напуюненасць жыцця — самы верны сродак засцерагчы, уратаваць чалавека ад заразы алкагалізму.

Цяпер да адной бяды дабавілася другая — нарманія. А на гарызонце яшчэ нешта страшнейшае і за алкагалізм і за нарманію — СНІД. Калі ён уваляцца к нам і стане хваробай масавай (не дапусці, божа!) — прычына гэтага будзе, цалкам сацыяльна-маральная. І мы ад яго не засцеражымся, калі ў нас і далей будзе шырыцца палова распуства, асабліва сярод зялёнай моладзі... Калі за ануцку з-за мяжы наша мадонна бу-

Перабудова і мы: урокі, трыюны, спадзяванні

Ніл ПЛЕВІЧ

МІЖ БЫЛЫМ І НАСТУПНЫМ

С Ш Ы Т А К Т Р Э Ц І

дзяцей будзе далей жыць тут і кляпаціцца як пра само жыллё, так і пра пэўныя яго традыцыі, пра яго сямейны, «фамільны» дух, — дух продкаў і, можа быць, не аднаго пакалення, — тое, што дасталося ў спадчыну і чым трэба даражыць.

Чаго ніколі не было раней — часовым гаспадаром чуюцца сёння чалавек і ў вёсцы, на зямлі... Глядзіць на суседнюю хату з забітымі вокнамі і амаль не сумняваецца: будзе гэтак калісьці дагніваць, апусцелы, і ягоны дом — мілы сэрцу куток, дзе рэзалі лупок. Ніякай пэўнасці ў тым, што гаспадарамі тут застануцца дзеці, будуць тут жыць і працаваць, і вёсці свой мужыцкі род далей. Ніякай пэўнасці! Хутчэй за ўсё, пададуцца туды, дзе лепш, дзе цікавей і веселей — у горад. А сюды, да гэтай сядзібы, прыб'ецца нехта чужы, выпадковы, можа, нават які-небудзь архаравец — самы часовы з усіх часова прапісаных на месца жыхарства.

НЕ ВЕЧНЫ — ад прапрадзедаў да прапраўнукаў — дом на зямлі, а — перавалачна пункт для перавалачнага чалавека. З яго перавалачнай псіхалогіяй і мараллю. Згубнай для духоўнасці, для нацыянальнай культуры (без пераемнасці і ўстойлівасці традыцыйнай культуры не складаецца), для гістарычнай памяці народа.

На вялікі жаль, пра ўсё гэта мы думаем вельмі мала. На жаль і не на ішчасце. Часовасць прысутнасці, месцажарства амаль непазбежна дымітуе адпаведна — перавалачныя — адносіны і да хаты ў вёсцы, і да кватэры ў горадзе, і да мовы, сярод якой апынуўся, і да прыроды, якое «пакуль я тут жыву — мне хоціць».

Вядома, ёсць іншыя стымулы, каб адносіны і абавязкі не былі «часовымі». Маюцца на увазе — высокая культура, сумленнасць, выхаванасць. І ўсё-такі, і ўсё-такі... Свет трымаецца на веры ў вечнае жыццё чалавека.

КАЛІ ДЗІЦЯ ПАЧЫНАЕ адкрываць для сябе, як арганізаваны навакольны чалавечы свет — што дзе, што куды і што да чаго ў ім? Якія сацыяльныя сувязі і залежнасці, маральныя правілы і нормы трэба ў гэтым свеце вызнаваць і захоўваць? Напэўна, рана, вельмі рана. І, несумненна, тады ж — рана, вельмі рана! — пачынаецца катастрафічнае разбурэнне дзіцячай душы, руйнаванне ў ёй чыстага, добрага, справядлівага — калі яна

што бачылі дзеці канца 20-х і з чым у душы яны вырасталі? Напрыклад, дзеці вёсак, суседніх з хутарам Аконы на Лагойшчыне, бачылі, як раскулачвалі і вывозілі ў ссылку гаспадыню хутара Бянігну Іванаўну Луцэвіч — маці народнага паэта Беларусі Янкі Купалы. Бачылі і тое, што ніхто не спыніў гэта дзікуства, ніхто не заступіўся і не пашкадаваў жанчыну, якая нарадзіла Купалу, ніхто не ўзяў пад абарону і аўтарытэт самога паэта. Праўда, Купала дабіўся памілавання і вярнуў Бянігну Іванаўну — высадзіў ужо ў дарозе з цягніка і забраў да сябе ў Мінск. Аконы апусцелі і хутка былі знішчаны.

Як успрынялі гэтую дзеці трагедыю сям'і Купалы, а значыць і самога паэта? А напэўна так, як і дзеці з паэмы Панчанкі «Маладосць у паходзе» — сведкі іншага раскулачвання ў іншым кутку Беларусі.

Ага, ага! Вас у Сібір сылаюць, А мы ваш мёд і грушы будзем есці!..

У дзяцей не было сумнення, што ўсё гэта нармальна, што гэта законна і справядліва, інакш сказаць — так і трэба. Што такое абыходжанне з людзьмі, якія не былі ні эксплуатаатарамі, ні злачыніцамі, адпавядае маральнай і духоўнай сутнасці нашага грамадства. З гэтым дзеці і вырасталі ў ўступалі ў дарослае жыццё. Каб сумненне і ўзнікнуць не магло, — ім падсочвалі кнігу пра гераічны ўчынак Паўліка Марозава. Дык ці трэба здзіўляцца, што гадоў праз трыццаць тыя дзеці, будучы ўжо пасівельмі і палысельмі, знеслі ў Лагойску — начыста, каб і следу не было! — мармуровы помнік на магіле свайго славутага земляка, выдатнага вучонага К. П. Тышкевіча, а дзеці тых дзяцей — яшчэ праз дваццаць гадоў — зруйнавалі і падмурак былое Купалавай хаты ў Акопах. Што той падмурак, калі іх дзяды «знеслі» жывую маці паэта з роднага котлішча!..

І ўсё-такі часы мяняюцца! І людзі таксама. Унукі тых дзяцей, што віталі ссылку Купалавай маці, сёння прыводзіць да ладу былою сядзібу ў Акопах і будуюць па суседству, на ўскраіне вёскі Харужанцы, дзе безліч разоў бы-

дзе прадаваць свой гонар. Калі нашы дачкі не перастануць ісці на «бран паненскай лядосці» дзеля спартыўнага інтарэсу.

Калісьці жанчына баялася бога ў душы. Дзе можа сёння будучая жонка і маці задумацца пра свой чалавечы гонар? У школе? Дык жа ў ёй амаль звялі на нішто літаратуру. У дыскацеці? Дык там жа наадварот усё падпарадкавана адной мэце — усё ірычыць: балдзеіце і распуснічайце! Перад тэлецінізэкрамам? Дык жа амаль няма фільма, дзе не агалялася б жанчына і не смакавалася б клубнічка.

ШТО МЫ ў сферы маральнай культуры за тыя нядобрыя гады застою страцілі ці амаль страцілі? Шмат чаго. Напрыклад, ледзь не страцілі канчаткова ў грамадскім ужытку слова «таварыш». Пераважна ў войску засталася: «Таварыш капітан!». Таварыш палкоўнік!.. А здавалася ж: у гэтым адным слове — увесь наш сацыялістычны, рэвалюцыйны свет! Усё тое, чым мы адрозніваемся ад свету, супроць якога паўсталі ў кастрычніку смяншатага. Слова — сімвал, слова — сцяг, калі хочаце. Ах, як яно хораша гучала, гэта наша і толькі наша слова! І вось мы яго амаль не чуем. А што замест яго? Чым замянілі? «Ксенафонці» Ксенафонцевіч тут правільна падкрэслілі... Іпаліт Іпалітавіч маюць рацыю...» Ды не павага гэта, а халуйства, угодніцтва і самапрыніжэнне! Адраджэнне лексікі і фразеалогіі панска-купчэцкай часоў. Можа, мы і яшчэ якія словы — нашы кроўныя — здаём патроху ў крану старарытаснасці? А, можа, разам са словам і тог, што яно азначае?

ПЛАНІ Галоўнае — перавыканаць план. Іменна — перавыканаць, а не проста выканаць. Даць на тры тысячы касцюмаў або на дзве тысячы пар абутку больш, чым прадугледжана планам. Хочацца спытаць: а ўжо больш, калі і тое, што ў межах плана, людзі не купляюць, калі і без таго нетаварнымі вырабамі затавараны магаззіны, калі мільёны — а па краіне мільярд — рублёў вылятаюць у трыбу, на вецер?

Як пераламаць гэтую згубную завязанку — пагоны за вонкавымі паказчыкамі? Толькі эканамічнымі метадамі гаспадарання. Толькі спосабам пераходу на гаспадарчы разлік і самафінансаванне. Ну, з адзеннем і абуткам нібыта зразумела. А як быць у сферы ідэалогіі, дзе таксама пануе колькасны прыныцп? «За год прачытана 800

ленцый, праведзена 1500 гутарак. А навошта — 800 і 1500, калі толькі 80 і 150 далагі людзям да сэрца? Або: выдадлі... наццаць мільёнаў экзэмпляраў кнігі грамадска-палітычнай літаратуры. Але ж у гэтыя... наццаць уаходзіць і тое, што паставілі ў выдвецці план Міхась Пэцаль, Антось Салапая і Амільян Боўдзіла, — людзі, якім пісаць кнігі проціпаказана!..

СКЛАДАНАЕ гэта пытанне — адносіны да матэрыяльнай і духоўнай культуры капіталістычнага свету. Усім вядома, што многае там на сённяшні дзень робяць значна лепш, чым у нас. Перш за ўсё — гэта розная тэхніка, прамысловы шырпатрэб, прадуктовыя вырабы. Ну, лепш дык лепш, што зробіш! Радавацца нам тут няма чаго, падставы для заклапочанасці — ёсць. Трэба старацца, цягнуцца, даганяць. Але ж не траціць пры гэтым пачуцця ўласнай чалавечай і нацыянальнай годнасці! Не поўзаць на жываце перад заморскай ануцкай ці бразготкай, як гэта, на вялікі сорам, з некаторымі нашымі грамадзянамі здараецца. Трэба выходзіць яшчэ з маладых гадоў пачуццё самапавагі. Абявзкова! А мы пра гэта амаль перасталі гаварыць наогул — гаварыць уголас, публічна, са старонак газет і часопісаў, з экрана. Недаравальная памылка!.. Ад адной крайнасці — ад фанатэры і шапказакідальніцтва — кінуліся ў крайнасць другую.

ТЫСЯЧЫ ГАДОУ НАЗАД вядомыя ісціны. Тысячы разоў забытыя. Напрыклад: абуджэнне і выхаванне ў чалавеку пачуцця ўласнай годнасці трэба пачынаць з калыскі. З гадавалага ўзросту трэба крок за крокам тлумачыць, а найперш даводзіць сваім асабістым прыкладам, што такое чалавечая годнасць, гонар, павага, пашана!..

Вось мы вельмі ўстрыжаныя эпідэміяй разводаў. Мы хочам, каб не разваліліся сем'і. А як мы выходзім будучых жонак і мужоў? Пашыраем сярод школьнікаў «сексуальныя веды», прапагандуем гігіену палавога жыцця. Само палавое жыццё школьнікаў мы прынялі ўжо як даннасць, змірыліся канчаткова, і ўсё, што засталася, — гэта вучыць гігіену... А вучыць трэба ў школе не гэтак! Вучыць трэба чалавечай годнасці і жаночай годнасці, маральнай чысціні, сумленнасці, духоўнай культуры, грамадзянскай прыныцпавасці. Мы не з таго пачынаем?

Разбурэнне сям'і — адно з самых вялікіх няшчасцяў для нас, славян. Цыннічнае развясчэнне самой ідэі святасці сям'і — бяда ў сто разоў, у тысячы разоў горшая, чым ненаторыя думанні. Без стабільнай сям'і не можа быць стабільнага грамадства. За развалам сям'і стаіць развал яго сацыяльных і маральных асноў, развал усёго іншага, развал будучыні, бо гэта — катастрафічны ўдар па дзецяў, па іх мовыя душы і сэрцах. «Ой, як ён перабольшае, як празмерна абагульняе!» — прадбачу я пярэчанні і нягледу. Быў бы шчаслівы, каб мае трыюны аказаліся перабольшанымі. Але — на жаль, на жаль! Рэальнасць гаворыць, што трыюну трэба біць яшчэ мацней.

Дарчы, а як у нашай школе, дзе ўжо захапіліся прапагандай гігіены палавога жыцця, прапагандуецца ідэя сям'і ў не сацыяльнай маральнай сутнасці? Калі меркаваць па выкладанню літаратуры — амаль ніякі. Паглядзіце, колькі месца здвездзена гэтай тэме ў школьнай праграме. Колькі асвойваецца дзецімі твораў, у якіх па-мастацку пераказана паказана, што такое сям'я. Твораў, у цэнтры якіх — муж і жонка. Або бацькі і дзеці. Або брат і сястра. Або брат і брат. Сястра і сястра. Сяброўства і дружба ў сям'і. Чым мы ўсё гэта замянілі? Няўжо тое, чым замянілі, для чалавека, для грамадства больш важнае?..

Успамінаю «сямейныя» раздзелы з «Новай зямлі» Якуба Коласа і яго ж вершы пра дзіця ў сям'і. У свой час «выдатныя» педагогі «вымелі» іх з падручнікаў па літаратуры, з чытанак і хрэстаматый. А колькі там было ад народнай педагогікі, ад жыццёвага вопыту выхавання ў сям'і, ад няпісанай педагогічнай мудрасці! Замест гэтага пайшла пафасная рыторыка на вытворчы, сацыяльны і дзяржаўна-палітычны тэмы. І гэта вядо да падточвання і забівання чалавечнага пачатку ў маленькім чалавеку. А цяпер мы здзіўляемся, чаму... Не трэба здзіўляцца. Трэба вяртацца да розуму. І неадкладна.

(Працяг на стар. 12).

ВІДАЦЬ, Р. Баравікова выбрала не лепшую назву для сваёй новай кнігі — «Каханне». Не, задума вельмі празрыстая і, што называецца, канцэптуальная: з каханьня, «самай высакароднай, самай узвышанай і самай індывідуальнай з пакут» (Ф. Энгельс), пачынаецца сапраўдная лірыка. Каханне надае душы «всмирную отзывчивость» (Дастаеўскі), абвастрае эмоцыі чалавека, актывізуе духоўны, грамадзянскі патэнцыял асобы, застаючыся і сёння, як і заўсёды, «зернем і цэнтрам, на які навіваецца ўсякая паэтычная ніць» (А. Фет). Можна было б працягнуць цытаванне класікаў, але гэта на сённяшні дзень справа няўдзячная, і пайшла я на такую рызыку з адзінай мэтай: паказаць, што рашэнне паэтэсы заканамернае, і ў ім няма эфекту нечаканасці, асабліва калі разглядаць зборнік у кантэксце папярэдняй яе творчасці. Інтымная лірыка заўсёды была асновай паэтычнага свету Р. Баравіковай, і крытыка аднадушна высокая яе ацэньвала. Ведаючы свае магчымасці, Р. Баравікова даўно адчувала патрэбу тэматычнага зборніка, яшчэ ў кнізе «Такое кароткае лета» (1981) былі радкі: «Нават кніжак няма пра каханне, век халодным разлікам жыць». Падобныя кнігі ў савецкай паэзіі, праўда, не навіна, але нам важна адчуць, як даўно выспявала аўтарская задума зборніка. Канчатковым штуршком стаў, напэўна, грунтоўны лімаўскі артыкул Т. Бондар «Чатыры спробы назваць таямніцу» (1984), у якім былі расстаўлены «вехі каханьня» па зборніках Р. Баравіковай (ад юнацкіх летуценняў да ўсведамлення адказнасці перад светам, ад упэўненасці ў абранніцтве да разумення складанасці і высокага прызначэння жыцця), а заадно і абаронена ад усякіх спроб прыніжэння, сёння ўжо амаль неіснуючых, святое права паэта на інтымную лірыку і жанчыны на месца ў паэзіі. Т. Бондар зазначыла тады, што Р. Баравікова «на подступах да сваіх галоўных вяршынь» і выказала ўпэўненасць, што новы зборнік будзе яшчэ адным крокам насустрач таямніцы чалавечай душы.

І вось — «Каханне». Ці спраўдзіліся надзеі, ці бліжэй стала таямніца? Напэўна, калі б Р. Баравікова пайшла традыцыйным шляхам (такім, які абраў, скажам, Г. Бураўкін, складаючы кнігу «Пяшчота») і аб'яднала ў зборніку лепшыя вершы папярэдніх кніг з новымі, то эфект быў бы мацнейшым:

матуў пачуцця можа быць вартасцю лірыкі, бо праз яго сцвярджаецца цэласнасць і маральная прыгажосць асобы лірычнай гераіні. Прайсці «на ўздых» ад каханьня, а потым прасіць праз гадзі і растанне:

Дазвольце мне вярнуцца з лістападу, з завеі ці з дажджу ў будзённым час, каб доўг аддаць у глыбіню пагляду, —

чынай перажытая драма каханьня, аб якой сказана на перахопленым ад хвалявання і моцнага пачуцця дыханні: Голас мой, не дрыжы, Вочы... а вы глядзіце: парасткі першай ільы — бомба ў зеніце!

І спрацаца, пераканальна гэта ці не, можна да бясконцаці.

Да таго ж матуў адзіноты ў лірыцы Р. Баравіковай не

чына, якая бярэ з сабою ў новы час усё самае дарагое і пакаідае адно — каханне, не можа задумацца, колькі год ёй будзе ў тым XXI стагоддзі, заўважышы тонкую маршчынку на лбе, «як знак адтуль, што мне там без цябе ўжо не страшна будзе і памерці?»

Іншая справа, што нярэдка інтымная лірыка зборніка нагадвае не лепшага гатунку флірт, сапсавана сентыментальнымі «каздобамі» нахшталт «Я на слязе ізноў гадую квецень», «Амур смяяўся недзе блізка, маўчы... маўчы... Яго страла ляціць», ці зусім ужо наўна-рамансавым: «Я ложак свой лілеямі ўпрыгожу — прыйдзі!»

У некаторых верхах адчуваецца імітацыя, штучнае нагнятанне пачуцця, якое мяжуе з рацыяналістычнасцю. Так, уражанне ад шчырага і страшнага лірычнага цыкла (гэты жанр, здаецца, заўсёды ўдаваўся паэтэсе) «Вершы без апошняга радка» рэзка зніжаецца заключнымі словамі празіму, сцюдзёнае дыханне якой «пры стратах самы лепшы фон». Адрознівацца спакойна за лірычную гераіню: калі яна думае пра «фон», то ад каханьня не памрэ.

І ўжо ў чым цалкам пагаджуся з Ф. Яфімавым, дык гэта ў тым, што вершы пра каханне — не самае цікавае ў кнізе «Каханне». Здаецца нават, што іх мала ў зборніку, а калі зоймешся праязіць падлікам — калія палавіны ўсіх твораў (улічым і тудзе каханне — як настрой, у пачатку, няўлоўная атмасфера). Як бы там ні было, гэта не тэматычная кніга, як мне здаецца, а звычайны зборнік, таму і назва не самая ўдалая. Парадокс мастацкай творчасці?

Што ж бачаць вочы жанчыны ў сучасным свеце, акрамя каханьня? Бачаць, што «ў свеце цесна ад ракет, і стала менш даверу ў словах», і таму лірычная гераіня кнігі імкнецца затуліць сваё дзіця, дачку Сусвету, ад бяды. Моцна, натуральна гучыць у кнізе мацярынская трывога за жыццё, за духоўнасць грамадства: «Так доўга з мары мы рабілі яву, што дзе-нідзе згубіўся чалавек». Сапраўды, «перш чым зірнуць у наступ-

Крытыка, бібліяграфія

Навошта нам неба?

Раіса Баравікова. Каханне. Вершы. Мінск, «Мастацкая літаратура», 1988.

адчувальнейшая была б дынаміка лёсу і пачуцця, больш усвядомленым — драматызм. Але паэтэса выбрала складаны шлях: выказанне сённяшняга стану душы, уасабленне адценняў жывога, балючага, трапяткага пачуцця. Большасць вершаў кнігі разгараюцца з «цяпельца даўняга святла», у іх — драматычны ўспамін аб былым каханні, «урок няспраўджанай надзеі», адбалелая мара, па якой «сэрца сумаваць умее голасам пяшчоты і тугі». Адзінота — стан душы, які, побач з усімі іншымі, мае права на эстэтычнае ўасабленне, калі праз яго сцвярджаецца ідэя ўзаемаразумення, пошук духоўнай блізкасці. Таму нічога страшнага, што інтымная лірыка кнігі падалася яе першаму рэцэнзенту Ф. Яфімаву («Польмя», №9 за 1988 год) «адным доўгім вершам пра нешчаслівае каханне». Нібы да Ф. Яфімава, аўтара колішняй спагаднай рэцэнзіі на першы зборнік Р. Баравіковай, звяртаецца сёння паэтэса: «Жанчыну пазнай у жанчыне, бы ў дзяўчынцы дзяўчынку калісь». Адзіноства — настрою, скразны

замоўчанае: «Я КАХАЮ ВАС...» У гэтым, як і ў балючым выдыху: «Без цябе нашто мне неба?» — асоба, душа. І, можа, мае рацыю паэтэса Л. Васільева, калі гаворыць: «Выплакванне, выказанне бязмежных пакут абсалютна неабходнае жаночаму паэтычнаму характару». Усё ж мужчына і жанчына па-рознаму адчуваюць жыццё, мужчынская інтымная лірыка больш медытатывная, спакойная, «жаночая» (тэрміны, вядома, умоўныя) — экспрэсіўная і нават «надрыўная». Гэтага нельга не ўлічваць, і, мабыць, наступныя словы набалелі не адной Л. Васільевай: «Усе жаночыя патрабаванні, і літаратурныя, і жыццёвыя, усе ўсхліны: «Вярніся», усе «воплі»: «Что тебе я сделала?» — ёсць пустое страшенне паветра, незразумелае і раздражняльнае для мужчынскага свету...» (абрываючы цытату, бо словы, сказаныя далей, выклічуць бурную гневную ў мужчынскай палове чытачоў. Зрэшты, перачытайце артыкул у «Літаратурной России» за 20 сакавіка мінулага года!) Дык вось, гэта іменна жан-

такі ўжо фатальны, бо, як справядліва гаворыць паэтэса, «хто знаў каханне — пакахае зноў». Эстэтыку шчаслівага каханьня сцвярджаць, вядома, цяжэй, але ў кнізе ёсць і такія спробы. І як словы мудрай жанчыны, за плячыма якой немалы лёс, успрымаюцца проста і незвычайна спакойна для экспрэсіўнай Р. Баравіковай радкі: Казаў мудрэц яно — і нараканне, і сонца, і плякучай цемры... «Янія вочы мне дало каханне!» але... спярша душу яму аддаў. Гляджу на ўсё вачамі маладымі, і гнеўнымі, і добрымі удвая... Каханне і прынізіць, і узніме... пакуль у ім жыць душа мая.

Пакуль у інтымнай лірыцы жыць душа паэтэсы, яна хвалюе і чытача. І мне асабліва не бачыцца ў вершы «Ні славай, ні бяслаўем не адорваў...» штучнае прывязанне тэмы каханьня да «глобальных трывог XXI стагоддзя», як Ф. Яфімаву. Чаму Р. Баравікова стагоддзе павінна ўспрымаць выключна ў глабальных маштабах ды яшчэ з экалагічнымі праблемамі? Верш жа не аб гэтым. Чаму жан-

Леанід ГАУРЫЛКІН

НЕ ДЗЕЛЯ СМЕХУ

Леанід Гаўрылкін прынёс у рэдакцыю свой артыкул літаральна за два дні да раптоўнай смерці. Апошнія гады пісьменнік працаваў у «Вожыку», узначальваў аддзел літаратуры. З вялікай адназначнасцю ставіў ён да сваёй службовага абавязку, дбаў аб тым, каб пры-

цягнуць да супрацоўніцтва з «Вожыкам» лепшыя літаратурныя сілы рэспублікі, каб сатыра і гумар неслі высокую службу маральнага адраджэння грамадства. Гэты клопат — і ў ягоным артыкуле «Не дзеля смеху», які мы друкуем.

Гумар і сатыра заўсёды былі тым выратавальным кругам у здраўдлівым і неспакойным акіяне жыцця, які памагаў чалавеку не толькі застацца на паверхні, не патануць, але больш аб'ектыўна ацаніць сваё становішча і нават, пры ўсіх нягодах і бедах захаваць аптымізм і душэўнае здароўе.

Гумар і сатыра — рэлігія прыгнечаных і бяспраўных. Беларусы ўмелі смяцца і тады, калі было не да смеху.

Ананімная пазма «Сказ пра лысую гару» як бы кампенсавала недахопы легальных сатыры і гумару, засведчыла, што гэты жанр пры ўсіх тых фальшывых фарбах, якімі малювалі рэчаіснасць часам шчырыя, але аслепленыя і паслужлівыя мастакі, не страціў цяярэзасці і аб'ектыўнасці.

Веданне і разуменне жыцця для сатырыка не меней важна, чым для таго ж сацыёлага. Аўтары пазмы, вызваленыя ад уціску рэдактары і цензуры, бо не разлічвалі на публікацыю, сумелі праз канкрэтнае выявіць сваю эпоху з яе звыродлівымі і негатывнымі праявамі. Пазма агаліла супярэчнасці тагачаснага жыцця, паказала іх не такімі, які-

мі яны дэманстравалі сябе праз друк і лакаровачную літаратуру, дзе яны лічыліся знікаючымі перажыткамі мінулага. Іменна гэтым, а не абывацельскай цікаўнасцю да жыцця пісьменнікаў, як некаторыя лічаць, можна растлумачыць нечаканы поспех пазмы. Тыраж у шэсцьдзесят тысяч разоўшоўся практычна імгненна. І на беларускай мове, дарэчы!

Публікацыя пазмы ў «Бібліятэцы «Вожыка», яе поспех паднялі планку патрабавальнасці да сатыры. Выдаваць цяпер творы сатырычна-гумарыстычнага жанру на такім узроўні, які быў прымальны яшчэ нядаўна, было б здзекам з чытача.

Год Ведымака Лысагорскага павінен быў стаць годам не меней таленавітых яго калег.

Не толькі грамадзянскі пафас робіць адметнай кніжку А. Грачанікава. Аўтар стараецца адарваць сатыру ад эстраднага анекдота, падцягнуць яе да ўзроўню той літаратуры, сэнс якой у стварэнні ў першую чаргу характараў сучаснікаў, выяўленні ў іх рысах найбольш адметных тэндэнцый часу. Пазт малое эпізоды, падгледжаныя ў жыцці, знешне не кідкія, быццам бы знарок падкрэслена ардынэрныя, але ад гэтага выяўленыя аномаліі жыцця раптам набываюць жажліва абагулены характар.

Я. Сіпакоў свой пафас таксама скіраваў на паказ характараў персанажаў. Але гэта, як гаворыцца, праявіла паложана па штату: яму ніяк нельга абмяжоўвацца эмоцыямі. Характары ў творах Я. Сіпакова настолькі нестабільныя, зменлівыя, настолькі атручаны вірусамі мімікрыі, што хочацца нават сказаць, што іх зусім няма. Ёсць адны толькі прывіды, рудыменты, тых якасцей псіхікі, якія ў больш спрыяльных умовах маглі б стаць характарамі. І ўсё гэта ў аўтара дэведзена да такой ступені абагуленасці, што так і хочацца крыкнуць ледзь не ў

адчай: дык кім жа мы сталі, ці здольныя мы, такія, на нешта сур'ёзнае ў жыцці! Мы ж не людзі, не асобы, а хутчэй нейкая пацярхула, якую гоіць вецер па знявечанай зямлі.

І калі А. Грачанікаў і Я. Сіпакоў пры ўсёй сваёй нераўнадушнасці пераважае права на праяўленне эмоцый аддавалі чытачу, то Р. Барадулін свой настрой не прыглушае. Ён «сярэдзіты», як піша ў прадмове да кніжкі Г. Бураўкін. «Рука ў яго пры гэтым па-сяброўску цяжкая і нястомная, а прыцэл — па-партызанску дакладны і своечасовы». І таму ў Барадуліна рэдка сустранеш замалёўку, сцэнку, карацей — звычайны сюжэтны твор, у яго часцей прамае і адкрытае размова з чытачом, зварот да яго, заклік да роздуму, палемічнасць, адкрытая публіцыстычнасць. Усе сродкі свае багатае паэтычнае палітры пазт скіроўвае на штурм бастыёнаў бюракратыі, раўнадушнасці, сацыяльнай спячкі, прыстасавальніцтва.

Думаю, не сорамна будзе пазме Ведымака Лысагорскага стаяць на адной паліцы побач з кніжкамі вышэйназваных аўтараў.

Нямала сустракалася імянаў пісьменнікаў і на старонках «Вожыка». З прафесіяналаў найбольш актыўна выступаюць Ніл Гілевіч, Васіль Зуёнак, Павел Місько, Мікола Гіль, Уладзімір Верамейчык і іншыя. Я, вядома, не назваў усіх аўтараў, бо і не ставіў перад сабой такую мэту. Мне толькі хацелася паказаць, што не такая ўжо неўраджайная наша сатырычная ніва, што нядрэна малая каласіца тут збяжына, што маладым сатырыкам і гумары-

стам ёсць у каго павучыцца, як урабляць сваю літаратурную дзялянку. І найбольш стэранныя і здольныя вучацца. Пра гэта, дарэчы, сведчаць прэміі імя Ведымака Лысагорскага, якія былі прысуджаны летась лепшым творам, надрукаваным у часопісе. Акрамя вядомых літаратараў, лаўрэатамі часопіса сталі Фёдар Лашкевіч, Іван Пяшко, Уладзімір Мацвееў, Міхась Скобла, Сяргей Дзерышаў, Міхась Сліва.

Большасць жа сатырыкаў (дарэчы, такія ёсць і сярод ветэранаў), на жаль, мала дбаюць пра мастацкую якасць сваіх твораў, ім абы насмяшыць чытача. Само па сабе жаданне правамернае, але толькі ў тым выпадку, калі аўтар не абмяжоўваецца адно гэтым, а ідзе далей, да больш паглыбленага асэнсавання рэчаіснасці. Большасць жа аўтараў толькі тое і робіць, што ганяецца за смешным анекдотам, за смешным выпадкам, які ў сваёй сутнасці пазбаўлены ўсялякай думкі. Уражанне такое, што такія аўтары і не чулі пра падтэкст, пра яго абавязковасць у сатырычным творы, што іменна на стыку тэксту і падтэксту і іскрыцца маланкай знешне прыхаваная думка, ідэя твора.

Уражвае і тое, што ўсе, хто асноўнай мэтай ставіць для сябе абавязкова насмяшыць чытача, пішуць вельмі ўжо аднастайна, як па нейкай інструкцыі. Відаць, над многімі, калі не над большасцю аўтараў, вісіць учарашні дзень. У першую чаргу гэта праяўляецца ў масавасці эстрадных анекдотаў, якімі падмянялася і зераз падмяняецца сапраўдная сатыра. Эстраднікі — а яны не

нае стагоддзе, пільней зірнем ва ўласную душу». Гэта ж сярод нас прамоўца правільных і смелых слоў вязе маці ў страшны для яе дом, дзе «састарэлых хор развейвае самоту штоняздзелю». Трэба мець чуйную душу, каб заўважыць такі натуральны і балючы жэст жанчыны: Шчакоў трэсься аб стары

што быў заўжды надзейнаю апорай. Ненадзейнай аказалася апора... Губляе свет нешта важнае, радзей думаюць людзі пра высокае. І таму вельмі важна, што вершы Р. Баравіковай прымушаюць успомніць самае дарагое, роднае. Хоць бы той пасаджаны дэдам на ўспамін ля дарогі куст язіну, што ўбачыла паэтэса з акна цягніка:

Цяпер той куст здаецца
што некалі ляцеў усім
ён за любым бяжыць
бяжыць... і застаецца ля дарогі.

Нязвыклы, смелы, але зрокава і псіхалагічна дакладны вобраз. Паэтэса ўмеє зразумець і па-мастацку перадаць святло сапраўднага таленту ў старэчых вачах (верш «Птушачка»), распач маці, якая тры дні шукае ў чужым горадзе не надта ўважлівага сына (як многа гаворыць трапная дэталі: зморшчаны яблык упаў з кішэні — сыну везла...), трагедыю жанчыны, якая так не стала маці («Адзінота»). А сведчыць аб сапраўднай чалавечай сталасці, глыбіні душы.

А вось яшчэ раз шчыmlівае і трывожнае жаночае, маярынскае адчуванне руху часу:

...Некалі з птушынай чарадою
адыду ў свой незваротны шлях.

Ды хачу я, каб у тую стынь,
што цяпла не сцэле над травой,
з годнасцю правёў дарослы сын,
а найлепш — з сівой галавою.

Хустачку нацягнула на скронь,
стала раптам холадна і горка...

Ці не з той дарогі на далонь
нінуў вецер лёганыкае пёрка?

Усё-такі значна глыбейшым стаў позірк паэтэсы на жыццё. Таму натуральна з'яўляюцца і ўпэўнена гучаць фі-

ласофскія матывы ў яе лірыцы («Як часта ў свеце, бы ў бязладнай хаце...», «Старэюць людзі, дрэвы і кусты», «Назіранне», «Спадзе раса, і адшуміць калоссе...»). У гэтых вершах Р. Баравікова новая, больш уважлівая і чуйная да свету.

Драме кахання, нялёгкаму лёсу жанчыны прысвечана паэма «Саламея» — пра нашу зямлячку, падарожніцу, лекарку, пісьменніцу XVIII ст. Рэгіну-Саламею Русецкую-Пільштынову. У аснову твора пакладзены дзённікі Пільштыновай. Яны расказваюць аб прыгодах «доктара медыцыны», якой выпала на жыццёвых шляхах нямаля: замужжа ў чатырнаццацігадовым узросце, жывец у далёкім Стамбуле, смерць мужа, няўдачы і цудоўныя поспехі ва ўласнай лекарскай практыцы (дарэчы, яна з поспехам выкарыстоўвала метады народнай медыцыны), уцёкі ад дамаганняў вяльможнага прэтэндэнта на трон Венгрыі князя Ракачы, падарожжа ў Вену, Пецярбург і многае іншае. Як бачыце, падзей і канфліктаў тут больш чым дастаткова для драматычнай паэмы. Але, абраўшы менавіта такую форму, Р. Баравікова зусім не клапоціцца аб чысціні жанру, паэма — лірычны твор. За імем Саламеі, той, «што жыве з агню» кахання, лёгка ўгадваецца асоба самой паэтэсы. Ці не тыповыя для лірычнай гераніі Р. Баравіковай радкі:

...пакінь мяне, і я дажджыннай
ўпаду, каханы, у сляды.
...Ах, гэта ноч... Як дыхае спякота!
Праклала поўня сцезіку да прясід.
Даруй, мой боль, нязвыкляя пшчота
ўпусціла промнік радасці ў пагляд.
...ты—як цяпельца пасля доўгай стыні.

Зборнік «Кахання» — цікавая, складаная, неадназначная з'ява. Тое, што не ўсё ў кнізе стала аднолькава сур'езным паэтычным набывкам, добра адчувае, відаць, і сама Р. Баравікова. Нездарма паэтэса піша:

І мне не страшна быць адрытай,
мой сталы воблік не абраз.
Не абраз, а твар з жывымі і данытлівым вачыма.
Вольга РУСІЛКА.
г. Віцебск.

Есць горкая праўда ў гэтых словах. Паглядзіце на нашы часопісы. Ва ўсіх іх сатыра жыве сапраўды на задворках, недзе ў зацененым закутку, на апошняй старонцы.

Ды і самы сатырычны і самы гумарыстычны часопіс «Вожык» — чый ён? А нічий. Выдавецкі. За яго спіной ніякай арганізацыі, ніякай установы. Сірата. Зрабілі б яго выданнем Саюза пісьменнікаў і Саюза мастакоў. Можа б, гумар і сатыра набылі бацькоў?

У нашых памкненнях быць ва ўсім карыснымі справе пабудовы светлай будучыні мы часам усе праблемы краіны ўзвельвалі на плечы літаратуры і ледзь не яе лічылі вінаватой у тым, што недзе, напрыклад, не ўраділа пшаніца.

А сатыру ж яшчэ часцей некаторыя крытыкі і ідэалагічныя кіраўнікі скіроувалі на вырашэнне тых пытанняў, якія уваходзілі ў кампетэнцыю гаспадарчых органаў і галіновых міністэрстваў. У выніку творы часцей нагадвалі прагавы пэсіджэнняў ці службовыя даведкі, што не магло не прывесці да росквіту ідэяна вытрыманага пустазелля на літаратурнай ніве.

Сатыра і гумар, як і ўся наша літаратура ў час перабудовы нашага жыцця, павінна на заўсёды пакінуць наезджаныя рэйкі палітыканства і вульгарнага сацыялізму, павінна стаць тым, чым заўсёды была і павінна быць — мастацтвам, аб'ектам даследавання якога з'яўляецца чалавек. Яна на ўвесь голас павінна загаварыць пра яго ўдалыя і няўдалыя пошукі свайго шчасця, пра яго месца на зямлі.

ТАКІ ўжо, мабыць, лёс беларускай літаратуры — мала што многім яе творцам не дадзена было напісаць таго, на што яны былі здатны, што маглі і хацелі, але шмат і з напісанага потым бяследна знікала, гінула. І пачалося гэта даўно, яшчэ з Сімяона Полацкага — ён, як вядома, у 1664 годзе пакінуў радзіму, пераехаў на сталае жыццё ў Маскву, дзе стаў настаўнікам царскіх дзяцей, заснавальнікам, як цяпер называюць, старой рускай паэзіі і драматургіі,

Не верыцца, што сабрана і выдадзена ўся спадчына В. Дуніна-Марцінкевіча, Я. Лучыны, Ф. Тапчэўскага, А. Гурыновіча, А. Абуховіча, А. Ельскага, ды і К. Каганца, Цёткі, С. Палуяна, Ядвігіна Ш. У свой час, калі рыхтаваўся двухтомны акадэмічны збор твораў Максіма Багдановіча («Творы», Мн., 1927—1928), лічылася, што спадчына яго сабрана. Аднак жыццё пацвердзіла адваротнае: спадчына паэта не сабрана. Выяўлены новыя, раней невядомыя творы, друкаваныя і недрукаваныя — публікацыі, ру-

твораў у сямі тамах (Мн., 1972—76) асталося, па далёка няпоўных падліках, каля ста твораў паэта, прычым, многія з іх значныя — трагікамедыя «Тутэйшыя», паэма «На Куццо», «На Дзяды», «Чараўнік», цыкл тэкстаў песень «На вайсковыя матывы», а таксама многія вершы, артыкулы, лісты. Жывец паказвае, што не ўсе творы паэта пакуль што выяўлены. Ляжаў у архівах яго перадаваротны ліст да А. Чарвякова, мяжыць, як мне вядома, і яшчэ сёе-тое. Няма сумнення, што ў час вайны, калі ў дом

Позірк у мінулае

Барыс САЧАНКА

Гараць ці не гараць рукапісы?

хоць першыя свае творы напісаў па-беларуску. А там і пайшло — сусветна слынным паэтам, класікам польскай літаратуры Адам Міцкевіч, нарадзіўшыся на Навагрудчыне, быў як рэдкі хто захоплены сваім краем, палонены гісторыяй, фальклорам народа, сярод якога рос, беларускай мовай, «самай гарманічнай», як ён сцвярджаў, «і з усіх славянскіх моў найменш змененай», пісаў на ёй вершы. Але дзе, дзе тыя вершы?..

Трагічны лёс напатакаў твораў і яшчэ аднаго пачынальніка літаратуры на беларускай мове — Паўлюка Багрына: пасля крошніскага сялянскага бунту (1828 г.), у яго, тады зусім маладога ланскага парабка, канфіскавалі некалькі шматкаў вершаў (яны пакуль так і не знойдзены), а самога яго аддалі ў салдатчыну. Ад паэта, па лёсе, а можа быць, і па таленце, блізкага да Т. Р. Шаўчэнка, астаўся адзін верш «Зайграй, зайграй, хлопца малы...», які быў надрукаваны спярша ў Лондане ў кнізе І. Янкоўскага «Аповесць майго часу ці літоўскія прыгоды» (1854 г.), а потым у Познані (1858 г.).

Не дайшы да сённяшняга чытача ў поўным іх аб'ёме і беларускамоўныя творы Я. Чачота, Я. Баршчэўскага, Ф. Савіча, А. Рыпінскага, А. Вярці-Дарэўскага, В. Каратынскага, У. Сыракомлі ды і іншых. Настойлівыя пошукі нашых даследчыкаў беларускай спадчыны гэтых пісьменнікаў пакуль што багатых вынікаў не далі.

Да сённяшняга дня вядуцца пошукі друкаваных і рукапісных твораў Францішка Багушэвіча. Рэвалюцыянер па духу, удзельнік паўстання 1863 года, ён усё жыццё змушаны быў не прызнавацца, хто ён на самай справе, — працуючы ў судах, абараняючы сялян, ён пісаў на сваёй роднай мове вершы і друкаваў іх пад рознымі псеўданімамі — Мацей Бурачок, Рэўка з-пад Барысава... І не ў Беларусі, дзе было забаронена выдаваць кнігі на роднай мове, а за яе межамі — у Кракаве, Познані... Трэцяя яго кніга паэзіі «Скрыпачка беларуская» так і не пабачыла свету. Акрамя вершаў, пісаў Ф. Багушэвіч і апавяданні. Старанямі нашых рупліўцаў чатыры з іх знойдзены, прычым адно — «Тралялёначка», — можна сказаць, зусім нядаўна, ужо на нашай памяці. Знойдзены і лісты Ф. Багушэвіча, яго публіцыстыка... А ўсё астатняе, што ён пісаў? Няўжо і праўда яно беззваротна загінула?

капісы, фотаматэрыялы. Да таго ж, як гэта даказаў Рыгор Жалызняк, працуючы над дысертацыяй, рукапісная спадчына, якую перадаў Акадэміі навук БССР бацька паэта А. Ю. Багдановіч, не заўсёды па-належнаму была прачытана. Справа ў тым, што, як паведамлялі тыя, хто працаваў над гэтай рукапіснай спадчынай, «пачырк М.Е.ча вельмі прыгожы і выразны ў чыставікох, у чарнавых накідах пераходзіць у надзвычайна дробны і нячытэльны», і таму часам нават праз лупу немагчыма было разабраць напісанае. (М. Багдановіч. Творы. Т. 2. стар. 386—387). Сёе-тое ў творчасці класіка беларускай літаратуры ўдаляўся ўзнавіць, дапоўніць. Праца над яго спадчынай была б куды больш плёнай, калі б захаваўся тыя матэрыялы, якія ў свой час перадаў АН БССР бацька паэта — аж чатырнаццаць папак! Міркуючы па «апісу» (ён прыкладзены да другога тома твораў паэта), там было што і расчытваць, і ўдакладняць, і вывучаць. На жаль, усе тыя матэрыялы загінулі ў вайну. Так лічылася і лічыцца. Але... Ці не захапіў хоць частку іх хто-небудзь, не схаваў, а то, можа, і вывез за мяжу?..

Доўгі час па-за ўвагай даследчыкаў аставалася творчасць і яшчэ аднаго класіка нашай літаратуры Алеся Гаруна. З двюх некалі падрыхтаваных Інбелкультам кніг яго твораў выйшла з друку толькі адна. На шчасце, другая таксама ацалела, праўда, без канца. Ці ўдасца сабраць зноў усе творы пісьменніка пад адну вокладку? Асабліва тое, што нідзе не друкавалася, не змяшчалася на старонках перыядычных выданняў, засталася ў рукапісах? Жывец не пеціла паэта-рэвалюцыянера — арышт, высылка ў Сібір на катаргу, потым развараны вайною Мінск, адступленне ў Кракаў і смерць. Ці былі пры пісьменніку рукапісы яго твораў? А калі былі, то дзе яны?..

Адна з самых даследаваных і вывучаных спадчына Янкі Купалы. Выдавецтва «Беларуская Савецкая Энцыклапедыя» нават выдала энцыклапедычны даведнік «Янка Купала» — першы ў гісторыі нашага народа, дзе жыццё і творчасць народнага песняра, нягледзячы на некаторыя недахопы, разгледжана грунтоўна і, што называецца, з розных бакоў. Але спадчына Я. Купалы яшчэ не сабрана, ды і не выдадзена як след. Па-за апошнім акадэмічным зборам

паэта трапіла бомба, там згарэлі разам з рукапісамі і многія творы, якія так і не пабачылі свету. Няўжо нічога з тых ненадрукаваных твораў не захаваўся? На руках, у архівах? Ды і рукапісы ж песняра разляцеліся — у выдадзеным за мяжою бібліяграфічным даведніку «Янка Купала й Якуб Колас на Захадзе» (Нью-Йорк, 1985 г.) пазначана аж восем. Сярод іх рукапісы такіх твораў, як «Безназоўнае» (7 вершаў), паэмы «Курган» і іншы. Так што і тут ёсць яшчэ што адкрываць...

Даволі грунтоўна даследавана і творчасць яшчэ аднаго нашага найвыдатнейшага песняра Якуба Коласа. Творы яго таксама выдадзены паўней, як і іншыя беларускія пісьменнікаў, — апошні збор у чатырнаццаці тамах (Мн., 1972—1978). Але зноў жа нельга сказаць, што ў гэтым зборы змешчана ўсё вартае ўвагі. У яго не ўвайшлі некаторыя надрукаваныя ў свой час вершы, апавяданні, артыкулы, астатнія паэзія і многія рукапісныя творы — вершы, лісты. Дасюль, нявыяўленым застаецца і другі варыянт паэмы «Сымон-музыка», над якім Я. Колас працаваў некалькі гадоў. Калі ж праца над паэмай была закончана, паэму ўкралі разам з чамаданам у 1924 годзе па дарозе з Кіславодска ў Мінск. Хто ўкраў? Выпадковы злодзей? А мо... Пра паэму, пра тое, што «паэт пакідае толькі канву», «а ўсё іншае мяняе» пісалася ў часопісе «Польмя» (1923 г., № 7—8). Ці не прывабіла гэтак паведамленне каго-небудзь з надта пільных людзей, бо ўвага да Я. Коласа і таго, што ён робіць, у той час была асабліва — ён быў пляменнікам Язэпа Лёсіка, які якраз тады неаднаразова выклікаўся следчымі на допыты па самых розных справах. Адна з іх — выхад у свет першага нумара літаратурна-навуковага вестніка Інбелкульту «Адраджэнне» (1922 г.), дзе нямаля старонак прысвечана творчасці песняра. Ды і сам Якуб Колас быў пад пэўным наглядом — рыхтаваўся ж судовы працэс над слухкім настаўнікам Ю. Лістападам, на які потым выклікаўся ў якасці сведкі і сам песняр... Дарэчы, прамільгнула было паведамленне, быццам злодзей злоўлены, але паэмы аўтару так ніхто і не вярнуў... Давалося пісаць трэці варыянт, які і прыняты за кананічны.

(Працяг на стар. 8—9).

УСТАНОВА ў нас нічога — навукова-даследчая, вывучае ўсё, даследуе і ніводзін Новы год не прапусціла без баль-маскараду.

Раней так было.

Нацягнуць на сябе якога-небудзь зайчыка, матлянеш два разы вушкі і за гэта прафком дае «моркаўку»: бланкот які-небудзь з добушскай фабрыкі «Герой працы», ці пушачку з канцылярскімі кнолкамі № 2 з гомельскага ГПЗ-12. Кажучы коратка — абы-што падарункі. Але што лепшага было чакаць у тыя дні, калі ўсіх душыў крыважэрны застой.

Ну а цяпер, у слаўную эпоху гаспадарчага разліку, ніякіх табе бланкотаў і кнопак. Чытайце аб'яву — за лепшы маскарадны касцюм прафком, як бацька добры, пяцьдзесят рублёў адлічвае. Сінімі літарамі напісана.

Хаця тут пачухацца трэба, усёй фізіялогіяй варухнуць. Ясна ж: ранейшым зайчыкам не вылавіць зялёненькую. У буйнейшага зверга трэба ўлазіць і не толькі морду хаваць — усё астатняе таксама.

Паглядзеў я на сябе ў люстэрку, нават язык высалапіў. Што ж такое вырабіць, якую маску вычаўпіць, каб гэта адразу журы самлела, а прафком замест аднаго канверта два зліплены ўручыў?

Вядома, не адзін я з такімі думкамі пакутнымі. Навокол таксама думаюць, каля аб'явы, нібы каля стала загазаў, топчучца, умовы конкурсу ў кніжні запісныя натууюць. Грунтоўна рыхтуюцца калегі-навукоўцы.

Канкурэнты!

Ткнуўся я тады ў бібліятэку. Гартануў газеты, часопісы. Няўжо родная перабудова не выратуе, без ідэі пераможнай пакіне?

І што ж вы думаеце — не пакінула! На такі план навяла, што аж калатнула мяне ад пятак да сквінцаў самых. Калі толькі ўсё зрабіць так, як над газетамі падумалася, калі ні ў чым не змыліцца, а перш за ўсё ў голасе, у жэстах, і, само сабой, у адзенні, то не толькі прафкомаўская прэмія скокне ў маю кішэню, а будзе забяспечана мне вечная пашанота ад нашага па ўзросту ўжо пенсійнага, а па духу ўсё яшчэ камсамольскага начальства.

Дзякуй богу: час яшчэ ёсць і на рэпетыцыю, і на амуніцыю.

І тым не менш, я неяк адразу стаў баяцца спазніцца, а яшчэ больш прагаварыцца. І ад прыкрай думкі, што не стрымаюся і, сам таго не хочучы, раскрыю свой цудоўны план, я тут жа ў бібліятэцы хваравіта збялеў і з такім падвальным скрогамат спіснуў зубы, што бібліятэкарка, кінуўшыся да

мяне, уваткнула мне ў рот аловак, каб расцяць сквінцы, і, мусіць, чакаючы, што ў мяне прыпадак локцем спіхнула на падлогу ўсе да аднае падшыўкі.

З гэтага дня, хаваючыся ад усіх, пачаў я рытавацца да навагодняга маскараду. Выраснуў нічога нідзе не праціць, не пазычаць, каб, крый божа, не здагадаліся.

Час паказаў, што я майстар канспірацыі. Падрыхтоўка прайшла па ўсіх канонах падпольнай работы. Патроху-патроху, гузік да гузіка і торба з не-

тую лапіну пад нос і шчасліва ўздыхнуў. На клей пасадыць і будзе тое, што трэба.

Не стану ўтойваць — за дні рэпетыцый сваіх і такіх васьм прымерах схуднеў я. Маё круглае чэраўца зрабілася пляскатым, як стол, нос выцягся панчохай, нават адна рука папрутчала, гнуцца, як след, перастала. Па нервах мяне стукнула, ці што?

Павёў тады плячом марудна, локцем, як завесамі, рыпнуў і ўзнялася мая рука ўдубнялая неяк урачыста,

танец сваёй нядаўняй маладосці «бугі-вугі», а бледны Пячорын, убачыўшы чорта-бюракрата з тэлефонам на шыі, спавяліў яго пагардлівым позіркам. Са школка вядома, што Пячорын не здатны, як Кацярына Астроўскага, на расчучыя ўчынкi. Толькі й можа васьм так — вочы састроіць.

Трэба яшчэ дадаць, што на шведскіх сталах ляжалі савецкія бутэрброды. Ясна, што за яда... Але на той жа скандынаўскай мэблi стаяў яшчэ і на-каньячаны чай! Хто мог, а маглі, вя-

Леанід ДРАНЬКО-МАЙСЮК

Проза

Пра тое, як я ўдзельнічаў у навагоднім баль-маскарадзе

Апавяданне

абходным рэквізітам зрабілася поўная. Адзенне, сям-там прыхопленая іголкай, падышло як мае быць, мяккую паходку я адрацаваў, велічныя жэсты — таксама, некалькі значных фраз навучыўся гаварыць характэрным голасам, валасы зачасаў па памятным усім узоры, для большай пэўнасці нават жончымым лакам прыціснуў. Толькі васьм трохі з вусамі выходзіла няўпраўка. Спачатку, запустыўшы іх, спадзяваўся, што да свята вырастуць. Аднак раслі яны марудна, выбіваліся нейкімі брыдкімі кусцікамі і да таго ж закручваліся ў колцы. Нават на дохлага ката я не быў падобны, а не тое што... Узнерваваны, браўся тады я за брытву. Пасля — за бутэчку з тушшу. Густа мазаў пад носам квачыкам, старанна расціраў пальцамі і з надзеяй падыходзіў да люстэрка.

Зноў не тое.

Нейкі недакормлены тэарысіцік стаў у люстэрку з чорным закрывалкам. Ды не на вачах, як гэтага патрабуе нялёгка служба тэарызму, а пад носам. Такога, нягеглага, апраўдалі б нават і няўмольныя судзі з Тэль-Авіва...

Мусіў тады, не шкадуючы, адцяць ад старога цыгейкавага каўняра добрую лапіну чорнага футра. Падсунуў

ну, зусім па-царску. Вось ён, узрадаваўся я, — жэст, памятны гісторыі. Журы перад ім, як гарох, рассыплецца разам з прафкомам.

Шчыра скажу, марыў я пра маленькую перамогу, ну пра такі тулончык невялікі, а тут адразу ўсе аўсцярліцы ўпалі да маіх ног.

І васьм як было.

Надышоў, нарэшце, той баль-маскарадны вечар. Канкурэнты мае, вядомая справа, хто ў чым прышпёрліся. Лёгка можна здагадацца, што былі тут усе гэтыя, ватай напханія, зайцы і мядзведзі, прынцы і мушкетёры, арлекіны і мальвіны, драконы і вярблюды. Свіннёў было тры штукі, адна ў адну — хоць ты ў хлёў заганяй. Натуральна, што быў чорт, на гэты раз вельмі ачалавечаны — у масцы бюракрата з тэлефонам на шыі. Нават нехта сноўдаўся каля ёлкі ў фраку Пячорына і за гэтым бледным Пячорыным неадступна хадзілі два Паўні Карчагіны з маўзерамі напагатове.

Я ж пакуль не пераапранаўся, толькі цыгейкавыя вусы наляпіў. Трымаў усё сваё начынне ў торбе каля нагі.

А тым часам шыкоўны карнавал пайшоў. Аркестр на ўвесь дых уляпіў «кракадзіла Гену», бібліятэкарка, пераапранутая ў камбізон трактарыстыкі Ангелінай, стала крыкам загазваць

дома, усе, той браўся за кухлік з адмысловым чаем і куляў яго сабе пад маску. Я пакуль што асцерагаўся куляць, памятаючы пра сваю торбу. Толькі так злёгку тры разы смактануў з бліжэйшага дэбрыка.

Пенсійнае журы, таксама папіўшы чаю, пачало пацху рахавацца. Што тут казаць — людзі немаладога веку, і заўсёды карціць усё раней скончыць. Я ўжо хацеў быў крыкнуць, каб пача калі — я ж яшчэ свайго коніка не выкідаў. Ды ў гэты самы момант да ёлкі ў сярэднеазіяцкім халаце выйшаў наш дырэктар.

Дарэчы, дарма ён пераапранаўся ў ў закаспійскую світку. Хоць на асла яго зараз пасады, усё роўна кожны скажа, нават здалёку зірнуўшы, — ці не Рыбентроп гэта ўсеўся на Хрыстовы транспарт? Што ёсць то ёсць. Вельмі ўжо ж падобны дырэктар наш на сябрука Вячаслава Міхайлавіча.

Па звычцы дырэктар хацеў прыўзняць капялюш, каб выперці мокры лоб. Ён толькі што ў два бакі добра-такі паскакаў вакол ёлкі з бібліятэкаркай, якая мела моду свае любімыя бугі-вугі завяршаць больш дынамічным ча-ча-ча.

Пашукаў гэта дырэктар капялюш. памацаў сабе, як хвораму, лоб, а на лбе — чалма. Ды што тут паробіш,

ПРЭМ'ЕРА КНІГІ У ІНСТЫТУЦЕ

У Мінскім інстытуце культуры адбылася прэм'ера кнігі «Творы» Янкі Лучыны, выпушчанай выдавецтвам «Мастацкая літаратура». У госці да студэнтаў і выкладчыкаў прыйшлі рэдактар Л. Законнікава, укладальнік У. Мархель, перакладчыкі вершаў Я. Лучыны І. Чыгрын, М. Ароўка, Г. Тумаш, крытык Г. Шупенька, вядомы вучоны-літаратуразнавец А. Мальдзіс.

Уступным словам сустрэчу адкрыў загадчык кафедры літаратуры інстытута М. Грынчык.

Усе выступаючыя гаварылі пра творчую спадчыну Янкі Лучыны — аднаго з папярэднікаў і настаўнікаў Я. Купалы і Я. Коласа, чыталі вершы Я. Лучыны ў сваіх перакладах, адказалі на пытанні прысутных. Аднадушна была ўхвалена прапанова А. Мальдзіса аб увячаванні памяці Я. Лучыны і ўстанавленні мемарыяльнай дошкі на будынку, дзе некалі размяшчалася Упраўленне Лібава-Роменскай чыгункі, у якім у свой час працаваў Янка Лучына.

В. МАСЛОУСКІ.

Гараць ці не гараць РУКАПІСЫ?..

(Заканчэнне. Пачатак на стар. 7).

Максім Гарэцкі. Цяпер ён прызнаны аўтарытэт нашай літаратуры, яе паўнамоцны класік. А яшчэ ж зусім нядаўна яго імя і не ўспаміналася ў падручніках і хрэстаматых, а калі і ўспаміналася, дык ледзь не з лаянкай. І добрае імя вярнулі яму яго творы, што да пары, да часу ляжалі ў рукапісах, былі невядомы ні даследчыкам, ні чытачам. Раман «Віленскія камунары» знайшоў у рукапісным адзеле Цэнтральнай навуковай бібліятэкі АН Літоўскай ССР (г. Вільнюс), перадрукаваў і прывёз у рэдакцыю часопіса «Польмя» нястомны Янка Шутовіч — былы рэдактар-выдавец заходнебеларускага кварталніка «Калоссе». Услед за раманам «Віленскія камунары» былі надрукаваны іншыя творы пісьменніка — апавяданні, аповесці, раман «Камароўская хроніка», што гадамі ляжалі ў рукапісах. У 1984—1986 гг. у выдавецтва

«Мастацкая літаратура» выйшаў збор твораў пісьменніка ў чатырох тамах. Цяпер рыхтуюцца дадатковы пяты том. Але і ён не ўбярэ ўсяго таго, што напісаў, пакінуў нашчадкам гэты нястомны і таленавіты працаўнік — празаік, драматург, крытык, публіцыст, вучоны, даследчык-літаратуразнавец. Акрамя аповесці «Дзве душы», «Гісторыі беларускай літаратуры», многіх і многіх артыкулаў, што змяшчаліся і ў дарэвалюцыйных і паслярэвалюцыйных выданнях, астатся невялікая рукапісная спадчына — аповесць пра жыццё ў высылцы, запіскі, лісты... Трапляліся мне на вочы, калі працаваў у рэдакцыі часопіса «Польмя» і напісанія яго рукой апавядання, на некаторых з якіх стаялі рэзалюцыі: «Не друкаваць. Накіраваць у НКВД». І разамшытыя падліс літаратура, які ў той час працаваў на адказнай пасадзе ў Галоўліце. Дзе тыя апавяданні, у якім з архіваў іх шукаць?..

Наогул, архіўная гаспадарка ў Беларусі, ды, мабыць, і не толькі ў Беларусі, патрабуе асобнай размовы. Дзе што шукаць, у якім з архіваў знаходзіцца тая ці іншая справа? У свой час быў створаны Цэнтральны дзяржаўны архіў літаратуры і мастацтва (потым ён стаў архівам-музеем) БССР. Але... Калі б яму пры ўтварэнні, ці хоць бы пасля былі перададзены ўсе матэрыялы і дакументы, што датычаць літаратуры і мастацтва. А так... Скажам, у 1930 годзе была арыштавана разам з вучонымі і вялікая група пісьменнікаў — той жа М. Гарэцкі, У. Дубоўка, Я. Пушча, А. Бабарэка, У. Жылка... Вядома, пры арыштах праводзіліся вобшыскі на кватэрах (іншы раз і без арыштаў, як гэта было, напрыклад, у Я. Коласа), забіраліся як «кампраматы» рукапісы закончаных і незакончаных твораў, а таксама пісьмы, дзённікі і г. д. Дзе ўсё гэта сёння шукаць? Ды і іншыя творы літаратуры, што

забіраліся потым пры ўсіх арыштах?.. Знішчаны яны, ці ўсё ж дзесьці захаваліся? Якая сакрэтнасць у гэтых творах ці рукапісах? Хіба што яны даказваюць — іх аўтары ні ў чым не вінаватыя, былі пазбаўлены волі, а то і жыцця ніза што... Пытанні гэтыя не дасужыя, а вельмі важныя для нашай літаратуры, улічваючы, што больш за сто (123) беларускіх пісьменнікаў былі рэпрэсаваны. І ў кожнага ж з іх пры арышце нешта забіралася. Андрэй Мрый, напрыклад, у лісце «Другу працоўных Іосіфу Вісарыянавічу Сталіну» прызнаваўся: «Але, каюся, мяне ніколі не пакідала думка пра літаратуру. Увесь час працягваўся літаратурны сверб. За час з 1934 года я напісаў шмат навел, аповесцяў і раман з лагера на жыццё «Жывы дом» («Польмя», 1988, № 1). Дзе сёння гэтыя творы, ды і ненадрукаваныя «скруткі» «Запіскі Самсона Самасюя»? Нарэшце, вернуць літаратуры «Дзённік» Кузьмы Чорнага, «Лісты да жонкі» Сымона Баранавых, «Аповесць для сябе» Барыса Мікуліча, апавяданні Лукаша Калюгі. Вяўлены ў архівах, дарчы, прыхопленыя з выдавецтва вядомым прайдзісветам ад літаратуры Л. Бэндэ, карэктурна зборніка вершаў З. Астапенкі «Як шум дажджу», што так і не выйшаў, і падпісаны да друку рукапіс зборніка вершаў «Смагды кроз» Сяргея Астрэйкі — яны таксама неўзабаве пабачаць свет... А ўсё астатняе? Дзе раман «Крывічы» Міхася Зарэцкага, які пачаў друкаваць

калі пот цурчыць. Мусіў дырэктар расплесці гэту арафатаўку, каб хоць ён выцерціся. Дык вась выцераецца ён, пасля танцаў здыхацца не можа, але ўсё ж прыныпова гэтак звягае да ўсіх — таварышы, маўляў, сябры, сярод нас ёсць тыя, хто не захачеў выканаць умоў конкурсу і прыплёўся, даруйце, прыйшоў на свята без маскарадных убораў. Узвысім наш голас абурэння, сябры і таварышы, і пакажам на іх пальцам...

Гэта так ён пажартаваў, але пальцам крывым усё ж тычнуў. І ясна ў каго — у мяне.

— Што вы, таварыш (пасля з'едлівага звароту «таварыш» ён на памяць зачытаў усё напісанае на першай старонцы майго пашпарта), толькі вусы наляпілі, дзе ваш касцюм навагодні?

— Трошкі пачакайце (я таксама назваў дырэктара па пашпарце), праз хвіліну буду гатовы.

Выперся гэта я з агульнай залы, вярнуў за роў, распаразаў сваю тарбіну і — аблачыўся.

Калі вярнуўся, аркестр, выпільваючы: «дзевачка Таня, чаю табе нада», не пакідаючы іграць, увесь — да апошняга смыка — неспадзявана заляскаў зубамі. З кожнай секунды зубоўны ляскаў узмацняўся і ўзмацняўся, пакуль дарэшты не заглушыў варожую «дзевачку Таню».

У парозе я наўмысна прыпыніўся, разламаў дзве папярсы «Герцагавіна Флор», духмяным тытунём натаптаў люльку, шкрабянуў запалкай і, пыхнуўшы два разы гаючым дымком, прыкурыву.

Вакол мяне на дыбачках стаяла круглая цішыня. Пах каньку паволі змешваўся з высякародным водарам «Герцагавіны Флор». Зайцы перасталі скакаць, свінні рохкаць, мядзведзі працягваць лапу, драконы выпускаць дым, а вярблюдзі, зразумела, плявацца.

Дырэктар-рыбентроп стаяў у напалове раскручанай чалме і вольным яе канцом, на ўсякі, відаць, выпадак, стаў звязваць сабе ногі.

Трымаючы ў напасагнутай руцэ люльку, я мякка ступіў хромавымі ботамі па паркеце — рушыў у глыбіню залы.

Бібліятэкарка ад страху прысела і хацела накрыцца. Але чым? На ёй толькі ж, памятаецца, трактарысцкая амазонка. Беднай жанчыне давялося з адкрытай галавой паўзці хавацца пад ёлку. За ёю ўслед пасыпаліся ўсе гэтыя малыя і арлекіны, і яшчэ нехта з рагамі. Прынцы ж і мушкецёры, паклаўшы рукі на шпэгі, пакуль яшчэ захоўвалі спакой. А вась інтэлігент

Пячорын, дурань, тузануўся — пратэставаць захачеў, ці што? — Тады Паўкі Карчагіны ўзнялі свае паслухмяныя маўзеры і замест кампрэсу прыклалі іх да гарчай інтэлігентнай галавы. Такія рашучыя ледзі, як выявілася праз імгненне, больш паўздзейнічалі на ўтрунялы аркестр — ён адразу ж урэзаў «Інтэрнацыянал».

З імператарскай лянотаю, узяўшы правую руку, я спыніў музыкаў.

— Прывітаваю вас, дарагія таварышчы і паздраўляю сы праздныкам (зусім па-грузінску звярнуўся я да журы).

Яшчэ і ў гэты момант я марыў, як ужо прызнаваўся тут, пра маленькі свой Тулон. Я сапраўды думаў толькі пра пяцьдзесят рублёў, якія з асалодаю апушчу ў глыбокую, цяпер ужо генералісімскую, кішэню, але тут, наогул кажучы, мільёны пасыпаліся...

Пасля майго шчырага вітання на каньчанае журы падхапілася і выгукнула як па камандзе:

— Слава Вівосіпу Вісарывонавічу, сла-в-ва!

— Сла-в-ва! — падхапілі зайцы, свінні, мядзведзі, вярблюдзі і, здаецца, усе астатнія. Нават з-пад ёлкі нехта пішчаў мне славу. Мусіць, бібліятэкарка.

Яна, дарэчы, ужо выпаўзала на волю, распіхвала ў бакі няўцягнутых малыя і арлекіны, адначасова робячы мне нешта падобнае на кніксен.

Бібліятэкарка глядзела на мяне аддана. Мужная жанчына. Не паддаючыся, яна папаўзла выбаўляць дырэктара з карнавальнае чалмы.

— Вівосіп Вісарывонавіч, вы... да нас... праз столькі часу (вызвалены з чалмы, дырэктар хацеў ад радасці ўпасці мне на грудзі, але я стрымаў яго сталёвым позіркам. Я баяўся, што ў экстазе ён можа паадкусваць з маіх пагонаў генералісімскія зоркі)... А ў нас такое робіцца ў краіне... дарагі Вівосіп Вісарывонавіч... такое робіцца...

Дырэктар не вытрымаў і заплакаў.

Журы таксама заплакала.

«Што яны... падурэлі (падумаў я), няхай даюць пяцьдзесят рублёў і ўсё тут. Па ўсім жа відаць, што мая апраха лепшая...»

Я ўжо хацеў сказаць пра гэта, як тут, адштурхнуўшы абодвух карчагінаў, на сярэдзіну залы выбег бледны Пячорын.

— Таварышы, вы што, аслеплі ці чаю перапілі?... У нас баль-маскарад... свята... А вы ўсё ў дрэнную палітыку перакруцілі і вам павінна быць сорамна (Пячорын звярнуўся да дырэктара), вам таксама (выдаў порцыю журы), а вам асабліва (гэта ўжо мне)...

І што я тут бачу! Слёзы дырэктара

пасля пячорынскай філіпкі нека адразу навывыхалі; журы, гэта старое шмоцце, пачало збянтэжана сіваю па тыліцу шкрэбіць; а да Пячорына пасаюзнічку падступілі прынцы і мушкецёры.

«Ах, сволачы, грошы мае хочаце заціснуць, тады я раскручу вас на ўсю вярхоўку...»

— Лаўрэнцій (гукнуў я ў прастору, ні на што пакуль не спадзеючыся)!

На «лаўрэнція» імгненна адгукнуўся наш адказны за грамадзянскую абарону Пятро Пятровіч. Былы палкоўнік, ён папёр на мяне страйвым крокам. Не сныняючыся, Пятро Пятровіч настаніў каўнер пінжака і пад самае горла падгарнуў улогі. Пінжак стаў падобны на фрэнч. І яшчэ Пятро Пятровіч паспеў на хаду ператварыць акуллары ў пенснэ — абламаў на іх дужкі.

— Слухаю вас, Вівосіп Вісарывонавіч!

Мяне аж сцэпанула. І нядзіва. Так нечакана ўбачыць каля сябе самога Лаўрэнція! Аднак перамог я здрадніцкі спалох і канчаткова зжыўся з роляй правадыра.

— Лаўрэнцій (ціха, зусім ціха сказаў я), вы зтом зале прысутствуюць подлыя агенты імперыялізма і перві із них...

Музыканты пападалі, прыкрываючы галовы пюпітрамі. Журы, як трэба было чакаць, палезла пад стол. Мужная бібліятэкарка закрыла сабой дырэктара. Малыя і арлекіны так і засталіся пад ёлкай. Зайцы, свінні, мядзведзі драконы і нават вярблюдзі перабеглі на мой бок. Прынцы і мушкецёры, так і не выцягшы сваіх шпагаў, адступілі да шведскага стала. Карчагіны зноў ўзнялі свае паслухмяныя маўзеры і, не чакаючы каманды, пачалі цэліцца ў тыліцу Пячорына...

Марудна з кута ў кут я прайшоўся па зале, чуючы толькі сваё дзяржаўнае дыханне. Як скіпетр, у левай руцэ нёс перад сабой патухлую люльку. Увагнуўшы галаву, я зноў распаліў яе і падумаў: «Што ў параўнанні з такой вась люлькай усё гэтыя шпэгі і маўзеры...»

— У падвал яго, расстраляем пасля (ужо не хаваючы, па-беларуску загадаў я начальніку грамадзянскай абароны).

— У падвал Пячорына! Вядзіце туды, дзе ляжаць працівагазы (крыкнуў Карчагіным мой адданы Лаўрэнцій)!

Дырэктар-рыбентроп выйшаў з-за бібліятэкаркі і ўпаў перада мной на калені.

— Вівосіп Вісарывонавіч, пашкадуйце нас і не пакідайце!

— Не пакіну (суцешыў я).

Нагзённыя радкі

Мікола КАВАЛЕЎСКИ

АНАТОМІЯ ЗАСТОЮ

Праіснаваць бясмарна, роўна жадалі блізікім і сабе — інертнасці застоўнай коўдра нас ахінала пакрысе...

Пачуццям быццам не хавалі, але драбней сяброўскі стол — размовы, спірэнкі нашы сталі ці пра хакей, ці пра футбол.

На сходах быццам не маўчалі, але не лезлі на ражон — калі каго крытыкавалі — не вельмі узрушаўся ён.

Сумленні быццам не гублялі, але з гадамі ўсё часцей пра асабісты клопат дбелі — шукалі месца, дзе цяплей.

Пачуццям быццам не хавалі, на сходах быццам не маўчалі, сумленні быццам не гублялі, ды толькі сэрцамі згасалі...

ДЗІКАЕ ПАЛЯВАННЕ...

Памяці У. С. КАРАТКЕВІЧА

Паляванне гуляла —
Думкі, памяць знішчала.
Паляванне гуляла —
Страх, бяда раздала.

Паляванне гуляла —
Душы, сэрцы тапала.
Паляванне гуляла —
Зло размах набірала.

Паляванне гуляла —
Хабар брала, ілгала.
Паляванне гуляла —
І сумленне губляла.

Паляванне гуляла
Ды зямля зстагнала,
Ды нэрэшце ў народе
Цярпення не стала.
Паляванне гуляла
Ды ганебна сканала...

...Але здаецца мне парой:
Не згіне страшная легенда
Пакуль хоць у душы адной
Жыве ці Стэх,
ці Берыя,
ці Бэнда...

часопіс «Польмя», але так увесці і не надрукаваў? Мяркуючы па адным з артыкулаў А. Канакоціна, што змешчаны ў яго кнізе «Літаратура — зброя класавай барацьбы» (Мн., 1933 г.) гэты раман ён, тады загадчык аддзела ЦК КП(б)Б, чытаў. Значыцца, раман быў закончаны... Да слова, трэба прызнаць, што М. Зарэцкаму не надта шанцава з публікацыямі твораў — дасюль неперавыдадзены яго шумна вядомая апавесць «Голы звер» (1926 г.), нарысы «Цені-крававыя мінуўшчыны» (1927 г.), «Падарожжа на новую зямлю» (1929 г.) ды і многае іншае.

Чакае свайго ўдмлівага далейшага і публікатара і вялікая, разнастайная спадчына Уладзіміра Дубоўкі. Колькі артыкулаў на самыя розныя тэмы надрукаваў ён у адным толькі часопісе «Узвышша»! А колькі сваіх твораў потым ён, вярнуўшыся з «мест не столь удаленных» прапаноўваў рэдакцыям, а іх так і не надрукавалі! Паэмы, вершы, п'есы... Змешчаны некаторыя яго творы і за мяжою. Проста дзіва даецца, маем столькі даследчыкаў роднай літаратуры, столькі крытыкаў, а творчасць такога выдатнага прадстаўніка нашай літаратуры так і не даследавана па-належамаму. Ды і не выдадзена...

Не выдадзены, як таго за слугоўваюць, і творы Язэпа Пушчы. Няма кнігі артыкулаў ды і апавяданняў Адама Бабарэкі. Добра, што рыхтуецца другое, найбольш поўнае, выданне твораў Лукаша Калюгі. Але не трэба забываць, што Л.

Калюга паспеў надрукаваць у часопісе «Польмя» (1931, № 6—7) толькі першую частку «Нядолі Заблоцкіх», астатнія часткі астатліся ў рукапісе. Дзе яны? У выданні «Нядолі Заблоцкіх», што выйшла за мяжою, пераказаны змест ненадрукаваных частак. Можа, не губляць надзеі, пашукаць іх? Ды і, як сведчаць тыя, з кім Л. Калюга ліставаўся, адбываючы высылку ў Ірбіце, там ён напісаў раман «Пустадомкі». Зноў жа — ці не пашукаць і яго? Надзеі знайсці, вядома, мала, і усё ж... Як кажучы, а раптам — чым чорт не жартуе...

Хацелася б ведаць, і дзе знаходзіцца архіў самога згуртавання «Узвышша», а таксама часопіса пад той жа назвай. Аб'яўлены ў свой час «контррэвалюцыйнымі», «нацдэмаўскімі», «кулацкімі», і сама арганізацыя і часопіс былі разгромлены. Але ж некаторыя матэрыялы былі забраны як доказы, «кампрамат» і фігуравалі ў справах арыштаваных. Дзе, у якім архіве яны знаходзяцца цяпер?..

Не выдадзены пакуль што поўна, з адпаведнымі каментарыямі і тлумачэннямі творы Уладзіміра Хадзькі. Частка яго вершаў так і засталася ў газетах і часопісах таго часу, калі жыві і друкаваўся паэт, частка змешчана ў кнізе пасля ўжо яго рэабілітацыі, але не цалкам, а са скарачэннямі. Калісьці выдаць усю спадчыну У. Хадзькі браўся Варлен Бечык. Хто, хто возьмецца цяпер? А

Міхась Чарот? Няўжо той двухтомнік, што выйшаў трыццаць год таму назад, гэта і ўсё, што засталася вартае са спадчыны песняра рэвалюцыі і першых год Савецкай улады на Беларусі? Быў раман пад назвай «Ен» і ў Платона Галавача. Былі творы, якіх мы дасюль не чыталі, і ў Барыса Мікуліча, і ў Васіля Каваля, і ў Сымона Баранавых, і ў Тодара Кляшторнага, і ў Васіля Шашалевіча, і ў Сяргея Дарожнага, і ў Уладзіслава Галубка, і ў Юлія Таўбіна... Ды і ва ўсіх астатніх, вядомых і, на жаль, зусім невядомых, маладых пісьменнікаў, каго арыштоўвалі і хто так і не вярнуўся са сталінскіх турмаў і лагераў — загінулі хто раней, хто пазней. А які лёс напаткаў іхнія напісанія, але так нідзе і ненадрукаваныя творы?.. Таксама беззваротна загінулі ці дзе-небудзь ляжаць у архівах?.. А, можа, сёе-тое і прысвоена дзячыстымі на руку людзьмі, тымі, хто данамагаў выкрываць і арыштоўваць «ворагаў народа», выдадзена за ініцыямі — сваімі — прозвішчамі?..

Вялікі гістарычны раман напісаў Рыгор Мурашка. У бытнасць майёй працы ў рэдакцыі часопіса «Польмя» мне пашанцавала чытаць гэты раман, рыхтаваць да друку. Але выявілася — урыўкі з рамана змяшчаліся ў час вайны ў прафашысцкай «Беларускай газеце». І раман імгненна знік з рэдакцыі ў невядомым кірунку. Дзе ён цяпер?

Шмат не даследаванага, не вывучанага, ды і не выдадзенага і ў літаратуры Заходняй

Беларусі. А творчасць, дзейнасць тых, хто апынуўся ў эміграцыі? Няўжо гэта нешта ва, нікога нічому не можа навучыць?.. Замоўчванне — не лепшы выхад са становішча...

Вялікую шкоду нашай літаратуры прынесла рэдаганне і самарэдаганне, так званая, унутраная і яўная цензура. Вярнуўшыся пасля доўгага перапынку зноў да творчай працы, У. Дубоўка, Я. Пушча ды і некаторыя іншыя часам так правілі свае творы, што яны страцілі сваю былую вастрасць, жывасць і прывабнасць. Як цяпер друкаваць гэтыя творы — паводле апошніх рэдакцый ці ўсё ж першых? А, можа, у асобных выпадках змяшчаць побач і адну і другую? З практыкі працы ў рэдакцыі часопіса «Польмя» ведаю, як аўтары раманаў, апавесцяў, апавяданняў неахвотна ішлі на пэўныя праўкі. Але змушаны былі рабіць гэта, бо інакш... Наўрад ці былі б надрукаваны іх творы. Многіх аўтараў тых папраўленых, іншы раз без іхняй на тое згоды, твораў няма ўжо жывых. І пры выданні, перавыданні іх твораў, вядома ж, варта вяртацца зноў і зноў да рукапісаў. Тады чытач будзе сапраўды чытаць тое, што напісаў аўтар, а не тое, што пакінулі рэдактары. Асабліва зарэдагаваны творы аўтараў, якія пісалі востра, бескампрамісна — А. Кулакоўскага, П. Пестрака, А. Макасіка, У. Караткевіча... Зноў жа — у іх, ды і ў некаторых іншых, пасля смерці засталіся ненадрукаваныя пакуль што творы. Навошта іх тры-

маць, хаваць ад народа? «Рукапісы не гараць» — добрае судзішэнне, але на практыцы бывае ўсяк. Колькі іх ужо згарэла, ды і загінула! І да вайны, і ў вайну, ды і пасля вайны...

Знявервацца, апускаць рукі не варта — трэба шукаць яшчэ ненадрукаваных рукапісаў, шукаць твораў, што згублены, забыты, знявечаны праўкамі рэдактараў і цензуры. Чэсьць і і хвала кожнаму, хто прычыніцца да гэтай так патрэбнай сёння высакароднай працы. Нашы папярэднікі заслугоўваюць таго, каб пра іх помнілі, каб ім памаглі дарабіць тое, чаго яны не маглі ці не паспелі зрабіць самі. Вынікі такой працы ўзбагачаюць нашу літаратуру, духоўную культуру, вяртаюць народ яго скарбы. Самы свежы прыклад такога вяртання — знойдзеныя і апублікаваныя на старонках часопіса «Беларуская мова і літаратура ў школе» (1988 г., № 6) вершы пісьменніка-нашаніўца М. Арла (С. Пяцельскага). Удача, якая напаткала І. Саламевіча, неаднойчы радала і іншых рупліўцаў на гэтай ніве — С. Александровіча, Г. Кісялёва, А. Мальдзіса, У. Калесніка, У. Казберука, Г. Кахановскага, У. Содала, В. Рагойшу...

Хочацца спадзявацца і верыць, што гэтай радасці пабольшае, калі будучы, нарэшце, адкрыты ўсе архівы, асабліва тыя, якія хаваюць матэрыялы працэсаў гвалту і здзеку з усіх сумленных людзей — 30—40-х ды і пазнейшых гадоў...

Сёння даволі часта ў прафесійным асяродку гучаць словы «беларуская нацыянальная графіка». Менавіта яе развіццё робіцца праблемай, вырашэнне якой выходзіць за рамкі звычайных спрэчак пра віды і жанры творчасці. За пытаннем пра стан нацыянальнай графікі і яе перспектывы паўстае другое — якім шляхам ісці беларускаму мастацтву ў час дэмакратызацыі і галоснасці, якой быць сучаснай духоўнай культуры Беларусі?

мее», пазбягаюць схематызму, нацяжак, якія непазбежна вядуць да спрашчэнства. Пра А. Кашкурэвіча мне хацелася б сказаць асобна. Мадэлюючы «складаны прасты свет», мастак толькі пазначае вектар пошукаў і, прадстаўляючы свабоду выбару, настойліва ўцягвае нас у дзейную сатворчасць. Іншымі словамі, гэта мастацтва не адказаў і гатовых рашэнняў, а пытанняў, вялікіх і важных, звернутых да сябе, да нас, да ўсіх.

Глыбіня і самабытнасць вобразнага мыслення адчувальна і ў серыі акварэльна-тэмперных аркушаў «Любі зямлю» У. Савіча, і ў філасафічных афортах С. Баяніка, і ў напружана-драматычных літаграфіях Ю. Герасіменкі-Жызнеўскага да «Знаку бяды» В. Быкава, і ў «экалагічнай» графіцы М. Гуршчанкова і У. Мяховіча, і ў экспрэсіўна-энергічных, «міфалагізаваных» кампазіцыях І. Кашкурэвіча...

Творчыя пошукі прыгаданых

ІМКНЕННЕ ДА КАНТАКТУ

Нататкі з рэспубліканскай выстаўкі

Гравюра метафарыстычная, сімвалічная, часам эпатажная, адразу ж аказваецца ў цэнтры ўвагі — з гледачом нібыта адбыўся кантакт... Гравюра ж у поўным сэнсе рэалістычная, здаецца ледзь не ўчарашнім днём, прыцягваючы да сябе значна меншую цікаўнасць, чым «канцэптуальная» графічная экзерсісы. У традыцыйных формах рэалізму не выказаць новага жыццёвага зместу — воль адзін з галоўных пастулатаў, на якім трымаецца крытыка сучаснай рэалістычнай графікі. Канцэпцыя гэтая даволі спрэч-

З асаблівай выразнасцю вымалёўваецца праблема ўзаемазвязанасці быцця там, дзе ўнікае тэма гістарычнай памяці і экалогіі культуры. Спраўды, свайго роду дыялог з гісторыяй, з галасамі мінулага ўвасоблены ў творчасці У. Шапялёвіча, Э. Агуновіча, Г. Шутава, Я. Куліка. А літаграфічная серыя «Мова наша родная» У. Басалыгі, дакладней, прадстаўленая на выстаўцы частка яе, мне ўяўляецца значным творчым дасягненнем мастака. Абсалютна згодны з гледачом, які напісаў у кнізе

мастакоў і моладзі далёкія ад якой бы там ні было самазаплакоенасці і завершанасці, яны прасякнуты той трывогай, тым неспакоем, без якіх немагчыма стварэнне сапраўднага мастацтва. У той жа час у экспазіцыі ёсць нямала аркушаў, знешняя тэхнічная эфектнасць якіх прыкрываюць банальнасць мыслення. Есць рашэнні, так сказаць, «другасныя». Сустрэкаюцца і работы, прадиктаваныя не столькі ідэяна-мастацкімі, колькі вузка практычнымі, «дагаворнымі» меркаваннямі.

Але выстаўка ў цэлым усё ж атрымалася! Дарэчы, пра гэта сведчаць і запісы ў кнізе водгукі. Вось некаторыя з іх: «Пасля наведання такіх выставак узбагачаецца наш духоўны свет», «Скажу толькі адно: які таленавіты наш народ!», «Радуе вока культура экспазіцыі». «Выстаўка — проста цуд», «Вельмі шкада будзе, калі гэта багацце прыгажосці, натхнення і праўды зноў запхнуць у майстэрні. Трэба накіраваць усё гэта на выстаўкі ў іншыя гарады рэспублікі. Выстаўка вельмі цікавая як па зместу, так і па жанрах».

У кнізе водгукі ёсць, вядома, і негатывныя запісы тыпу: «Сорамна за ўзровень беларускай графікі. Едзьце ў Прыбалтыку і паглядзіце, як трэба працаваць», «Выстаўка, за рэдкім выключэннем, нясе ў сабе мізэрны духоўны зарад». Праўда, такіх водгукі — адзінкі. Аднак хацелася б разам са шматлікім гледачом спытаць у дырэктцы Палаца мастацтваў: калі ж кончыцца дзіўная і незразумелая практыка пакідаць многія выставачныя творы без этыкетак?! Вось што пішуць наведвальнікі: «Шкада, што не ўсе аўтары ўдастоіліся гонару» быць названымі, няма этыкетак», «Некаторыя работы — без прозвішча аўтара і назваў. Жалі», «Дырэктар! Развесьце этыкеткі! Пашкадуіце гледачоў!»

Нататкі аб выставе мне хацелася б скончыць на мажорнай ноте. Рэспубліканская выстаўка графікі і скульптуры з'явілася дастойным завяршэннем цэлай серыі экспазіцый, прысвечаных юбілею Саюза мастакоў БССР. Сёння ўжо смела можна гаварыць аб існаванні ў Беларусі нацыянальнай школы графічнага мастацтва, аб высокіх дасягненнях кніжнай ліўстрацы, аб узлёце акварэлі, якіх я не прыгадваў — яны заслугоўваюць асобнай гаворкі.

Своечасова выдадзены цудоўны каталог, павага да памяці адмышлых майстроў (на выстаўцы экспануюцца творы А. Астаповіча, М. Філіповіча, І. Гембіцкага, А. Мазалёва, М. Сеўрука, В. Ціхановіча, Л. Лейтмана, А. Волкава, А. Паслядовіч і інш.), удзел у выстаўцы жывалістаў, манументалістаў, плакатыстаў, скульптараў, мастацтвазнаўцаў, якія паспяхова працуюць і ў галіне графікі; высокая культура экспазіцыі — усё гэта заслуга арганізатараў выстаўкі, усеі графічнай секцыі саюза.

Барыс КРЭПАК.

НЕ ЧАКАЛІ

Рэпліка беспрацоўнага рэжысёра

Трохі больш за год назад газета «Советская Белоруссия» дала мне магчымасць выказацца артыкулам «Ці чакаюць нас у тэатры?». Мы, тагачасныя студэнты БДТМі, перайшлі на пяты курс, сталі дыпломнікамі, вельмі спадзяваліся на добрую долю... І сёння ад імя ўсіх нас, ужо маладых спецыялістаў-рэжысёраў, шчаслівых уладальнікаў сур'ёзных кніжачак з афіцыйным словам «ДЫПЛОМ», я паспрабую скончыць свае развагі на тэму «чакалі ці не чакалі нас у тэатрах рэспублікі?»

У 1988 годзе нас выпусцілі на ўсе тэатры рэспублікі — чатырох, заўважце, а не чатырыста! Такі мізэр пры такой агульнапрызнанай нястачы рэжысёрскіх кадраў у рэспубліцы! Ды нас нарасхоп павінны былі браць! За намі ў чаргу мусілі шуравацца яшчэ за год-два да заканчэння інстытута! Але чаму ж тады, мы, выпускнікі-рэжысёры БДТМі, марнуем свой час і талент на ўсталаванне, размернаванне; намагаемся, пачаўшы з дыпломнага курса,

увапхнуць сябе праўдамі і няпраўдамі ў тэатры?

Дык вось, з дыпломнага курса мы былі нікуды на волю лёсу і мусілі самаўсталёўвацца і самазабяспечвацца. Гэта што, адзана новага часу? Цікава, чым у гэты час займаліся ўсе тыя асобы, якім па абавязку сваёй службы трэба было займацца нам? Як я разумю тансэма... самазабяспечваліся! І вось «паселі» гаротныя студэнты на міжнародныя тэлефоны, вышукваючы знаёмцаў і прыцяляў па ўсёй нашай краіне і вымольваючы з іх перадыпломную і дыпломную практыку. Да прыкладу, студэнт Дубовік ажыццявіў свой дыплом недзе на Украіне. Мне прапанавалі амаль авантуру — пазаланаваць спектакль і, да ўсяго, першую пастаноўку п'есы! Астатнія калегі-няшчаснікі, тансэма на злосьць усім (педагогам? чынавенстваў?) а-ба-ра-ні-лі-ся!

Як тут даць веры нашай планавай гаспадарцы? Паводле яе студэнт-рэжысёр праходзіць — паслядоўна — асістэнцкую практыку, потым перадыплом-

ГОСЦІ МІНСКА

«Неакадэмічны» тэатр

13 сакавіка ў Мінску пачынаюцца гастролі Маскоўскага маладзёжнага тэатра на Краснай Прэсні

Іх адкрывае спектакль па п'есе Аляксандра Вампілава «Прадмесце». Сваю версію тэатр назваў «Я іграў на танцах і пахаваннях». Гэта біблейская прытча пра блуднага сына, але, так бы мовіць, «навыварат». Гутарка — не аб крэўнай роднасці: у спектаклі паказана імкненне вырастага без бацькі юнака да чужога чалавека, у якога ёсць свае дзеці. У драматургіі Вампілава схаваны нейкі сакрэт трансфармацыі: крэўная роднасць, фармальна «праўда» нічога не варты. Парадокс, але хлусня аказваецца бліжэй да ісціны, чым рэальнасць: а фармальна праўда абарочваецца жорсткасцю і бессардэчнасцю, бесчалавечнасцю і абьякавасцю. Тэатр так і вырашае гэты спектакль — на

мяжы парадокса, вясёлай фантастычнай эскапады. Але пры гэтым глядач адчувае жывы боль... Тэатр цікавіць не бытавое праўдападабенства, а што-сьці іншае: аўтары спектакля імкнуцца «разабраць гадзіннік» і зазірнуць унутр.

Пасля паказу ў Югаславіі чэхаўскай «Чайкі» ў пастаноўцы мастацкага кіраўніка тэатра Юрыя Паграбнічкі мясцовая крытыка адзначала дакладнасць «у дыягностыцы стану свядомасці рускай інтэлігенцыі. Пры дапамозе шэрагу дэталей і перш за ўсё ігры актэраў рэжысёр ілюструе пакутлівы стан, народжаны паучэннем непатрэбнасці...»

Параўноўваючы спектаклі Тэ-

ШТО СЁННЯ СЕЕМ?..

З нагоды аднаго канцэрта

Калядны вечар 6 студзеня абяцаў быць шчодрым на радасць сустрэчы з народным танцам. У зале Дома літаратара не было дзе яблык Упасці. Яднала ўсіх чананне Свята, прычашчэння да светлых вытокаў мастацтва: назва вечарыны «З мінуўшчыны — у дзень сённяшняга абнаўлення». Ды і арганізатары сустрэчы — нафедра харэаграфіі Мінскага інстытута культуры — урачыстым адрыццём вечарыны запэўнілі, што жыве наш беларускі танец ва ўсім яго характэра.

Ці бачылі вы калі-небудзь сучасны бетонна-шыяны гмах з саламянай страхой і прыжмуранымі вачыма-вокнамі, як у вясновай хаце? А прыгожае ўзвышанае збудаванне без падмурка? Наўрад ці наго пацешыла б гэткае вынаходніцтва...

Вось і праграма маладых зайзятых танцораў мне падалася гэтым ганарыстым дзіва-палацам з саламянай страхой. У танцы народ адвеку выказваў свой характар, адносіны да свету, свае ўзнёслыя мары і шчырыя спадзяванні. Куды ж усё гэта выветрылася са спрадвечнага «Лянка» ці «Бульбы»? Гляджу на сцэну і шчымымі болам душа. І хочацца неяк зразумець і апраўдаць пошукі студэнтаў-харэаграфіаў, іх апантанае намаганне асучасніць старажытныя танцы дзядоў і прадзедаў, але не дае спакою пытанне: навошта? Хіба нас, сённяшніх гараджан, не жывяць духоўныя карані вёскі, якая адвеку стварала мастацкія нашоўнасці і шчодрата аддавала іх свету? Хіба нам не зразумела глыбокая сімвалічнасць традыцыйных пе-

сень, абрадаў, танцаў, каб гэтак настойліва спроставаць іх? І хіба гэты спрыяе прапаганда народнай творчасці ці ўкараненню матуліных звычаяў?

Дзяўчаты і хлопцы, што сёння танцуюць «Млын», «Пацалунак», «Сарокі» ў новай афарбоўцы, пойдучы працаваць у вясковыя клубы. Ці ж гэтую «навуку» павінны яны несці ў людзі? Ці трэба пазбаўляць моладзь генетычнай памяці, той высокай духоўнасці, што пецілі многія пакаленні беларусаў у адданыя сэрца? Душа народа, нацыянальны рысы характэру, свой адметны стыль і манера танца — а значыць і псіхалогія нацыі — не выяўляюцца ў творы, пабудаваным больш на элементах сучаснага мюзін-хола, чым на аснове традыцыйнай, адшліфаванай стагоддзямі.

Чаму народная творчасць гэтак безабаронная перад наплывам ультрасучасных матываў? Хіба песні-танцы найвялікшага творцы — сейбіта ды ратая з тонкай душой пэста — не варты гэтых далікатных, беражлівых адносін, як палотны знакамітых мастакоў ці радкі таленавітых пісьменнікаў?

Не, трывожа мая не дарэмная. Гляджу на сцэну і бачу: пластыка і гармонія народнага танца ў яго адзінстве з мелодыяй, з простымі сціплымі словамі песень недарэчна падмінілася стучным выкіданнем зграбных дзювачых ножаў, паўчыгаскім паторгваннем плячмы, залішне гулькі тупатам і недарэчнай прэтэнзіяй на тэатралізацыю.

Здавалася б, што агульнага між балетам і вартэ? Розныя сацыяльныя функцыі жанраў і

А. КАШКУРЭВІЧ. «Перакрыжаванне».

М. РАГАЛЕВІЧ. «Двое».

ная, але само пытанне аб здольнасці «традыцыйнай» графікі сказаць штосьці важнае сучаснаму гледачу, — безумоўна, стаіць перад і мастакамі, і крытыкамі.

Можна зразумець маладых беларускіх графікаў, якія, паддаючыся гэтым сумненням, нагнаваюць эстэтычныя страсці, спрабуюць ледзь не кожны дзень пачаць мастацтва спачатку. Не надта суцяшае думка, што ва ўсе часы добрых мастакоў было менш, чым кепскіх і сярэдніх; не ўстойлівых перад спакусай — больш, чым якія служылі адной ідэі. Спадзявацца на час, які ўсё паставіць на сваё месца? Думаю, не варта перакладаць нашы праблемы на плечы нашчадкаў, у якіх будзе дастаткова сваіх.

Шматпланавасць свядомасці чалавэка канца ХХ стагоддзя праяўляецца ў творах самай рознай тэматыкі і стылістыкі: у паглыбленай філасафічнасці У. Правідохіна і В. Слаўка, у асацыятыўна-паэтычных напластаваннях З. Літвінавай і Р. Сіплевіч, у лірычнай непасрэднасці В. Паўлаўца і А. Ціткоўца, складаным метафарызме Г. Скрыпнічэнка, мяккай вытанчанасці малюнка В. Пашчэцева, ва урбанізме К. Паплаўскай і мяккай іроніі К. Куксо. Няхай будзе цудоўная серыя афортаў на тэму «Гарадскога жыцця» А. Кашкурэвіча, дзе вобразна дакладна ўзноўлена журботная атмасфера чалавечай самоты ў нашым бурлівым жыцці, ці сімвалічна зашыфраваныя «Святы» М. Селешчука, — іх збліжае паміж сабой сур'ёзнае мастацкае асэнсаванне праблем нашай рэчаіснасці. Дзелічыся з намі вынікамі гэтага асэнсавання, аўтары не баяцца, што «гледач не зразу-

водгукі: «...Было б вельмі добра, каб якос-небудзь выдавецтва надрукавала серыю У. Басалыгі. Які падарунак быў бы нашым дзецям! І, дарэчы, гэта вельмі актуальна ў час, калі мы так шмат гаворым і пішам пра вяртанне нашай роднай мовы».

У мастацка-публіцыстычных навілах «Старонкі гісторыі» С. Волкаў зьяртаецца да нашай шматпакутнай, трагічнай гісторыі. Частка гэтай серыі ўжо экспанавалася на выстаўцы, прысвечанай 70-годдзю Вялікага Кастрычніка. Сёння яна закончана. Такія аркушы, як «30 мая 1930 года», «12 чэрвеня 1937 года», «28 студзеня 1987 года», надаюць серыі асабліваю вастрыву і, магчыма, менавіта яны перш за ўсё прыцягваюць увагу гледача. «У нашоўпе ніхто не вінаваты і ўсе вінаваты разам», — сказаў паэт. Волкаў таксама не здымае віну з сябе, з сучаснікаў за тое, што адбывалася з краінай. Праўда, ён больш канстатуе, чым разважае. Але ў сваёй канстатацыі мастак катэгарычны, не баіцца выклікаць на сябе агонь шахаўцоў і іх прыхільнікаў.

Праўда, серыя няроўная і па пластычных, і па стыльвых рашэннях, сям-там аўтар збіваецца на шлях вобразнай проста-лінейнасці, карыкатурынасці і фельетаністыкі. Ён нібыта спышаецца, гоніцца за часам, за падзеямі, не заўсёды паспяваючы іх па-мастацку асэнсавань.

Агульны высокі прафесіяналізм беларускіх графікаў агульнавядомы. Ён дазваляе мастакам ёміста і арыгінальна выказаць дух і рытм часу, наблізіцца да разумення калізій сацыяльнага і духоўнага жыцця.

ную і дыпломную ў тэатры, дзе да яго прыглядаюцца, ён у сваю чаргу знаёміцца з трупай, а ў выніку глядзіць, тэатр і рэжысёр набылі адзін аднаго? Ідэалізм. Мы — матэрыялісты! А дзе ж тут барацьба? Дзе цяжка характэр, у якіх загартоўваецца характар і набываюцца першыя сімптомы інфаркта? Калі ж «змагання» няма з чым, то неабходна цяжкасці стварыць штучна. Яны, аказваецца, нас проста... гартуюць!

Крыўдна. Жыццё мне ўяўлялася інчай, у больш светлых фарбах...

Размеркаванне я атрымаў у Бабруйск — адзіны з групы, і калі прайшоў паўгода, якія я пражыў у кабінце загадчыка пастававага часткі і зведзю самаадчуванне ссыльнага... Паўгода я нідзе не прапісаны. Нідзе не стаю на воінскім уліку. Я не магу галасаваць, карыстацца паслугамі Аэрафлоту, жыць у гатэлях, карыстацца пранатам; нават на пошце мой пашпарт (без прапіскі) выклікае падзвонны позірк... Але так хочацца быць у ліку паўнапраўных грамадзян СССР! Дамогся права на свабоднае працаўладкаванне і працую, што на аднаго рэжысёра ў рэспубліцы паменее. А вось рэжысёр Дубовік паўгода ўжо чакае размеркавання. На што ён жыве? Дзе? Сядзіць без працы і рэжысёр Марчанкава, бо месца, куды яе размеркавалі (не па спецыяльнасці!) аказалася занятым. А да ўсяго ў Марчанкавай з'явілася дзіця... Рэжысёр

Шынкарэнка знайшоў прытулак у філармоніі. Сам, натуральна. Шчаслічын! Недзе побач з любімай прафесіяй знаходзіцца — праз сценку!

Усё, што адбылося з нашым выпускам, — не прыватны выпадак, а сістэма ў стаўленні да сваіх рэжысёрскіх кадраў. Хтосьці скажа, што трэба змагацца, што могуць узнікаць розныя цяжкасці... Так, але не ва ўсяняй барацьбе і не з усімі цяжкасцямі можа вырасіць і загартавацца талент. Часцінам гэта губіць талент у зародку. І потым высвятляецца, што даўнавата ўжо на беларускай сцэне не з'яўляліся спектаклі па-сапраўднаму цікавыя, наватарскія...

Ну, а пакуль наша «барацьба з цяжкасцямі» працягваецца, дазвольце сабе пакарыстацца магчымасцю і абвясціць, што я, малады рэжысёр, дыплом з адзнакай (маю дыплом і аб акцёрскай адукацыі), прапаную свае паслугі дзяржаўным установам, кааператывам і прыватным асобам. Валодаю сляерам, нядранна ведаю цяслярскую справу, пішу п'есы, сцэнарыі сьвятаў, фільмаў, ранішнінаў, эпітафіі і віншаванні (у вершах і ў прозе, як пажадаеце), даю кансультацыі жадаючым стаць беспрацоўнымі акцёрам і рэжысёрам, магу зняцца ў кіно, працаваць бетончыкам, маю вопыт работы ў афарміцельскіх брыгадах, магу паставіць спектакль, дам урокі фехтавання. Чакаю вашых прапаноў...

Павел ІВАНОВ.

Сцена са спектакля «Патрабуецца трагічная актрыса»
Фота Г. НЯСМАЧНАГА.

атра-студыі на Краснай Прэсні з работамі іншых тэатраў, якія гастралявалі да таго, газета «Політыка» пісала: «Калі чалавек трапляе ў акадэмічны тэатр, у тэатр з традыцыйнай структурай, з акамянелымі адносінамі, ён бачыць на сцэне тых жа людзей сярэдніх гадоў, якіх пастаянна сустракаеш у асяроддзі чыноўнікаў. Не мае

значэння, дзе гэта адбываецца — у Францыі ці ў Савецкім Саюзе, — на сцэне толькі шэрыя твары з патухлым паглядом... У спектаклях, перыснесеных у Бялград хваляй перабудовы, мы ўбачылі зусім іншых, незвычайных людзей, не падобных адзін на аднаго».

Таксама, як у «Чайцы», у спектаклі «Патрабуецца трагічная актрыса» (па п'есе А. Астроўскага «Лес») Ю. Паграбнічку больш за ўсё цікавіць Лёс Мастака, актуальны і сёння матыў выбару паміж дабрабытам і творчасцю, платы за права тварыць, як душа загадвае.

Думаецца, Юрый Паграбнічка знайшоў свой Тэатр. Яшчэ не мінула і двух сезонаў яго работы на Краснай Прэсні, як пра яго загаварыла крытыка, заспрачаліся тэатралы. Водгукі на спектаклі Паграбнічкі самыя розныя — ад фальбетоннага адмаўлення да гарачай захопленасці. За час гастролі тэатра ў Мінску беларускі глядач мае магчымасць па-свойму ацаніць творчасць нашага калектыву.

С. НОВІКАВА,
памочнік мастацкага кіраўніка па літаратурнай частцы.

рознае іх эмацыянальнае ўздзеянне. Як то мовіць тэрміналагічна: балет — мастацтва сур'эанца, вар'эце — забавляльны танца.

Гэта ж лагічна, што і народны танец з яго неацэннай духоўнасцю і нацыянальным каларытам з вар'эце не пераблытаеш. Аднак... народныя строі і красамойная сімволіка адпрацаваных вяснянаў рухаў не перашкодзілі танцорам з МІА ператварыць фальклорны вечар у лёгкае смешнае відовішча накішталт вар'эце, нават з эратычнасцю, якой хапала з лішкам. Куды толькі і падзелася пляшчотная цягліца дзяўчат, што перадавалася спрадвечна ад бабулі да ўнучкі? Застаецца моўчкі змрывацца: прыкметы часу. Але не павінна быць падудным часу вечнае нягаснае мастацтва народа. Яно — не катэгорыя часу, а хутчэй катэгорыя гістарычная. А на праўдзівасць гісторыі замахваецца нельга. Па кожным з гэтых танцаў пазнаём паўныя перыяды гісторыі нашай, кожнаму нязмішана, вольна вучымся. Штучна прыжывіць яго сучаснікам немагчыма, ды і не трэба. Але ж аснова, харантар, лад мыслення і адчування павінны застацца.

Паўночная зала Дома літаратара — не выпадкова, трэба думаць. На фальклорную вечарыну людзі ішлі, які да святой лекавай крыніцы. Шкада, што мала свайго, роднага, убачылі там. Праўда, хораша, весела і бадзёра віхуралі «Польна задам і са свістам», «Вясковая

кадрыля», «Вясновыя польні». Шчыра скажыце знаёмцы з дзячынства «Нозачкі» ў выкананні «Унучанятка».

Глядзіш і дзіву даешся: дзючына ну чыстотная вясковая кабетка, то сьварлява, то лагодная, то пляткарка, то галубка. А бялявы нучаравы хлопец — гэты сапраўдны разважнік дзед-спакунік. Гэта ж таленты з народа, з глыбіні нацыянальнага жыцця. І, можа, гэты талентаў шмат раскрасіцца б, калі б умелі мы шанаваць існае, непадобнае.

Вось і пытаюся я ўстрывожана: дзеля чаго штогод ладзіць экспедыцыі лабараторыя народнага танца пры кафедры харэаграфіі МІА на розных рэгіёнах рэспублікі? Дзеля чаго назапашваюцца ў лабараторыі каштоўнейшыя запісы народных танцаў, слагаюцца фоны і фотатэкі, закупаюцца унікальныя народныя строі?

Здаецца мне: для некаторых аранжыроўшчыкаў фальклор толькі зручная пляцоўка для «снокаў у вышыню».

Успамінаецца: вечарына завяршалася, дзяўчаты, што спявалі вельмі старадаўнюю веснавую песню «Як пучку страду да па ўсім сялу», сімвалічна перадалі малым дзеткам... крыж. Дзючо няўцямна трымала святы знак любові і ахвярнасці, не разумеючы яго сэнсу. Мабыць, і дзючаты-півунні не спасціглі глыбіннай сутнасці расхінутай перад светам душы...

А. ХАТЭНКА.

Ад рэданцыі. Сумны роздум эксперта БФК А. Хатэнка пра «імправізацыю» беларускага фальклору — не адзіны ў рэданцыйнай пошце. Мастак В. Сташчанок з Мінска, які таксама прысутнічаў на гэтым канцэрце, у прыватнасці, піша: «На сцэне глядачы ўбачылі нешта ад вар'эце, нешта ад дыскатэкі і нешта ад пародыі на балет. Але амаль нічога ад фальклору. Такі «плюралізм» пры каарыстанні фальклорнай асновы ў харэаграфічных паставоўках усупрамаецца, мякка кажучы, як непавага да той спадчыны, што вяртае ствараў наш народ і ў якой з найвялікшай выразнасцю акамяслены яго нацыянальны характар, эстэтычны светапогляд і культура».

Дык, паўна, ёсць падставы прафесійным фалькларыстам рэспублікі звярнуць самую пільную ўвагу на неабходнасць беражлівых адносін да духоўнай спадчыны народа?

КАЛІ народны артыст РСФСР Эдуард Пелагейчанка прыхаў працаваць у Мінск (а быў гэта чатыры гады таму) і выканаў некалькі партый у оперных спектаклях, загаварылі, што ў рэспубліцы з'явіўся выдатны оперны спявак. Але я ўпершыню пачула артыста менавіта ў камерным жанры, а не ў оперы. Тады з канцэртмайстрам Ларысай Максімавай ён падрыхтаваў вакальны цыкл Л. Абелівіча на вершы англійскіх паэтаў. Цыкл, якога кампазітар ужо не пачуў. Выкананне гэтага твора — пранікнёнае, мудрае і журботнае, памятаю, уразіла да глыбіні душы. Уразіла тонкасцю інтэрпрэтацыі, шчырасцю пачуццяў, непадробленай інтэлігентнасцю.

канцэрта (дарэчы, ён выконвае ўсе 103 рамансы кампазітара!). І ўсё ж...

Э. ПЕЛАГЕЙЧАНКА. Пасля заканчэння Новасібірскай кансерваторыі я праслухоўваўся ў пяць оперных тэатраў і праішоў ва ўсе пяць, але выбраў Пермскі — цудоўны ў сэнсе наведвальнасці, тэатр па-сапраўднаму акадэмічны ў сэнсе існавання ШКОЛЫ, з цудоўнымі традыцыямі лясінградскага Кіраўскага тэатра, які ў час вайны быў эвакуіраваны ў Перм. Пермскі тэатр называлі «Домам Чайкоўскага». Тут ставіліся ў той час оперы і балеты Петра Ільіча. Я выканаў вядучы парты ў операх Чайкоўскага, «Чародзейка», «Яланта», «Мазеп», «Яўгеній Анегін». Тады ж задумаў выканаць усе рамансы Чайкоўскага. Да таго ж, выкананне рамансаў Чайкоўскага Сяргеем Якаўлевічам Лемешавым мела на мяне непавяржальны ўплыў. Наогул, я спяваў пачаў дзякуючы таму, што быў такі спявак, як Лемешаў.

кага адзінства ў той вечар былі выразныя фартэпіяны ўступы і пастлюды, інтэрмедзі і агульны фон акампанементу. Наогул, калі за райлем Л. Максімава, заўсёды можна чакаць мастацкага ўзроўню ансамбля. У гэтага канцэртмайстра найкаштоўная здольнасць — зраўнець сутнасць мастацкай індыўідуальнасці спевака.

Л. МАКСИМОВА. Выступленне мастака на сцэне, канчатковы варыянт працы ўжо на эстрадзе ў нейкім сэнсе непрадказальны. Паўна, так і павінна быць, бо творчасць — гэта рух, а рух — гэта пастаянны змены. Хаця для канцэртмайстра тут ёсць пэўныя цяжкасці: скажам, у тым месцы, дзе на рэпетыцыях было «п'яна», на сцэне ў саліста раптам «фортэ». Але гэта цудоўна, калі пошун працягваецца ўвесь час і нават на сцэне, бо шмат чаго зале-

Музыка

ВЫКАНАЦЬ УСЕ СТО ТРЫ...

Штрыхі да творчага партрэта спевака Э. ПЕЛАГЕЙЧАНКІ

І вось — нядаўні сольны вечар спевака ў камернай зале на Залатой Горцы. У праграме толькі П. Чайкоўскі.

Не ведаю, што больш цяжка і адказна — выконваць твор, які гучыць рэдка, зусім новы твор, толькі што напісаны кампазітарам, ці, наадварот, папулярны, які ўжо з сотню і болей разоў быў праспяваны вялікімі, выдатнымі, проста добрымі спевакамі, твор, які мае ўжо ў аматараў музыкі любімыя інтэрпрэтацыі? Часам здаецца, у гэтым, другім выпадку цяжэй. Бо трэба ж знайсці нешта сваё, індывідуальнае, каб праз даўно знаёмыя музычныя выказанні сваю, уласціваю кожнаму асобнаму чалавеку (проста чалавеку, не кажучы ўжо аб мастаку) унікальнасць — толькі тады шырокавядомая музыка прагучыць непаўторна. І адразу скажу: Э. Пелагейчанка не падмануў надзеі слухачоў.

Урэшце, як бывае ў жыцці: з пяці мільярдаў людзей на зямлі двое спяваюць адно аднаго і ўжо адзін без другога не могуць і прывыкаюць адно аднаму жыццю. Так і ў мяне з музычнай Чайкоўскага: сустраў і прывыкаў ёй жыццю.

Э. Пелагейчанка нарадзіўся ў Луганску; ў Алтайскім політэхнічным інстытуце набыў спецыяльнасць інжынера-механіка ліцейнай вытворчасці; пасля працаваў у Хабараву на ліцейным заводзе, і... у сярэдзіне года (узрыўшы настаўнікаў тым, што на праслухоўванні праспяваў арыю Вертэра Ж. Масне) паступіў у Хабараву вучылішча мастацтваў. Праз месяц вылучыўся на конкурсе далёкаўсходніх музвучылішчаў і вырашыў паступаць у Новасібірскую кансерваторыю. Але трэба было, каб яго адпусцілі з завода. «І тады я, — успамінае Э. Пелагейчанка, — напісаў ліст міністру ліцейнай прамысловасці, дзе растлумачыў, што я больш спявак, чым інжынер. Праз які час атрымаў ад яго дазвол і паехаў у Новасібірскую кансерваторыю».

«Меў рацыю Д. Шостакавіч, калі казаў, што агульным і ў Чайкоўскага, і ў Чэхавы было адчуванне трагічнага. Пра гэта ўспомнілася, калі гучаў раманс «Ноч» на вершы Д. Ратгаўза — трагічная сцэна-ўспамін пра былое; а колькі роспачы, болю ўклаў спявак у апошняе «...боже мой!» з раманса «Забудзь так скоро...» на вершы А. Апухціна! І ўсё гэта без афектацыі, без надрыву, а мужна, стрымана — што толькі надкрэсліла глыбіню перажыванняў. Нельга не сказаць пра трапяткі адносіны артыста да тэксту, да паэтычнага слова ў рамансе».

Тонкае драматычнае чуждзі артыста дапамагае яму ператварыць амаль кожны раманс у маленькую навелу. Можа, тут уплывае і практыка опернай сцэны?

Э. ПЕЛАГЕЙЧАНКА. Безумоўна, сцэнічны вопыт застаецца пры табе заўсёды, тым больш калі гэта праца на сцэне Вялікага тэатра СССР, амаль 10 гадоў, хай і эпизодычна, дзе мне давялося працаваць. А калі гаварыць пра інтэрпрэтацыю музыкі Чайкоўскага, я не бачу праблем, мо таму, што гэтая музыка супадае з маімі пачуццямі...

Мне ўжо давядзілася пісаць пра тую вялікую ролю, якую адыгрывае канцэртмайстар у складанасці дасканалага і арганічнага дуэта са спеваком, пра неабходнасць адзінства музыканцкіх пазіцый спевака і піяніста. Сведчаннем музыканц-

жыць жа і ад эмацыянальнага стану спевака. І дзе ён, той апошні варыянт, невядома ні мне, ні салісту. Таму нават адна і тая ж праграма штораз гучыць па-новаму».

Першае наша з Э. Пелагейчанкам выступленне ў камерным канцэрце — цыкл Л. Абелівіча. Кампазітар ужо быў смяротна хворы, абмяршоўцаў інтэрпрэтацыю твора з ім было немагчыма, спявак жа датуль ніколі не выконваў беларускую музыку (ён тады толькі прыехаў у Мінск). І ў мяне былі сумненні, але Эдуард Іванавіч узяў твор, і адносіны да гэтага апошняга твора аўтара ў яго былі самыя трапяткія. Потым кожнаму выкананню цыкла Абелівіча на вершы англійскіх паэтаў спадарожнічаў поспех. І цяпер Э. Пелагейчанка многа працуе ў беларускай музыцы, вельмі сур'ёзна ставіцца да вымаўлення беларускіх слоў у вакальнай музыцы, ён узнаўляў нашу рамансавую спадчыну, сёння ў яго рэпертуары творы Р. Пушкіна, А. Багатырова, Ю. Семлянкі, Г. Вагнера.

Прываблівае яго творчы падыход да твора — ён не проста бачыць ШТО напісана ў нотках, ён заўсёды імніцца АДЧУЦЬ ЯК, ДЗЕЛЯ ЧАГО ГЭТА НАПІСАНА, таму і вынік такі цудоўны.

Майстэрства, прафесіяналізм — гэта той падмурак, на які абаяваецца чароўны будынак мастацтва. Пераканаў у гэтым і сольны канцэрт Э. Пелагейчанкі. На жаль, межы газетнай публікацыі не дазваляюць пагаварыць яшчэ і пра оперную дзейнасць артыста, занятага амаль ва ўсіх вядучых партыях рэпертуара ДАВТА БССР. Хацелася б расказаць і пра ягоную педагогічную працу — я была сведкай найроўлівай «чорнай» працы са студэнтамі ў яго класе ў БДК, працай над кожнай нотай, кожным гукам, кожным уздыхам... І тым больш уражвае, што, нягледзячы на такую занятасць, ён знаходзіць час для камерных вечароў, для такой непрэстыжнай у нашай рэспубліцы, але такой чароўнай камернай музыкі.

Эдуард Пелагейчанка падарываў нам магчымасць яшчэ раз і па-новаму пачуць добра знаёмыя музыку — праз яго артыстычную абаяльнасць і майстэрства. Радуюся прадачуванню новых сустрэч з ім у чароўнай пльні рамансавай лірыкі Чайкоўскага: бо самае гарачае жаданне артыста — выканаць усе 103 (!) рамансы кампазітара, да 150-годдзя з дня яго нараджэння. Я жадаю, каб у ажыццяўленні гэтага намеру ў спевака не было перашкод.

Галіна ГАРЭЛАВА,
кампазітар, лаўрат прэміі Ленінскага камсамода Беларусі.

Рамантыка

У вочы душ як дыхала вясна!
І як было ўсім хмельна без гарэлкі.
Гарэла сонцам слова «Цаліна».
Туды, на ўсход, усе глядзелі стрэлкі.
І недзе ж там займалася зара,
прызыўна так над лесам палыхала —
як «МАЗ», грымела слова «Ангара»
і неспакой у думках калыхала.
І праз заслону самых тоўстых брам
ляцела рэха, і была ў ім сіла —
чыгуннаю даўбешкай слова «БАМ»
у самы асяродак сэрца біла!
Ды штось пшаніцу возім з-за мяжы —
ні хлебадайнай цаліны, ні пашы.
І пад вадой ангарскаю ляжыць
зямля-тапелец, спадчыніца наша.
Хоць я сабе і раю: не скуголь —
Байкал яшчэ не так закруціць колы!
А ўсё-ткі «БАМ» — наш козырны

кароль, —
хоць і кароль, але — глядзіце — голы!
Сільвае чад ад колішніх прамой
пад подыхам цяперашніх палемік...
Ды як вяскоўцаў чысценька падміў
казённай мроі лапушысты венік.

Ні ў кога не пытаючыся згоды,
вы кожнага ў палон саджалі змалі —
былыя тэарэтыкі свабоды,
вы колькі клетак ёй намайстравалі?
Узорна-пекных, дзіўна-адмысловых,
складзі ў рады — расцягнуцца на мілі.
Прытым якім усхваляваным словам
вы тыя клеткі ўсе благаславілі.
Пры гэтым думка ваша яндрэдка
даволі дзіўны брала накірунак:
зацверджаная форменная клетка —
о не загон — сапраўдны паратунак!
Ах, фарысеі, прывтварацца што там,
вы не свабодзе — вы служылі страху.
Як па-майстэрску вы бліскучым дротам
размакі крыл пераціналі птаху.
Свабода — не прыгоды і не мода,
яна — і рух, і росквіт, і збавенне.
Мы ведаем і самі, што свабода
не проста так — на прывязі сумлення!

Хоць ты і мацнейшы, а бліжніх не бі,
як снегам, развагай засып утрапленне.
І самае лепшае — гэта зрабі

рахунак сумлення.

Калі напісаў хоць адзіны данос,
і сёння не спіцца — не знойдзеш

збавення,
то ведай, мязротнік, асвеціць твой лёс
рахунак сумлення.

Ты іншых вучы сабе, многа вучы.
і трохі ўшчувай, хоць усё пакаленне,
калі і самому табе па плячы
рахунак сумлення.

На крэсла высокае смоллю не лезь,
бяжы ад кароны, хоць будзе

здзіўленне,
пакуль ты яшчэ не засвоіў увесць
рахунак сумлення.

Надзённыя пытанні

Напомнім былому суроваму часу,
хоць, можа, яму і не ўсмак напаміны,
як ён наш народ палавіну на класы —
амаль што на роўныя дзве палавіны.

Адна з іх, па моцным жаданні ягоным,
павінна далей рэвалюцыю рухаць,
іначай гаворачы, быць гегэмонам,
другая — ў хвасце валачыцца і слухаць...

І потым яшчэ паўтаралася часта,
як быццам між іншым, хоць цвёрда і
што ёсць яшчэ, ёсць яшчэ тонкая
бойка,
яна нібы збоку прыпёку — праслойка...

Куды ж нам аднесці людзей з апаратаў
з іх вельмі цяжкай тэлефоннаю працай?
Чаму шматмільённы наш клас
біюракатаў
шчасліва вучоных пазбег рэгістрацый?

Нясём мы капейку ў дзяржаўную касу,
відаць, не малую. А мы — як той лёкай.
Як доўга яшчэ нам, вялікаму класу,
лічыцца і быць бутэрброднай
праслойкай?

Эмігранты

Запырсканы, з пены марскоў неба край...
Расія... Ды сёлета — гэта не летасць...

Прасвечаны сонцам усіхнім адчай
падхопіваў, як севастопальскі ветразь.

І лашчыўся вецер з-пад ялічскіх скал,
шаптаў развіталына пра шчасце і волю...
Мяцэжнага польымя ўздыблены вал
ужо набліжаўся з палыннага поля.

Паклікала чайка марская здаля,
на мове сваёй колькі раз пракрычала.
І толькі свая за спіною зямля —
любімая, мілая — ўсё ж прамеўчала.

На берэзе стала крыўдней удвая.
Свінцовай тугой налівалася цела.
Хай бура, ды бура айчынна-свая,
а вось зразумець іх яна не хацела.

Як цяжка ўспаміні валачыць за мяжу
пра страчаны край, які стаў нелюдзімы...
Пакутлівы выбар: ці страціць душу,
ці страціць жывую душу — ці Радзіму...

А год сорок сёмы. Ужо на выходзе

зіма.
Твар бледны ў мяне — як выразны
адбітак галечы.

Апошнія бульбіны радасна варацца
ў печы.
Што з'есці? Нікому да гэтага справы
няма.

З пакутамі шклянку ўздываю — хаця б
не праліць...
І вочы адводзіць вялікая наша краіна —
залівае раны, свае разграбае руіны,
а месца ніяк не знаходзіцца, дзе не
балиць.

Пазвоньваюць кельмы, сібірская
свішча піла,
пад колам дарогі разбітыя вухаюць
гразка.

Жыве ў элеватары вецер. Дзяржаўная
ласка
на хутар маленькі пакуль што яшчэ
не дайшла.

Апошняя бульбіна меншыцца ў лёгкай
руцэ,
і шклянку з пакутамі прыйдзецца
выпіць да донца.

Праз космас і шыбу прарваўшыся,
чуйнае сонца
пляшчотна пагладжвае мяккім цяплом
па шчацэ.

3 НОВЫХ ВЕРШАЎ

За тое, што з жыцця смяёмся, як на
ўроку,
жыццю — і не малы! — мы плацім
свой аброк.
І сёння дзе-нідзе зрабілі мы
паўкроку,
замест таго, каб нам зрабіць
вялікі крок.

Здаецца, для хады расчысцілі
дарожку,
і дышае у твар задзірысты свяжак.
Наўжо гэта ўсур'ёз — разлічваць
на падножку?
І хто там за спіной трымае за пінжак?

Няхай сабе большак пакуль яшчэ не
гладкі,
цвярдзейшы чым калі, што на зубак,
арэх.

Павінны крок зрабіць мы сёння без
аглядкі,
каб заўтра перайсці на марафонскі бег.

Між былым і наступным

(Пачатан на стар. 5).

РЭАЛЬНАСЦЬ нашых дзён: многія-многія адукаваныя, дыпламаваныя дзеці па сваім духоўным развіцці і маральным узроўні стаяць ніжэй за сваіх малапісьменных ці нават зусім непісьменных продкаў. Яны не ведаюць і не вызнаюць таго, што ведалі і вызнавалі іх дзяды-прадзеды ў адносінах да прыроды, да людзей, да працы і іншых чалавечых абавязкаў. Сытыя, багата апранутыя, задаволеныя жыццём гаспадары ўласных дач і лімузінаў, яны нярэдка сапраўдныя духоўныя старцы, пазбаўленыя ўяўлення пра такія рэчы, як чалавечы гонар, сумленнасць, інтэлігентнасць. Гэтая іх маральная дэградацыя зайшла небяспечна далёка. Маю на ўвазе, што менавіта за іх лік разрастаюцца ў нас мафіі — пастаянны кодлы арганізаванага злачынства.

У РАЗМОВАХ на маральна-выхаваўчыя тэмы ў нашай сацыялогіі, у мастацкай літаратуры, у журналістыцы даўно пануе не даследча-аналітычны, а нейкі фразёрска-рытарычны, зусім не плённы стыль. У лепшым выпадку мы інфармуем і апісваем, але не вывучаем, не даследуем, не аналізуем. У прыватнасці, мы па-сапраўднаму не даследуем сацыяльныя, маральныя і псіхалагічныя аспекты такіх праблем, як алкагалізм, наркманія, палавая разбэшчанасць, як ладлетнавае жорстнасць і хуліганства, як сацыяльна-безадказнасць, апушчэнства і дармаедства, як бездухоўнасць, пошласць, цынізм. Каб не на словах, а на справе змагацца з усімі гэтымі негатывымі з'явамі, трэба перш за ўсё ведаць іх прычыны, усрыць вытокі, паказаць — чаму і адкуль што бярыцца. Думаю, што гэта страх гаварыць праўду прывучыў нас слізгаць па паверхні. Усё той жа праняты страхі..

Напрыклад, ужо ні для каго не сакрэт, што і ў нас у Беларусі, перш за ўсё — у Мінску, ёсць нямала дэнасіраваных людцоў, алкаголікаў, дармаедаў,

эсць кватэры, абертутыя ў прытоны, — ёсць тое, чаго не было трыццаць-сорок гадоў назад, нават у цяжкія пасляваенныя гады. А ці ёсць пра гэта мастацкія творы — апошні, што трэба паказаць станоўчага героя — «рабіць жыццё з наго». Трэба, вядома! Хто ж супроць такога вобраза ў літаратуры! Але парадокс у тым, што калі мы не будзем паказваць усю праўду жыцця і не будзем — праз паказ у літаратуры, у тэатры, у кіно — выхоўваць нянавісць да зла, да брыдоты, — то станоўчыя героі не прыбавіцца. У жыцці, маю на ўвазе, у жыцці!

ПАПРАКАЮЦЬ у настальгіі па старым-даўнейшым, па тым, што, маўляў, адышло і рэанімацыі не падлягае... Давайце ўдакладнім: па старым-даўнейшым — ці па вечным? Па тым, што не можа аджыць ніколі, а толькі можа быць часова занябана і спахаблена? Можа быць, гэта настальгія па такіх вечных маральных каштоўнасцях, як сумленнасць, як шчырасць, як спагадлівасць, або такіх, як вернасць запаветам продкаў, як любоў да бацькоўскага кутка, да роднай мовы і роднай песні? Дык прывітаем такую настальгію! Бо яна ёсць форма пратэсту супроць недаацэнкі і занябання найвялікшых маральных вартасцей чалавецтва, форма непрымання шкодных для сацыялізму і яго культуры дэфармацый. Не радавацца ж нам, свядомым грамадзянам Бацькаўшчыны, таму, што гэтыя дэфармацыі маюць месца. Ці мы ўжо да такой ступені страцілі крытэрыі разуменнасці і гуманнасці, што не адрозніваем, дзе пустое, бясплённае, хваравітае шкодаванне натуральна адмёрлага, а дзе шчыры чалавечы боль і пратэст супроць ненатуральнага гвалту над жывым, здаровым і прыгожым?

АДКУЛЬ ПАЙШЛІ і чаму набылі ў нас такія маштабы беспечнасці, бестурботнасці, і безадказнасці? На жаль, я не ведаю ў нашай літаратуры твораў, якія б пераканаўчым аналізам пэўных сацыяльна-грамадскіх умоў далі на гэта пытанне выразны адказ. А між тым, з'явы гэта страшна небяспечныя. Пацвярдзеннем — не толькі трагедыя чарнобыльская, і не толькі занадта частыя катастрофы на моры ды на чыгунцы. Хіба менш трывожная інфармацыя пра «жалезны вецер» у Запарожжы, пра гібель Арала, пра засаленне Случчыны і пясчаныя буры на Палессі? Ці, можа, менш жахлівае статыстыка пра дынаміку разводаў і рост дамоў прытулкаў для кінутых бацькамі дзяцей, пра колькасць школ для дэбілаў?

Як вырастае чалавек з паталагічнай бестурботнасцю і безадказнасцю перад грамадствам, з дзікай непавагай да іншых людзей? Наді гэта ў ім пачынаецца і чым стымулюецца? Усведаннем беспакаранасці? Адчуваннем, што жыве ў атмасферы ўсвагульнай усёдаравальнасці? Вось над чым усім нам думаць, і думаць, і думаць!

ПОШЛАСЦЬ пачала пранікаць і на сцэну тэатра — нават акадэмічнага, чаго раней і ў думках уявіць нельга было. Пералом гэты адбыўся дзесьці ў канцы 60-х. Помню, глядзелі ў сынам-падлеткам адзін спектакль, і нечакана на сцэне, пад выгядам народнага сакавітага гумару, пайшла брыдота, амаль нецэнзурная. Дзве інтэлігентныя бабулі, старыя мінскія тэатралкі, з абурэннем прашаптаўшы «дакаціліся!», дэманстратыўна падняліся і пайшлі з залы. Я зрабіў наўную спробу адцягнуць на нейкую хвіліну ўвагу 13-гадовага сына ад сцэны. Я перажыў пачуццё няёмкасці і сораму за наша мастацтва, за драматургію. Адкуль гэта ў нас пайшло — імкненне падаць у кіно і на сцэне «клубнічку»? Ад безгу-

стоўнасці і мастацкай бездапаможнасці. Так бы мовіць, лёгкі спосаб заваяваць масавага глядача. Каб вялікія, высакаронныя ідэі паказаць цікава, захапляльна, ярка, — так, каб глядзелася і дух займала, — для гэтага патрэбен талент, ды і вялікай літары. А можна ж дасягнуць «поспеху» прасцей: паказаць аголеным вузкім мастацтвам, тое, чаго раней ніколі не было ў нашым айчынным мастацтве, на сцэне тэатра і на экране кіно. Так, як і ў жыцці: тое, што паміж дваімі — не для ўсіх вачэй... Наватары-абнаўленцы нашага візуальнага мастацтва ведаюць, як гэта сфера чалавечых узаемаадносін хвалюе моладзь, і адкрыта спекулююць на цікавасці юнакоў і дзяўчат да свету інтымнага. Так абуджаецца ў маладым чалавеку не духоўнае, а вульгарна-плюскае. «Мастацтва» (бярэ гэта слова ў двукоссе) памагае разбэшчваць народ. Сапраўды, «дакаціліся» — скажам услед за тымі інтэлігентнымі бабулямі-тэатралкамі. Калі гэта было і што ж гэта за твор мастацтва — кінафільм або тэлеспектакль, — што яго няёмка, сорамна глядзець разам з маладым пакаленнем, са сваімі дзецьмі? Ды і самому даросламу няёмка робіцца — як быццам за табой праз замочную шчыліну падглядваюць. Цынікі скажуць: гэта няёмкасць трэба пераадолець, гэта не павінна быць саромным. Не! — і тысячу разоў — не! Сярод людзей гэта павінна быць саромным. Павінна! Калі мы не хочам, каб чалавек не адрозніваўся ад скаціны.

Трэба, каб сваё слова сказаў народ. Пакуль што ён занадта даверыўся — і ў гэтай галіне, у мастацтве — начальству. Яно, маўляў, ведае, што робіць. Хаця сам ён ніколі не культываваў пошласці і ў несмяротным фальклоры сцвердзіў высакародную цнатлівасць сваёй маралі і вышынню свайго мастацкага густу.

КАБ ЗРАЗУМЕЦЬ, як і ў чым змяніўся за апошнія семдзесят гадоў працоўны беларус, пагля-

дзіце на галерэю яго вобразаў, створаную Коласам, Гарэцім, Чорным, Лыньковым, Галавачом, а пазней папоўненую Мележам, Брылём, Чарнышэвічам, Лупсяковым, паглядыце на псіхалогію, паводзіны, учынікі, унутраны свет гэтых героў, а пасля — параўнайце з тым, што мы бачым сёння — з духоўна-маральным воблікам сучаснага беларуса-селяніна, беларуса-рабочага, беларуса-інтэлігента... Убачыце не толькі вынікі развіцця за такі значны адрэзак гістарычнага часу, але і паследкі ўсіх неймаверных цяжкасцей і перашкод, што давляліся напаткаць у дарозе, усіх паваротаў, зігзагаў і нават зрываў, без якіх не абышлося на гэтым цяжкім шляху ў няведанае. Убачыце адбытыя цаны, якую прыйшлося заплаціць за права ісці паперадзе. І напэўна вам не захацаецца гісторыю і яе творцу ацэньваць адназначна і катэгорычна.

ЦІ ДАСТАТКОВА задумваемся мы аб тым, што робіць з чалавекам пяцісот- і нават тысячакватэрны дом—гэты агідны мурашнік? Ці можа чалавек у такім мурашніку пачувацца адметнай ад іншых асобай, захоўваць сваё духоўнае аблічча? Ці лёгка ў такіх умовах з дзясцінства фарміравацца асобай — у доме на тысячу аднолькавых клетак, дзе ўсё знівеліравана і ўніфікавана, дзе маленькі чалавек да пэўнага ўзросту не можа пазнаць і знайсці ні свой пад'езд, ні сваю кватэру? А калі яшчэ ўлічыць што і суседнія дамы — і справа, і злева — гэтакія ж? І што ўвесь мікрааён з такіх інкубатары-мурашнікаў?

У XIX стагоддзі ў Злучаных Штатах жыў паэт і філосаф Ральф Уолдо Эмерсон, які шмат думаў пра выхаванне чалавечай асобы. І напісаў такое: «Сапраўдны паказчык цывілізацыі — не ўзровень багацця і не велічыня гарадоў, не вялізныя плён ураджаю, а воблік чалавека, які выходзіць з краіны».

У даваенным Мінску не было і двух зусім аднолькавых па архітэктуры дамоў. Нават і двух — на ўвесь горад! А тады будавацца было непараўнальна цяжэй.

(Заканчэнне будзе).

Хто ж не хоча дыялога?

(Пачатак на стар. 3).

Уся яна, аказваецца, зводзіцца да таго, што гэтую сімваліку выкарыстоўвалі беларускія буржуазныя нацыяналісты. Даруйце, але ж гэта логіка зваротных тэрэм. Хацелася б спытацца ў А. Малашкі: ну а як быць са штанамі — штаны можна насіць пралетарскаму інтэрнацыяналісту? Мне ж дакладна вядома, што беларускія буржуазныя нацыяналісты насілі менавіта штаны, а не шатландскія спаднічкі. Так можна спрачацца да хрыпаты і ні да чаго не дамовіцца: адны будучы спасылацца на беларускія буржуазныя нацыяналістаў, другія — на Грунвальдскую бітву.

Ці возьмем тэзіс А. Малашкі аб тым, што беларуская творчая інтэлігенцыя «спрабуе сфарміраваць свядомасць народа, якая ўтрымлівае зарад нацыянальнага недаверу, падазронасці, крыўд і незадаволенасці развіццём беларусаў у садружнасці брацкіх народаў». Але хіба гэта турбуе пісьменнікаў Беларусі? Хіба справа ў русафобіі, аб чым, дарэчы, балбочуць і члены праслаўтай «Памяці», што пераблыталі гістарычную памяць і нацыянальную самасвядомасць рускага народа з гульнёй свайго хворага ўяўлення? Гаворка ідзе пра іншае, пра дэктат ведамстваў, якія звільі свае гнезды ў Маскве. А каму ж невядома, што ведамствы «інтэрнацыянальныя», г. зн. аднолькава разбойнічаюць як на тэрыторыі Расіі, так і ў другіх саюзных рэспубліках? І хіба не вядома, што менавіта ведамствай бюракратыі вельмі хочацца пафарбаваць гэтую праблему ў нацыянальны адценні, прадставіць як правы «месніцтва» і «нацыяналізм»?

Дае аб сабе знаць адна тэндэнцыя, якая заслугоўвае, мне здаецца, самай пільнай увагі. Любое нефармальнае аб'яднанне, калі толькі яно ўключае ў сваю праграму палітычныя патрабаванні, нават тыя, што знаходзяцца ў поўнай згодзе з рашэннямі XIX партыйнай канферэнцыі і накіраваны на іх рэалізацыю, тут жа залічваюцца па ведамства нацыяналістычных. І не толькі ў нас у рэспубліцы. У той жа час «Памяць», мяркуючы па друку, адчувае сябе досыць вольна і ў Маскве, і ў Ленінградзе. Што гэта — дзве арыфметыкі, адна — для рускага нацыяналізму, другая — для ўсякага іншага? Ці, можа, мясцовыя ўлады ў нацыянальных рэспубліках па-пралетарску інтэрнацыянальныя, а ў Маскве і Ленінградзе заражаны вірусам рускага нацыяналізму? Смешна, вядома ж, не. Проста сей-той гатовы пагрэць рукі на нацыянальным пытанні, выкарыстаць яго з мэтай блакіравання перабудовы. Вось чаму «Памяць», якая выказала такую кранальную зацікаўленасць лёсам іска І. Шахаўцова да А. Адамовіча, зусім прымальна для рускай бюракратыі. А, скажам, «Мартыралог», створаны ў нас па ініцыятыве творчай інтэлігенцыі, блізка да алергічнага. Не, бюракратыя па праўдзе інтэрнацыянальная. У сваім, зразумева, чыста бюракратычным сэнсе.

А. Малашка шкадуе, што ў барацьбе з «дэмагогіяй» і «крыкунамі» не на вышні грамадазнаўчы рэспублікі. Прычыну гэтага ён бачыць у тым, што сярод іх «аказалася нямаю асоб, узрошчаных на праслаўленні застою, «развітога сацыялізму», людзей, якія аказаліся неадрэктываванымі ні тэарэтычна, ні маральна супрацьстаяць у сродках масавай інфармацыі суб'ектывізму і групішчыне». Не ведаю, але веру А. Малашку, ён, напэўна, добра ведае сваіх сабратаў па яру. Толькі дарэмна А. Малашка робіць «неабгрунтаваныя абавольненні і ацэнкі». Асабіста я, напрыклад, гатовы і сёння падпісацца пад кожным радком, напісаным калі-небудзь за трыццаць гадоў навуковай дзейнасці. І прычына майё «от-

страненности» носіць іншы характар. У мяне складалася ўяўленне, што мы проста не хочам сур'ёзнай гаворкі з нашымі нефармальнымі аб'яднаннямі, такога дыялога, які даў бы магчымасць аддзяліць тое каштоўнае, рацыянальнае, што ёсць у іхніх праграмах, ад таго, што з'яўляецца пустазеллем. І дарэмна думае А. Малашка, што грамадазнаўчыя сілы не былі своечасова «мабілізаваны». Яны былі мабілізаваны, але мабілізаваны ў лепшых традыцыйных часу застою і не толькі аднаго застою: не для таго, каб весці канструктыўны дыялог, а для таго, каб «абясшкодзіць», як прыгожа выказваецца аўтар (ці не праўда, тэрміналогія да слёз, да болю знаёмая), «дэмагогаў» і «крыкуноў».

І калі ж мы, нарэшце, пазбавімся ад звычайнага глядзца на нашу грамадскую навуку як на «прыслугу» палітыкі, а на вучоных-грамадазнаўцаў як на людзей, заніжаных праводзіць «лінію», келейна распрацоўваюмую апаратнымі работнікамі ў цішыні сваіх кабінетаў? Так, мы, грамадазнаўцы, былі і застаёмся байцамі партыі. Але мы тэарэтыкі-марксісты, а не прыдадак партыйнага апарату, тая частка нашай партыі, з якой няблага было б і параіцца, перш чым прымаць тое ці іншае рашэнне. Менавіта на такую сувязь партыйных намітэтаў з навуковай грамадскаю арыентацыяй рашэнні XXVII з'езда КПСС, якія аднолькава абавязковыя як для грамадазнаўцаў, так і для партыйных камітэтаў. І я ўпэўнены, што калі б тыя, хто ў адказе за ідэалагічную работу ў горадзе і рэспубліцы, прыцягнулі вучоных-грамадазнаўцаў у гэтай іх якасці, А. Малашка, хутчэй за ўсё, не меў бы прычыны пісаць свой артыкул.

У прамове на XXIV Мінскай абласной партыйнай канферэнцыі, закранаючы праблему нефармалаў, Я. Я. Сакалоў гаварыў: «Галоўнае — платформа, на якой стаіць аб'яднанне. Ці адпавядае яна духу, рашэнням XXVII з'езда КПСС і XIX Усе-саюзнай канферэнцыі?» Я цалкам падзяляю гэтую пазіцыю. І не толькі таму, што мяне вымушае да гэтага партыйная дысцыпліна, але і таму, і нават галоўным чынам таму, што глыбока перакананы: альтэрнатывы перабудове няма. Але я далёка не ўпэўнены (больш таго, перакананы ў адваротным), што няма сіл, якія хочучы і могуць стаць на яе шляху. Штосьці падобнае ўжо здаралася — успомнім нядаўнюю нашу гісторыю. І было б найглыбейшай трагедыяй для партыі і народа двойчы вучыцца на адных і тых жа памылках. Вось чаму так важна сёння кансалідаваць ўсім здаровым сілам грамадства, каб перабудова стала па-сапраўдному неабарачальнай. Але менавіта таму матэрыялы, накіраваныя артыкула А. Малашкі, выклікаюць у мяне рашучае непрыманне. Нельга, абвінавачваючы адных у маніполіі на ісціну, прызнаваць гэтую маніполію для сябе. Нельга, абвінавачваючы іншых у дэфіцыце культуры, тэндэнцыянасці, групішчыне і дэмагогіі, насаджаць тую ж самую тэндэнцыянасць, сектанцкую нецярпнасць, бескультур'е і дэмагогію.

Дарэчы, аб дэмагогіі (і на гэтым я скончу сваю гаворку з А. Малашкам). Гэта адзін з улюбёных жупелаў бюракратыі. Размахвае ім і А. Малашка, разважаючы на тую тэму, што эксперты аргкамітэта БНФ «праклямаюць з выглядам першаадкрывальнікаў многае з таго, што абвясцілі і праводзіць КПБ», што «узрошчаная ў Саюзе пісьменнікаў Беларусі куміры» і нефармальныя аб'яднанні «паразітуюць выключна на памылках і недастатковай гнуткасці мясцовых улад».

Гэта ці дэмагогія, у якой А. Малашка спрабуе абвінавачваць іншых, ці неразуменне сутнасці справы. А дазвольце спытацца, як уяўляе сабе А. Малашка не «дэмагагічны», а рэальны палітычны ўдзел той жа навуковай і творчай інтэ-

лігенцыі ў справах перабудовы? Распрацаваць праграму, яе падобную на праграму КПСС? Калі такая праграма будзе распрацавана, запэўніваю А. Малашку: мяне не трэба будзе «мабілізаваць на барацьбу супраць дэмагогаў і крыкуноў». Знойдуцца ў мяне і тэарэтычныя аргументы, хоць і аратарскага і палемічнага майстэрства, каб паказаць усю ілюзорнасць такіх альтэрнатыўных праграм. І зноў-такі не толькі таму, што платформа КПСС — гэта платформа майё партыі, а таму, што як чалавек, які сё-то-е разумею ў законах грамадскага развіцця, я глыбока перакананы: іншага, альтэрнатыўнага, шляху ў нас проста няма. Вядома, праграма перабудовы, прапанаваная партыяй, можа, павінна і будзе карэктывавацца ў прыватнасцях (і ў гэтых межах я прыму любую канструктыўную крытыку, ад каго б яна ні зыходзіла — Дж. Буша, нефармальнага аб'яднанняў ці нават самога Вельзевула), але яна не можа быць іншай па сваёй сутнасці. На тым стаю і стаіць буду. Ды, наколькі мне вядома, аргкамітэт БНФ ставіць сваёй мэтай стварыць гэтую грамадскую арганізацыю менавіта ў падтрымку перабудовы, г. зн. для таго, каб узяць пад грамадскі кантроль рэалізацыю палітычнай лініі партыі, не дазволіць бюракратыі спусціць яе на тармазах.

Ці, можа, А. Малашка бачыць уклад «пісьменнікова» ў справу перабудовы ў іншым? У тым, напрыклад, каб падахоўчыца адкарміліваць бычкі дзеля выканання Харчовай праграмы? Ці стаць на «рабочыя месцы» да такарнага альбо фрэзернага станка? Сё-то-е накіравалі гэтага мяне ўжо даводзілася чытаць у рэспубліканскім друку. Калі гэта пішуць рабочыя, іх можна зразумець. Мы ж дзесяцігоддзімі убівалі людзей у галовы, што адзіная праца, якая стварае нацыянальнае багацце краіны, гэта праца ў станка і на калгасным полі. Нават аднаведныя крытэрыі вынайшлі — прадукцыйная і непрадукцыйная праца, не абцяжарваючы сябе «працай» зразумець, што праца па прыродзе сваёй не можа быць непрадукцыйнай. Гэта марксізм у сталінскай арестроўцы. Што ж, плён такой эканамічнай «тэорыі» і такой палітычнай практыкі мы і спажываем сёння ў выглядзе нашай тэхнічнай і тэхналагічнай адсталасці, дэфіцыту духоўнай культуры.

Але, паўтараю, рабочага, калгасніка я магу, прынамсі, зразумець. Аднак я не магу і не хачу зразумець тых, хто па сваім грамадскім становішчы, па сваіх грамадскіх функцыянальных абавязках павінен ведаць хоць бы азы эканамічнай навукі. Калі не ведаючы — іх месца там, куды яны прапаноўваюць ісці рухаць перабудову «пісьменнікам»: ля станка, на калгасным полі (само сабой, для гэтага таксама патрэбна кваліфікацыя). Калі ж ведаючы, то гэта дэмагогія самага нізкага гатунку, дэмагогія з далёкім прыцэлам. Ці, карыстаючыся звычайнай для А. Малашкі тэрміналогіяй, я скажаў бы так: спробы блакіраваць перабудову зыходзяць сёння не толькі «злева», ад «крыкуноў», але і «справа», ад тых, хто дзейнічае ціхай сапай. Гэтыя апошнія ўяўляюць не меншую, а, можа, нават большую небяспеку для справы перабудовы, чым эмацыянальная стыхія нефармалаў.

Я за кансалідацыю, да якой заклікае А. Малашка. Ды, як гаварыў нядаўна М. С. Гарбачоў, не любой цаной. У мяне няма аніякага жадання кансалідавацца з рэліктамі тыпу Н. Андрэвай, М. Малахава, Ан. Іванова і ўсімі тымі, для каго перабудовачная фразеалогія ўсяго толькі камуфляж, маска, якая дае магчымасць прыхоўваць выскал сталініста.

Ганарар за артыкул прашу пералічыць на рахунак № 702903 — на будаўніцтва помніка ахвярам сталінскіх ўспрэсіў — у Курпатах.

Мартыралог Беларусі: факты і імёны

За што?

За якія правіннасці?

Усё свядомае жыццё мяне не пакідала думка, што калі-небудзь я змагу выказаць набалелае, сказаць праўду пра тыя ганенні, цкаванне, паклёп, тую жахлівую несправядлівасць, якія праследавалі паўвека нашу сумленную сям'ю і ўсю нашу вёску Сілівоўку. Сапраўды, што можа быць больш жахлівага і несправядлівага, чым тэрор супраць сялянкіна, супраць простага працоўнага чалавек.

У пацвярджэнне сказанага паведамляю спіс (праўда, няпоўны) жыхароў вёскі Сілівоўка, якія падвергліся рэпрэсіям у 30—40 гадах. Вось яны, прозвішчы і імёны, якія я ўзнаўляю па памяці:

1. Архіпенка Марыя
2. Архіпенка Пётр Іванавіч
3. Архіпенка Якаў Іванавіч
4. Бандарэнка Пётр Андрэевіч
5. Бандарэнка Анастасія Міхайлаўна
6. Герасіменка Афанасій Васільевіч
7. Герасіменка Рыгор Еўдакімавіч
8. Герасіменка Еўдакім Васільевіч
9. Герасіменка Емяльян Васільевіч
10. Герасіменка Ілля Васільевіч
11. Ільін Аўдзей Міхайлавіч
12. Ільін Якаў Міхайлавіч
13. Кавалёў Павел Лявонавіч
14. Крэдзікаў Пётр Аўрамавіч
15. Кунцэвіч Антон Пятровіч
16. Кунцэвіч Іван Пятровіч
17. Кунцэвіч Фёдар Васільевіч
18. Маркаў Васіль Фаміч (а яго жонка Варвара ў выніку ганення, галечы, нанесеных маральных і матэрыяльных траўм і крыўдаў, ад уседальнага дзікунскага несправядлівасці пазбавілася розуму).
19. Маркаў Емяльян Фаміч
20. Маркаў Сцяпан Дзям'янавіч
21. Маркаў Марк Канстанцінавіч
22. Маркаў Карп Дзям'янавіч

23. Маркаў Фёдар Цярэнцьевіч
24. зяць Маркава Карпа — Пётр
25. Міронаў Давыд Дзянісавіч
26. Міронаў Іван Емяльянавіч
27. Нікалаева Дуся Радзійнаўна
28. Нікалаеў Якаў
29. Пугачоў Андрэй Сцяпанавіч
30. Пугачоў Кузьма Сцяпанавіч
31. Пугачоў Сцяпан Андрэевіч
32. Рымараў Асон Восіпавіч
33. Рымараў Гаўрыл Асонавіч
34. Рымараў Павел Асонавіч
35. Рымараў Афанасій Восіпавіч
36. Рымараў Улас Архіпавіч
37. Рымараў Сцяпан Архіпавіч
38. Рубанаў Гардзеі Антонавіч
39. Рубанаў Захар Антонавіч
40. Рудзінкоў Павел
41. Сідарэнка Мікіта Аўрамавіч
42. Свірдзюк Ягор
43. Шылякоў Захар Аляксеевіч
45. Якушаў Іван Максімавіч.

Я не прыпомню зараз, хто ў якім годзе быў рэпрэсіраваны (апрача бліжэйшых сваякоў), але тое, што ніхто з жыхароў вёскі не ведае, за якія правіннасці ссылаў іх у расстрэльвалі, тое, што ніякіх антысавецкіх злачынстваў у вёсцы за ўсё 70 гадоў не было зроблена, — гэта я знаю добра. Вось і не дае спакою пытанне: за што?

Дарэчы, указанні ў спісе аднафамільцы і сваякі — гэта не ахвяры сямейных высылак «кулакоў»; на кожнага з іх стваралася «справа», кожны пацярпеў асобна і ў розны час.

А як, думаю, спатрэбіліся б сёння гэтыя людзі, іх дзеці і ўнукі нашай беднай вёскі, дзе дажываюць свой век адны пенсіянеры.

М. РЫМАРАЎ.

г. Бабруйск.

«Гэта памылка, разбярцуца...»

Гэта былі апошнія словы бацькі, якія ён сказаў на парозе, калі яго вывядзілі ноччу 22 жніўня 1938 года.

Разабраліся, але як і калі! У майё руках даведка № 1313 ваеннага трыбунала Беларускай ваеннай акругі ад 19 жніўня 1959 года. У даведцы сказана: «Справа па абвінавачанню Ліпскага Адольфа Іванавіча, 1900 года нараджэння, да арышту — 22 жніўня 1938 года — дырэктар Магілёўскай канторы «Белдзяржтранс», перагледжана Ваенным трыбуналам Беларускай ваеннай акругі 17 жніўня 1959 года. Пастанова ад 11 лістапада 1938 года ў адносінах Ліпскага Адольфа Іванавіча адменена і справа за адсутнасцю састава злучэння спынена. Ліпскі А. І. рэабілітаваны пасмяротна. Намеснік старшыні Ваеннага трыбунала Беларускай ваеннай акругі палкоўнік юстыцыі А. Каробскі».

Даведка аб рэабілітацыі ёсць. І за тое, як кажуць, дзякуй. Але мне хацелася б, каб недзе яшчэ значылася, каб недзе яшчэ было сказана, што бацька мой, просты, сціплы чалавек, не быў ніякім ворагам народа, што ён стаў нявіннай ахвярай розных нелюдзяў. Таму і звяртаюся ў рэдакцыю.

Нарадзіўся бацька ў беднай сялянскай сям'і, батрачыў з 10

год. Затым працаваў вучнем у механічных майстэрнях у г. Оршы. Удзельнік грамадзянскай вайны. Пасля вайны вучыўся, ствараў першыя МТС у Магілёўскай вобласці. Член партыі з 1924 года. Апошняя пасада ўказана ў прыведзенай даведцы. Вось і ўся біяграфія.

У 1956 годзе на маё запытанне ў адрас Магілёўскага аддзела НКВС мне быў уручаны адказ на вузкай папяровай стужцы, без штампа і без подпісу, дзе было сказана, што А. І. Ліпскі памёр у 1944 годзе ад запалення лёгкіх у месцы знявольнення. Праз некалькі год мяне адшукаў былы саслужывец бацькі і паведаміў, што знае дакладна: бацьку расстрэлялі восенню 1938 года. Гэта супадала і з маім меркаваннем, бо, са слоў маці, прыём перадач, быў спынены ў лістападзе 1938 года. Дзе бацька пахаваны — у Курпатах ці ў іншым месцы — не ведаем. Знік, быццам яго і не было.

Я хацела паслаць усё звесткі пра бацьку ў маскоўскае таварыства «Мемарыял». Але потым перадумала. Нарадзіўся, жыў, працаваў і загінуў ён у Беларусі, любіў сваю Радзіму. Хай Радзіма перш за ўсё і ведае пра лёс сваіх сыноў.

Р. ЛІПСКАЯ.

г. Мінск.

Праз гады

Тарас ШАЎЧЭНКА

і дзесяцігоддзі

Слова пра калегу

Вось ужо шмат гадоў кожны новы нумар нашых газет і часопісаў я разгортваю з асаблівым пачуццём — з прадчуваннем таго, што стрэну на іх старонках знаёмае прозвішча. І рэдка калі памыляюся ў гэтых сваіх прадчуваннях: ужо не дзесяткі, а сотні колішніх маіх вучняў — выпускнікоў журфана БДУ імя У. І. Леніна — хто больш, хто менш плённа працуюць у нашым друку. Стрэнеш прозвішча свайго былога студэнта і — уткнешся ў допіс, артыкул, рэпартаж, нарыс: з чым сёння выйшаў ён да чытача, як сцвярджае сябе на цяжко і адказнай журналісцкай сцэне. Калі — парадуюшся, калі засмуцішся. Але ўсё адно, прыйшоўшы раніцай на факультэт, не ўстрымаешся, каб не нагадаць калегам, што «з нашых» і з чым выступіў сёння ў друку.

Такая ж самая звычка выпрацавалася за гады і ў іх, маіх калег па рабоце на факультэце. Сярод іх — і Арнадзь Іосіфавіч Наркевіч. 10 сакавіка яму спаўняецца шасцідзесят. З гэтай нагоды і хочацца сказаць пра яго колькі слоў. І сказаць менавіта ў «Ліме», у газеце, вакол якой групуецца творчых работнікаў, а найперш — пісьменнікаў, работнікаў і майстры роднага слова. Значыць, трэба думаць, і Арнадзь Іосіфавіч мае пэўнае дачыненне да яе: і як педагог, настаўнік і выхавальнік служкаў друку, і як вучоны-мовазнаўца, рупны даследчык і зберагальнік таго ж роднага слова. Любоўю да яго А. Наркевіч захапіўся з маленства, на бацькоўскай Капыльшчыне, у тым цудоўным кутку рэспублікі, дзе, паводле слоў Янкубы Коласа, «Беларуссю пахне». І ўжо ў школе, у слаўтай Цімкавіцкай школе (ці трэба згадваць, што Цімкавічы — радзіма Кузьмы Чорнага?), гэтая любоў перарасла ў акрэсленую і мэтанакіраваную зацікаўленасць, якая і прывяла яго ў 1947 годзе на аддзяленне беларускай мовы і літаратуры філалагічнага факультэта Мінскага педагагічнага інстытута імя А. М. Горькага.

Пасля заканчэння інстытута ён працуе настаўнікам у Грэнскай сярэдняй школе. У 1952 годзе паступае ў аспірантуру пры Інстытуце мовазнаўства АН БССР і ў хуткім часе абараняе кандыдацкую дысертацыю. Амаль 10 гадоў А. Наркевіч працуе ў Інстытуце мовазнаўства Акадэміі навук БССР. Ён прымае актыўны ўдзел у напісанні акадэмічнай «Граматыкі беларускай мовы» ў дзвюх частках, што выйшлі ў 1962 і 1966 гадах. Тут, у Інстытуце, вызначыўся галоўны навуковы інтэлексу даследчыка — вывучэнне раматычнай сістэмы беларускай мовы на розных яе ўзроўнях і ў самых розных аспектах.

У 1972 годзе выходзіць з друку манаграфія А. Наркевіча «Сістэма словазлучэнняў у сучаснай беларускай мове», у якой на матэрыяле мастацкай літаратуры, публіцыстыкі, навуковай літаратуры і перыядычнага друку разглядаюцца структурна-тэматычны тыпы словазлучэнняў у сучаснай беларускай мове. Другая яго важная работа — манаграфія «Назоўнік. Граматычныя катэгорыі і формы» (1976), у якой разглядаюцца граматычныя катэгорыі сістэмы формазмяненняў назоўнікаў беларускай мовы.

У апошнія гады даследчык раўняе ўсё большую цікавасць да вывучэння асаблівасцей функцыянавання беларускай мовы ў сродках масавай інфармацыі і прапаганды. Пра гэта — яго шматлікія артыкулы, надрукаваныя ў перыядычных зборніках «Культура мовы журналіста», адным з рэдактараў з'яўляецца А. Наркевіч.

У 1965 годзе Арнадзь Іосіфавіч пераходзіць на выкладчыцкую работу ў БДУ імя У. І. Леніна, на факультэт журналістыкі, дзе працуе і па сённяшні дзень. У 1973 годзе ён абараніў доктарскую дысертацыю, у 1976 годзе яму прысвоена званне прафесара, у 1989 годзе ставіцца загадкавым чынам на кафедры гістарычнай літаратуры і рэдакцыі аўтараў «Курса сучаснай беларускай мовы» — падручніка для студэнтаў-філолагаў, выдадзена ў трох частках пад рэдакцыяй Кандрата Крапівы.

Шмат старання і энергіі аддае А. Наркевіч выхаванню юнай культуры будучых журналістаў. Праз яго школу прайшло не адно пакаленне выпускнікоў журфана. Яго лекцыі і практычныя заняткі ўсёды насычаны багатым актыўным матэрыялам, праддзяцца на высокім метадычным узроўні з улікам апошніх дасягненняў мовазнаўчай навукі.

Хочацца пажадаць шанюнаў у калегу добрага здароўя і шчырых поспехаў на ніве беларускай культуры і навукі.

М. ЦІКОЦКІ,
донтар філалагічных навук,
прафесар.

N. N.

Трынаццаць мне якраз мінула.
Ягнят я пасвіў за сялом.
Ці сонейка так гожа ззяла,
Ці так мне хораша было?
І так мне любя, любя стала,
Няйнакш у бога...
Гукнулі на папас з-за гаю,
А я ў сабе ўсё ў бур'яне
Малюся богу... і не знаю
Чаго ў маленькага ў мяне
Душа ў малітве шчыравала,
Чаму так весела было?
Святлелі неба і сяло,
Ягня вясельа скакала!
І сонца грэла, не пякло!
Ды не доўга сонца грэла,
І душа маліла...
Запякло, пачырванела
І рай запаліла.
Як прагнуўся, ды дзіўлюся:
Сяло пачарнела,
Неба богава з блакіту
Ураз памарнела.
Пглядзеў я на ягнят —
Не мае ягняты!
Азірнуўся я на хаты —
Няма ў мяне хаты!
Не даў бог мне анічога!..
І лінулі слёзы,
Слёзы жалю!.. А дзяўчына
Пры самой дарозе
Каля мяне недалёка
Маніцы ўбірае
Дый пачула, што я плачу,
Прышла, прывітала,

Выцірала мае слёзы
І пацалавала...
Няйнакш і сонейка ззяла,
Няйнакш усё на свеце стала
Маё... Палі, гаі, сады!..
І мы, жартуючы пагналі
Чужых ягнят да вады.
Лузда!.. дый сёння, як згадаю,
Дык сэрца плача ды баліць,
Чаму гасподзь не даў дэжыць
Мне век малы мой у тым раі.

Памёр бы, аручы, на ніве,
Нічога б я сабе не знаў,
Не быў бы ў свеце юрадзівым,
Людзей і бога не пракляў!..

Орская крэпасць
1847

Зараслі шляхі цяроўем
На тую Украіну —
Мабыць, я яе навекі,
Навекі пакінуў.
Мабыць, мне ўжо не вярнуцца
Ніколі дадому?
Мабыць, прыдзецца ў няволі
Мне чытаць самому
Думы гэтыя? Божа мілы!
Цяжка жыць без ласкі!
Маю сэрца шырокае —
Падзяліць няма з кім!
Не даў ты мне, божа, долі,
Маладое долі!
Не даваў яе ніколі,
Ніколі! Ніколі!
Не даў сэрцу маладому
З сэрцам тым дзявочыым
Паяднацца! — Мінуліся
Мае дні і ночы
Без радасці, маладыя!
Так сабе мінулі
На чужыне. Не знайшлося
З кім сэрцам дзяліцца,
А цяпер не маю нават
З кім нагаварыцца!
Цяжка, важка, божа мілы,
Несці мне самому
Думы гэты. Не дзяліць іх
Ні з кім, — і нікому
Не скажаць сятаго слова
І душу-нябогу
Не радаваць і не ўпікаць
Чалавека злога,
І памерці!.. О гаспадзе!
Дай хоць на хвіліну
Глянучы на народ забіты,
На тую Украіну!

Кос-Арал
1849

Сон

На паншчыне пшаніцу жала,
Стамілася; не адпачыць
Пайшла ў снапы; пакандыбала
Івана сына пакарміць.
Дзіце спавітае крычала
У халадочку пад снапом.
Распавіла, пасілкавала,
Палесціла; і нібы сном,
Як і сядзела, задрамала.
І сніцца ёй той сын Іван
Прыгажавіты а багаты,
Ужо засватаны, жанаты —
На вольнай, бачыцца, бо й сам
Ужо не панскі, а на волі;
І на сваім вясельым полі
Удвох сабе пшаніцу жнуць,
А дзетачкі абед нясуць
Дый усміхнулася нябога.
Ачулася — няма нічога,
На сына глянула, ўзяла
Івася ціха спавіла,
Каб жэаць да цівуна ліхога,
Яшчэ капю дажэаць пайшла.

13 ліпеня 1858
С.Пецярбург

Хусціна

Ці божая гэта воля?
Ці такая доля?
Расла ў наймамах, вырастала,
Сіраціну пакахала.
Небарак як голуб з ёю,
З бесталаннаю сваёю,
Ад зарніцы да зарніцы
Сядзяць сабе ва ўдавіцы.
Сядзяць сабе, размаўляюць,
Ды Прачыстае чакаюць.
Дачакаліся... З Чыгрыну
На ўсю слаўную Украіну
Зараўлі званы ў прызвоне,
Каб сядлалі хлопцы коней,
Каб гастрывілі шаблі-мечы
Ды збіраліся дарэчы
На вяселле, залацанне,
На крывавае гулянне.

У нядзельку ды ранюсенька
Сурмы-трубы заігралі.
У дарогу слаўныя кампанейцы
На дасвеці вырушалі.

А праводзіла ўдава свайго сына,
А ў яе ён быў адзіны.
А праводзіла сястра свайго брата.
А сіротку сіраціна
Праводзіла; і каня паіла
З крыніцы да зарніцы,
Выносіла зброю — шаблю залатую
І стрэльбіцу-гакаўніцу.
А праводзіла тры полі, тры мілі,
Расталіся пры даліне.
А дарыла шоўкам шытую хусціну,
Каб прыгадваў на чужыне.

Ой хусціна, хусціначка!
Вышытая ад сэрца.
Толькі той казацкай славы
Каб акрыць сядзельца.

Вярнулася, ў жалю вяла,
На шлях біты пазірала.
Убіралася ўквячона,
Спавядалася штодзённа.
А ў нядзельку на курганне
Выглядаць хадзіла ўранні.

Прайшло лета і другое,
На трэцяе — слынна
Вяртаюцца кампанейцы
На сваю Украіну.
Ідзе войска, ўслед другое,
А за трэцім — ціха,
Бяздольная, не дзівіся! —
Вязуць табе ліха:
Кітайкай труна акрыта,
Плыве, бы ў нябыце.
А за ёю з старшынёю
Ідзе ў чорнай свіце
Сам палкоўнік капанейскі,
Характэрнік з Сечы.
За ім ідуць есаулы,
Плачуць па-малецы.
Нясуць паны есаулы
Казацкую зброю:
Літы панцыр пасечаны,
Шаблю залатую,
Тры стрэльбіцы-гакаўніцы

«АД МАЛДАВАНІНА ДА ФІНА...»

У літаратуразнаўстве шмат гаварылася аб распаўсюджанні творцаў Т. Р. Шаўчэнкі ў Беларусі, аб перакладах вялікага ўкраінскага паэта на беларускую мову такімі выдатнымі майстрамі мастацкага слова, як М. Багдановіч, Я. Купала, Я. Колас... Уяўляюць цікавасць матэрыялы Цэнтральнага дзяржаўнага гістарычнага архіва БССР, у якіх гаворыцца аб адносінах да Шаўчэнкі прадаўнікоў беларускай інтэлігенцыі яшчэ ў канцы XIX ст.

У 1895 г. карэспандэнт «Вітэбскіх губернскіх ведамостей» Іван Гарбачэўскі едзе на Украіну, якая «неадольнай сілай цягнула... на свае ўрадлівыя раўніны». Агледзеўшы стары Кіеў з яго цікавымі мясцінамі, выправіўся ўніз па Дняпры. «Параход прыстаў ля горада Канева, непадалёк ад якога пахаваны знакаміты ўкраінскі паэт Т. Р. Шаўчэнка, які памёр у 1861 годзе». Першае пытанне Гарбачэўскага «пасля выхаду на бераг было аб месцазнаходжанні магілы Шаўчэнкі». Папылы селянін праводзіў яго на Чарнецкую гару, якую ён назваў «Тарасавай».

Агледзеўшы магілу паэта, якая «мела выгляд парослага зелянінай кургана, з крыжам на версе і надпісам «Тарас Шаўчэнка», Гарбачэўскі доўга любіваўся жывапісным берагам Дняпра, бяскрайнай раўнінай, на якой віднеюцца бязмежныя

палі, лугі, вішнёвыя сады, шматлікія сёлы і хутары. «І мне, — піша ён, — пры гэтым зразумела стала, чаму памерлы паэт так палымана любіў гэтую маляўнічую мясцовасць і, паміраючы, завяшчаў пахаваць сябе на гэтым узгорку, каб і пасля смерці адчуваць блізкасць роднага Дняпра і дарагой айчыны».

Селянін, што прывёў Гарбачэўскага на Тарасаву гару, быў вартуніком магілы Шаўчэнкі, ён прысутнічаў асабіста на пахаванні вялікага кабзара, «калі прах паэта па жаданні шматлікіх прыхільнікаў быў у 1861 г. перавезены з Пецярбурга». Вартунік раскаваў Гарбачэўскаму «аб урачыстасцях, якімі суправаджалася перанясенне на радзіму цела нацыянальнага ўкраінскага паэта». Народу было надзвычай шмат, па ходзе, калі пераносілі труну, наладжваліся выступленні, з вялікім натхненнем гаварыліся прамовы.

Пасля пахавання магілу паэта наведвала не толькі Тарасова радня, «простыя, бедныя людзі, якія жыўць земляробствам», але і ўсе сяляне з навакольных вёсак. Паны ж зазіралі сюды рэдка.

Усім памешчыкам-землеўладальнікам Шаўчэнка быў ненавісны і страшны нават пасля смерці. Магіла вялікага паэта на Чарнецкай гары, над Дняпром, каля Канева, наганяла

страх на мясцовых паноў. Сярод народа распаўсюджваліся легенды, што паэт нібы не памёр, а з'явіцца тады, калі пачнецца народнае паўстанне супраць памешчыкаў. Былі чуткі, што ў магіле Шаўчэнкі «закапаны народныя вольнасці», нажы для ўзбраення паўстанцаў. Ад памешчыкаў пасылаліся даносы, пайшлі допыты, арышты, і па іх патрабаванні спалоханыя царскія ўлады паставілі каля магілы Шаўчэнкі варту.

Вартунік шаўчэнкаўскай магілы, пра якога раскавае Гарбачэўскі, — асоба досыць вядома. Гэта жыхар горада Канева пастух Іван Ядлоўскі. Ён пазнаёміўся з Тарасам Рыгоравічам, калі пасвіў статак на Чарнецкай гары, а пасля пахавання Шаўчэнкі паставіў сваю хату непадалёк ад яго магілы і ахоўваў яе аж 55 гадоў да самай смерці. Пасля перамогі Вялікага Кастрычніка, у гады грамадзянскай вайны Ядлоўскі самааддана абараняў магілу Шаўчэнкі ад бандытаў, якія шукалі там скарбы. Захварэўшы, ён заявіў сваім блізім: «Памру тут, а Тарасавай магілы не пакіну». Паміраючы, прасіў пахаваць яго на Чарнецкай гары побач з Тарасам Рыгоравічам. Гэтае жаданне было выканана.

Расказаючы пра сваё знаёмства з Ядлоўскім, Гарбачэўскі гаворыць таксама аб незвычайнай

най папулярнасці ў народзе шаўчэнкаўскіх твораў. У сялянскіх хатах «Кабзар» Шаўчэнкі ляжаў «на стале, пакрытым чыстым белым абрусам». Сяляне адкрыта гаварылі, што царскія ўлады закопвалі ў зямлю шаўчэнкаўскія кнігі, б'ючыся іх уплыву на народныя масы.

Гэтыя чуткі мелі падставу. Як вядома, у 1847 г. «Кабзар» Шаўчэнкі быў забаронены ўрадам Мікалая I. У Сакрэтным цыркуляры міністра ўнутраных спраў Пяроўскага віцэ-гаспадару генерал-губернатару князю Хаванскаму ў чэрвені 1847 г. сказана: «Государь император высочайше повелеть соизволил напечатанные сочинения Шевченки «Кобзарь»... Запретить и изъять из продажи. О таком высочайшем повелении считаю долгом сообщить вашему превосходительству для зависящего с вашей стороны к исполнению одного распоряжения... О получении сего циркуляра и о распоряжении Вашем по оному Вы не оставите мне донести».

Але, нягледзячы на ўсе гэтыя забароны, «Кабзар» Шаўчэнкі быў шырока распаўсюджаны ў народзе, многія вершы Шаўчэнкі «Рева та стогне Дніпр шырокий», «Думи моі, думи», «Ой, три шляхи широкіі», «Нащо мені чорні брови» і іншыя) завучваліся сялянамі на памяць.

У карэспандэнцыі І. С. Р-іча «Шаўчэнка як народны паэт і мастак», пасланы ў «Вітэбскіх губернскіх ведамостях» ў 1911 г., да 50-годдзя з дня смерці паэта, даецца праўдзівое тлумачэнне гэтай вялікай папулярнасці ўкраінскага кабзара: «Шаўчэнка — тыповы народны

І тры самапалы...
А на зброі... казацкая
Кроў пазасыхала.
Вядуць каня, ў вараного
Капыты разбіты...
А на вараным сядзельца
Хусцінай акрыта.

Орская крапасць
1847—Нижні Ноўгарад.
1858. Сакавіка 8.

Ісаія. Раздзел 35 (Перайманне)

Май радасць, ніва непалітая!
Зямля, май радасць не павітая
Травой квяцістай! Узрасці,
Ружовым крынам праціці!
І праціцеш, пазелянееш,
Як Іярданавы святыя
Лугі густыя берагі!
І часць Кармілава і шана
Ліванава, а без спадмана,
Цябе акрые дарагім
Залатканым, хітрашым,
Дабром ды воляю падбітым,
Святым амафарам сваім.
І людзі, цёмныя, сляпыя,
Дзівосы бога ўбачаць тыя.
І спачнуць у нявольнікаў
Стомленыя рукі,
І калені адпачнуць,
Што ў кайданы ўкуты!
Радуецца, ўбогадухі,
Не бойцеся дзіва, —
Гэта судзіць, вызваляе
Бог доўгацярплівых
Вас убогіх. А злодзеяў
Ён за зло карае!

Тады, як на зямлю святая,
О божа, праўда прыляціць
Хоць на гадзінку адпачыць...
Сляпыя ўбачаць, а крывыя,
Як сарна з гаю, стрымгануць.
Нямых пакіне немата,
Прарвецца слова, як вада,
Путэльна з доляю калючай,
Вадою ўмыўшыся гаючай,
Прачнецца ўся; і пацякуць
Вясёла рэкі, а азёры
Наўкол гаюмі прарастуць,
Вясёлым птаствам ажывуць.
Ажывуць стэпы, азёры,
І не верставыя,
А вольныя, шырокія
Скрозь шляхі святая
Працеляцца: і не знойдуць

паэт. Яго вершы вызначаюць
музычнасцю, якая складае
вызначальную асаблівасць
кожнага вялікага паэта. Таму нават
малазнаёмныя з украінскім
вершам з задавальненнем
слухаюць творы Шаўчэнка і нават
запамінаюць іх на памяць.

У артыкуле невядомага аўтара «Памяці Т. Р. Шаўчэнка», таксама пасланым у «Вітэбскіе губернскіе ведомости» ў тым жа 1911 г., адзначаецца, што ў «Кабзары» Шаўчэнка адлюстраваны славянскія побыты «са своеасаблівым адценнем прыгажосці, задуманасці і суму... Душа Шаўчэнка да такой ступені прасякнута народнасцю, што кожны, нават старонні матыў атрымлівае ў яго паэзіі ўкраінскую нацыянальную афарбоўку».

І ў той жа час, на думку карэспандэнта, Шаўчэнка выказвае думкі і пачуцці, блізкія іншым народам. Ён мае вялікае значэнне ў гісторыі развіцця не толькі ўкраінскай літаратуры, «на чале якой ён застаецца і да гэтага часу, але таксама аказаў прыкметны ўплыў і на развіццё літаратуры і ў іншых славянскіх краінах... Творы яго перакладзены амаль на ўсе славянскія мовы».

Страсная любоў Шаўчэнка да роднай Украіны спалучаецца з любоўю да ўсіх прыгнечаных народаў у царскай Расіі «од молдавана до фіна». Шаўчэнка горача спачувае і славянскім народам, якія знаходзіліся пад ярмом нямецкіх феодалаў. Таму не дзіўна, што ў 1914 г., калі споўнілася 100 гадоў з дня нараджэння паэта, урад Аўстра-Венгрыі забараніў зборнік: Шаўчэнка (Тарас). Кобзарь, Львів, 1895.

Тых шляхоў улады,
А рабы шляхамі тымі
Без крыку і гвалту,
Пасыйдуцца ў гурт адзіны
Радасна, вясёла.
І пустэльнію апануюць
Вясёлыя сёлы.

25 сакавіка 1859
С.-Пецярбург

Л.

Пастаўлю хату ў ахоршы,
Садок-раёчак насаджу.
Папасяджу і пахаджу
У сваёй маленькае раскошы.
Яшчэ ў самоце-адзіне
У садочку буду спачываць я,
І дзетачкі прысняяцца мне,
Вясёла прысняяцца маці,
Як даўна-колішняя вясной
Прысняяцца ясны сон.. і ты..
Ды не, не буду спачываць я,
Бо й ты прыснешся мне. І ў той
У мой малы раёчак ціха
Пакрадзешся, нарабіш ліха...
Запаліш рай самотны мой.

27 верасня 1860
С.-Пецярбург

Цячэ вада з-пад явара
Ярам на даліну.
Красуецца над вадою
Чырванню каліна.
Красуецца калінаўка,
Явар маладзее,
А наўкол іх вербалозы,
Лозы зелянеюць.

Цячэ вада ды з-пад гаю,
Цячэ пад гарою,
Хлюпаюцца качаняткі
Паміж асакою.
А качачка выплывае.
З качарам за імі,
Ловіць раску, размаўляе
З дзеткамі сваімі.

Цячэ вада ўскрай гароду.
Вада ставом стала.
Браць ваду прыйшла дзяўчына,
Брала, заспявала.
З хаты пагуляць у садзе
Выйшлі бацька, маці,
Параіцца, ды каго б ім
Назваць сваім зяцем?
7 лістапада 1860
С.-Пецярбург

Пераклад
Рыгор БАРАДУЛІН.
Мал. В. СТАШЧАНЮКА.

І ў царскай Расіі шаўчэнкаўскі «Кабзар» быў крамольнай кнігай, а царскай улады прыкладалі ўсе намаганні, каб у 1914 г. перашкодзіць ва ўсіх гарадах Расіі правядзенню ўрачыстасцей у памяць Шаўчэнка.

21 лютага 1914 г. таварыш міністра ўнутраных спраў Джункоўскі ў тэлеграме, пасланай выканаўчаму абавязкі мінскага губернатара Чанікаву, пісаў, «што к разрэшэнню чэставання памяці Шэвченка воообще препятствий не встречается, но при условии допущения их в закрытых помещениях. Никакие демонстрации, уличные выступления и сборища допущены быть не могут». І ў той жа час дзецца сакрэтнае распараджэнне, каб усялякія ўшанаванні памяці Шаўчэнка не былі дапушчаны ўвогуле. І таму мінскі і бабруйскі паліцмайстары, усе спраўнікі Мінскай губерні (мінскі, бабруйскі, барысаўскі, сліцкі, ігуменскі, мазырскі, рэчыцкі, пінскі, наваградскі) стараліся ўсё зрабіць дзеля таго, каб «нікакых чэставаній памяці Шэвченка не было» (там жа).

Такія беззаконні адбываліся і ў іншых губернях царскай Расіі. Але ніякія забароны не змаглі вытрусіць у народных масах памяць пра вялікага паэта, якому, па словах М. Багдановіча, «была суджана велічная роля зрабіцца сімвалам культурнай каштоўнасці цэлага народа, увасабленнем яго духоўнай існасці».

І. СЦЯПУНІН,
кандыдат філалагічных
наук.

РЫЦАР МУЗЫКІ

Памяці Яраслава Вашчака

Сэрца народнага артыста СССР Яраслава Вашчака, абняможанае пяццю інфарктамі, не вытрымала... Пайшоў ад нас мастак, бадай, самага рэдкага даравання — оперны дырыжор. Са свету поліфані ў незваротны свет нематы сышоў майстар найвышэйшага класа, агромністага таленту, з думкай якога лічыліся самыя выдатныя нашы сучасныя кампазітары, спевакі, музыканты. Можна, толькі з часам мы ўсвядомім поўнасцю, каго мы страцілі, недалюблі, каго падчас недаацэнвалі, не дагужалі творчай працы (хаця ён хацеў і мог зрабіць больш). Калі мастра Вашчак станаўіўся за пульта і браў у рукі дырыжорскую палачку, на сцэне і ў зале ўсё роўна як перад наваліцаю, напіналася цішыня, атмасфера праціналася напружаным токам музычнасці, каб неўзабаве абрынуцца на слухачоў ліўнем гукаў. Кожны оперны ці балетны спектакль, якім дырыжыраваў Вашчак, станаўіўся падзеяй у музычным жыцці Мінска і рэспублікі.

Можна смела гаварыць пра «вашчакоўскі этап» у гісторыі беларускага опернага тэатра, якому дырыжор аддаў семнаццаць сваіх самых сталых, вопытных гадоў. У Мінску ён ажыццявіў найгалоўныя свае творчыя задумы — паставіў «Барыса Гадзюнова» М. Мусаргскага, «Гальку» С. Манюшкі, «Дона Карласа» Дж. Вердзі, «Севільскага цырульніка» Дж. Расіні, «Карміну Бурну» К. Орфа, «Спартак» А. Хачатуряна, «Міндыю» А. Тактакішвілі, «У буру» Ц. Хрэнікава і інш. У кожнай паставі ўсё ярка выяўлялася ягоны густ, стыль, творчая манера. Не проста іграць, спяваць, а жыць на сцэне — гэта было яго галоўнейшае патрабаванне да ўсіх музыкантаў і актэраў. Выразна размяжоўваючы дра-

матургію музычную і сцэнічную, ён дабіваўся не толькі, нават не столькі выдатнага гучання голасу спевака ці інструмента, а высокай духоўнасці, эмацыянальнасці гуку, перад кожным удзельнікам спектакля ставіў як канкрэтную задачу, так і звышзадачу. Бескампрамісны і непакупны да музычнай творчасці, ён да кампазітараў, спевакоў, музыкантаў прыняў найвышэйшыя, як мы сёння кажам, міжнародныя стандарты. Якраз таму Дзяржаўны тэатр оперы і балета БССР у час, калі галоўным дырыжорам яго з'яўляўся Яраслаў Вашчак (1972—1980), перажыў пару свайго ўзлёту, стаў адным з вядучых оперных калектываў усёй нашай нябеднай на таленты краіны. Адна прысутнасць Вашчака ў тэатры, ягоны аўтарытэт не дазвалялі нікому — ад вядомага актэра да работніка сцэны — расслабляцца, працаваць напайсільна, даваць сабе палёгку.

Няпросты жыццёвы і творчы лёс быў у Яраслава Антонавіча. Няпросты, складаны быў і сам ён, рыцар музыкі, чалавек шырокай, я б сказаў, караткевічаўскай натуры, рамантык-максімаліст. Але ва ўсіх сітуацыях ён імкнуўся дзейнічаць шляхетна, інтэлігентна (любімае яго слова). Не прызнаваў ніякіх кампрамісаў, калі пры гэтым трэба было паступаць мастацкімі прынцыпамі, самім мастацтвам. Таму антыподаў, праціўнікаў, незчыліцаў у яго заўсёды было даволі. Аднак з часам некаторыя незчыліцы і нават ворагі прызнавалі яго слушнасць. І ён ім у такім разе заўсёды дараваў, не памятаў зла, тым больш ніколі не помсціў. Асобныя з іх станаўіліся ягонымі прыяцелямі і нават сябрамі.

Мне пашчасціла ўсе семнаццаць мінскіх гадоў Вашчака быць побач з ім, часта бачыць

ца ў сталіцы Беларусі і на маёй роднай Валожышчыне, якую ён так любіў, слухаць яго глыбокія і заўсёды цікавыя выказванні пра розныя падзеі культурнага, найперш музыкальнага, жыцця, гутарыць з ім пра тэатральныя, літаратурныя навіны. Шчыры ўкраінскі патрыёт (Вашчак нарадзіўся на Львоўшчыне, працягнуў час працаваў у Львоўскай оперы), Вашчак з глыбокай сімпатыяй ставіўся да беларускай гісторыі, культуры, мовы, радаваўся духоўнай блізкасці нашых народаў. Сапраўдны інтэлектуальнік, ён цешыўся кожнаму творчому поспеху сучасных беларускіх кампазітараў, артыстаў, пісьменнікаў, мастакоў. І мы адзін аднаго добра разумелі, хоць гаварылі звычайна кожны на сваёй мове: ён — па-ўкраінску, я — па-беларуску. Хочацца верыць, што і гэты нашы гутаркі схілілі яго, напачатку далекаватага ад патрэб уласнага беларускага опернага мастацтва, прыняць самы чынны ўдзел у стварэнні цалкам нацыянальных спектакляў. Колькі часу, творчай энергіі, ведаў аддаў ён сваім малодшым калегам — кампазітару С. Картэсу і лібрэтысту У. Халіпу ў перыяд іх такой напружанай працы над операй Джардана Бруна! А з якім настаўніцкім цяпленнем і ўважлівасцю ён паставіўся да маладога беларускага кампазітара А. Кандрусевіча, як зацікаўлена дапамагаў яму дасканаліць музыку балета «Крылы памяці»! Апошнія два гады Яраслаў Вашчак нястомна працаваў з кампазітарам У. Солтанам і лібрэтыстам С. Клімковіч, рыхтуючы разам з імі да паставіў опера «Дзікае паляванне караля Стаха» (па аднайменнай апавесці У. Караткевіча). Гэта опера стала ягонай лебядзінай песняй. Ею ён штодзённа жыў, пра яе ўвесь час думаў і гаварыў нават за дзеся гады да смерці. Не хапіла яму крыху менш месяца, каб парадаваць нас і парадавацца самому апошняй сваёй прэм'ерай...

Пайшоў ад нас Яраслаў Вашчак, чалавек, народжаны для музыкі. Пайшоў па-рыцарску мужна, не паддаўшыся хваробе, не саступіўшы ёй ніводнага творчага дня. Пайшоў, пакінуўшы па сабе светлы след у сэрцы кожнага, хто яго ведаў.

Вячаслаў РАГОЙША.

Аляксандра БЕРГМАН: спроба партрэта

Яе сіціплю, але ўтульную, перапоўненую беларускімі мінімамі кватэру ў самым цэнтры Варшавы, на аленх іерусалімаўскіх, ведае шмат хто з мінчукоў, што бывалі па розных справах у польскай сталіцы. Дзверы яе хаты заўсёды адчынены для ўсіх, хто шчыра цікавіцца беларусамі і беларускай гісторыяй. І гэта невыпадкова. Аляксандра Бергман — адзіны, бадай што, беларускі гісторык у Польскай Народнай Рэспубліцы. Назваць даследчыцу беларускім гісторыкам мы павінны не ў сувязі з яе нацыянальнай прыналежнасцю і не ў сувязі з мовай яе твораў (большая іх частка напісана па-польску), а ў сувязі з яе навуковай і грамадскай пазіцыяй.

Амаль 30 год свайго жыцця прысвяціла А. Бергман вывучэнню гісторыі беларускага грамадска-палітычнага руху ў Заходняй Беларусі. Яна аўтар дзюжыяўных манаграфій: «Слова аб Браніславе Тарашкевічу», «Беларускія справы ў Другой Рэчы Паспалітай», шматлікіх навуковых і публіцыстычных артыкулаў. Асабліва вартасць мае серыя артыкулаў-біяграфій вядомых дзялячых заходнебеларускага руху: С. Рак-Міхайлоўскага, У. Самойлы. І. Дварчаніна, Л. Родзевіча і іншых. Гэта яна была першым гісторыкам ПНР,

хто грунтоўна распрацаваў гісторыю славаўтай «Грамады».

Праца А. Бергман адрозніваецца не толькі навуковай грунтоўнасцю і багатай гістарыяграфічнай базай, але і эмацыянальнасцю. Прычым адрок ад анэдмічнай, стрыманай манеры ні ў якім разе не зніжае вартасці яе прац. Наадварот, элементы мемуарыстыкі, якія так шчодро перамяшваюцца ў працах даследчыцы з аб'ектыўнай фанталогіяй, надаюць ім характар большай перананаўчасці. Справа ў тым, што А. Бергман з'яўляецца адным з ветэранаў Камуністычнай партыі Заходняй Беларусі. Не раз даводзілася ёй рызыкаваць жыццём, зведала яна і смак турэмнага і лагернага хлеба, як у польскіх, так і ў сталінскіх засценках. Таму Аляксандрай Бергман у яе навуковых даследаваннях рухае не толькі навуковы інтарэс. Адраджаючы праўду аб КПЗБ, яна нібы сплывае той неадплатны доўг перад усімі, хто не дажыў да разбітці свайго партыі, хто загінуў у ходзе рэвалюцыйнай барацьбы ў Заходняй Беларусі альбо стаў нявіннай ахвярай сталінскага тэрору.

Шлях А. Бергман у навуку быў не просты. Па сутнасці, яна пачала прафесійна займацца гісторыяй толькі пасля таго, як ёй споўнілася 50 гадоў. І на

здзіўленне многім дасягнула на гэтым шляху значных поспехаў.

Нядаўна Аляксандра Бергман споўнілася 80 гадоў. Але яна перапоўнена творчымі планами. Даследчыца мае намер пашырыць сваю галерэю партрэтаў дзялячых заходнебеларускага нацыянальнага руху, высветліць малавядомыя старонкі ўзаемадзейненняў заходнебеларускіх камуністаў і дзялячых іншых палітычных напрамкаў. Штодня на яе адрас прыходзяць шматлікія лісты. Пішучы былыя КПЗБовцы, калегі-гісторыкі, усе тыя, хто па-амастарску цікавіцца гісторыяй роднага іраю.

На жаль, беларускі чытач не мае магчымасці ацаніць праўдзівасць гэтых сцвярдзенняў. Да сённяшняга дня ніводна з прац Аляксандры Бергман не выдадзена ў БССР. Ніхто не зрабіў спробы выдаць у Мінску нават такую фундаментальную працу, як «Слова аб Браніславе Тарашкевічу». У застойны перыяд падобная пазіцыя вядомых бюракратычных колаў тлумачылася тым, што праца А. Бергман былі напісаны без замоўчвання трагічных старонак гісторыі КПЗБ, без перакручвання гістарычнай праўды. Сёння ж, як мне здаецца, менавіта ты самыя колы не зацікаўлены ў тым, каб у выніку знаёмства з працамі А. Бергман грамадства яшчэ раз пераканалася, да чаго давялі беларускую гістарычную навуку кан'юнктурынасць і бюракратычны дыктат застойнага перыяду.

М. ІВАНУ, кандыдат гістарычных навук.

У наш час ужо рэдка па-чуеш ці сустрэнеш у друку прозвішча славацкага гродзенскага старасты канца XVIII стагоддзя Тызенгаўза, хоць у спецыяльнай літаратуры, якая датычыць развіцця прамысловасці на Беларусі, а таксама гісторыі архітэктуры і тэатра, падаюцца назвы: «Гродзенскія мануфактуры Тызенгаўза»,

ліцы (цяпер вуліца Ажэшкі) і вакол плошчы, якую яна перасякала.

З той пары мінула больш чым два стагоддзі. Ад знакамітай карчмы «Роснаш» засталася толькі частка сцен былога даволі вялікага цаглянага будынка. Яшчэ ў 60-ых гадах нашага стагоддзя тызенгаўзаўскіх дамкоў стаяла на вуліцы Ажэшкі ці

га княства Літоўскага. Відца, Сака ўдзельнічаў у дабудове медыцынскай школы. Будынак гэты зараз вылучаецца сваім жывапісным сілутам, вялікімі вокнамі на трох паверхах і дзвюма шасціграннымі вежамі па баках фасада, дзе знаходзіліся аўдыторыі. У школе былі доўгія калідоры з класамі, кабінетамі, пакоямі настаўні-

і на ёй адасоблена паўстала два «тызенгаўзаўскія» будынкі: так званы музычны флігель ці «крывая афіцына» і дом віцэ-адміністратара (яны захаваліся да нашага часу).

Канчалася Гарадніца станов на рацэ Гараднічанцы. Пры вадзе стаялі гродзенскія каралеўскія мануфактуры, бо вадзяное кола было ў той час адзіным рухавіком. У канцы староства Тызенгаўза ў Гродне і прыгараднай Ласосне працавала семнаццаць каралеўскіх мануфактур і чатыры ў Брэсце, у тым ліку самая вялікая — металургічная, на якой было занята 180 рабочых. Большасць мануфактур уяўлялі сабой напаясаматужныя прадпрыемствы; дзе працавала па 30—50 чалавек. Усе гродзенскія мануфактуры, акрамя ружэйнай, гарматнай і металічных вырабаў, прызначаліся для творчасці прадметаў раскошы: шоўку, аксаміту, кісяі, мусліну, тонкага палатна, панчохаў, дываноў, карэт, залататканых паясоў.

У каралеўскіх эканоміях Тызенгаўза пачаў пракладаць дарогі, праводзіць меліярацыю. Між іншым, якраз Тызенгаўз пабудоваў Днепра-Бугскі канал, названы каралеўскім, які дзейнічае і сёння. Ён жа закупаў за мяжой пародзістых авечак, кароў, коней. Карысць, выгаду ўсе гэты павіны было даць толькі праз нейкі час, а пакуль што на іх выдаткоўваліся вялікія сродкі. Былі і злоўжыванні з боку розных адміністратараў, чыноўнікаў, якія служылі ў эканоміях, на мануфактурах.

З іх пачалі паступаць усе меншыя даходы. Тызенгаўз не апраўдваў абцяжання патроіць даходы з каралеўскіх эканоміяў. Не апраўдваў і сябе і мануфактуры. Яго каралеўскай вялікасці іх прадукцыя аказвалася ўдвая даражэйшай за імпартаваную. Прычынай было тое, што амаль 70 працэнтаў сыравіны завозілася з-за мяжы. Спрыяла дарагоўлі і непрадукцыйная праца прыгонных, а ў дадатак вельмі многа даводзілася плаціць замежным майстрам. З 1780 года гродзенскія і пастаўскія мануфактуры Тызенгаўза адна за адной разараюцца і зачыняюцца. Пачалі распаўсюджвацца чуткі аб вялікай расце казённых грошай гродзенскім старацам, аб яго нібы патаемных махінацыях з замежнымі купцамі. Ад суда кароль выратаваў падскарбія, але ад кіраўніцтва мануфактурамі і каралеўскімі эканоміямі Тызенгаўз быў адхілены, на яго Пастаўскае графства накладалі севестр у два мільёны золотых.

Завяршыў расправу над Тызенгаўзам яго самы люты вораг Ржывуцкі: выплаціў усю запавычанасць гродзенскага староства па галандскай пазыцы, за што атрымаў ва ўзнагароду ўсе пасады і ўзначаліў мануфактуры. Паданне, пазней падхопленнае гісторыкамі, расказвае: атрымаўшы поўную адстаўку, Антоній Тызенгаўз вышаў са свайго палаца баса-нож, з кіем у руцэ, але з высока ўзнятай галавой, і пад рогат адных і плач другіх гараджан пайшоў у езуцкі кляштар.

Памёр ён у 1785 годзе, на пляцдэсят другім годзе жыцця. Пахаваны ў Жалудку, у фамільным склепе.

Усе такія ў гісторыю Беларусі Антоній Тызенгаўз увайшоў як прагрэсіўны рэфарматар, у якім сумяшчальна дзейная натура, шчырае жаданне вывесці свой край з вэкавак адсталасці.

Гісторык сярэдзіны XIX стагоддзя Е. Радзішэўскі адзначаў, што пасля краху Тызенгаўза «гродзенскія дамы, згубіўшы прамое сваё прызначэнне, уяўлялі сабой нейкі сумны беспарадак, і здавалася, што іх будавалі без усялякіх мэт і планаў». Але ці так гэта? На працягу двух стагоддзяў яны служылі гораду, удзельнічалі ў ім. І ў наш час тыя лічаныя дамы Тызенгаўза, што засталіся, безумоўна, з'яўляюцца унікальнымі архітэктурнымі помнікамі, ілюстрацыя і напамінак аб яркавых старонках нашай гісторыі.

Л. ПРАКОПЧЫН.

Позірк у мінулае

Гродзенскія дамы Тызенгаўза

«Гродзенскія дамы Тызенгаўза». «Гродзенскі тэатр (балет) Тызенгаўза». У свой час імя яго было шырока вядомае. Граф Тызенгаўз займаў пасады каношага літоўскага, падскарбія надворнага літоўскага (казначыя). На каранашыйным сейме сам кароль ўзнагародзіў Тызенгаўза ордэнам Святога Станіслава. Новы манарх прызначае падскарбія арандатарам усіх каралеўскіх эканоміяў і амаль адначасова — упраўляючым каралеўскіх мануфактур. Будучы кароль Станіслаў Пянітоўскі і малады Тызенгаўз пасля вучобы ў школе ві-

не воем, зараз жа захаваўся і рэстаўрыроўца адзіны — так званы «дом рамесніка» (помнік архітэктуры XVIII ст.).

Больш пашанцавала дамам рамеснікаў у былым родавым маёнтку Тызенгаўзаў Паставах. Пад назвай «забудова XVIII стагоддзя» існуе цяпер пяць такіх дамоў. Хаця ўсе яны будаваліся паводле тыпавага плана, але маюць розны выгляд. Гэта дасягнута за кошт высокіх, узнятых амаль яшчэ на адзін паверх, шчытоў-шчыпцоў на франтонах. Магутныя шчыты маюць закругленыя, і толькі адна «пругкая» лінія

каў. У аднапавярховых крылах знаходзіліся падсобныя памяшканні. Вяршыў будынак высокі фігурны дах з пераломам, крыты галандскай чарпайцай.

Перш за ўсё Тызенгаўз адкрыў ветэрынарную школу, у якую пад прымусам ледзь набралі адзінаццаць хлопчыкаў, сыноў служачых, хаця яны цалкам ставіліся на казёны кошт: гэтакія прадзятасць, страх панавалі ў тыя часы перад медыцынай. Праз год-два пры школе былі адкрыты аддзяленні хірургіі і акушэрства і яна пачала называцца акадэміяй. Адкрыццё медыцынскай шко-

ленскіх езуітаў пэўны час выхоўваліся разам у Волчыне пры двары князёў Чартарыйскіх. І сябры і ворагі прызнавалі розум Тызенгаўза, яго шырокія пазнанні, умнене настойліва дамагацца сваёй мэты, ягоную рэдкаую працаздольнасць.

У Гродзенскага староства былі грандыёзныя планы: праз будаўніцтва мануфактур і пашырэнне іх вытворчасці, праз рэформы ў сельскай гаспадарцы, праз новае, на манер заходнеўрапейскага, будаўніцтва гарадоў, а таксама арганізацыю вучобы — адкрыццё розных школ і іншых навучальных устаноў — вывесці з эканамічнага застою і культурнай адсталасці Рэч Паспалітую, а таксама Літву і Беларусь.

Тызенгаўз удаецца зацікавіць караля. На ажыццяўленне рэформы і планаў свайго падскарбія кароль блізка ў Галандыі пазычыў ў дзесяць мільёнаў золотых.

Усё гэта за пянаццаць гадоў Тызенгаўзу удаецца зрабіць на здзіўленне шмат: з невялікага і бруднага гарадка, які абуджаўся толькі ў часы сеймаў, ператварыць Гарадню (Гродна) ў новы прамыслова-культурны цэнтр краі.

Адна з новых вуліц атрымала гучную назву «Роснаш» — па назве карчмы, якая адной з першых была пабудавана на новым узедзе ў горад. Каля пляцдэсяці будынкаў рознага прызначэння паўстала на гэтай ву-

ліцы ў Гродне звязана перш за ўсё з прыездам вядомага французскага натураліста Жана Мануэля Жылібера — ён узначаліў школу-акадэмію, заклаў вялікі батанічны сад (рэшткі яго — сённяшняе векавыя ліпы, ясені, клёны ў гарадскім парку вакол былой акадэміі), адкрыў музей прыроды і пачаў збіраць бібліятэку. Нарэшце Жылібер выдаў у Гродне сваю капітальную, двухтомную працу «Флора Літвы», якая была высока ацэнена сучаснікамі.

Наступны будынак поблізу былой вуліцы Роснаш хутчэй за ўсё таксама трэба аднесці да часоў Тызенгаўза. Гэта былі драматычны тэатр (зараз — тэатр лялек). Дакументаў, якія б сведчылі, што менавіта гэты будынак Тызенгаўз адбудаваў пад тэатр, не знойдзены. Але вядома, што стараста ня мала прыклаў намаганняў, каб завесці аркестр, стварыць балетную і драматычную трупы (дарэчы, гродзенская балетная труппа, якой кіраваў французскі балетмайстар падарана праз некалькі год каралю, ужо ў Варшаве становіцца вядомай на ўвесь свет). Пры такім шэрокім будаўніцтве розных культурных устаноў Тызенгаўз проста не мог не ўключыць у свае планы і тэатр.

Калі быў разбураны палац Тызенгаўза, плошча якой канчалася вуліцай Роснаш, аказалася як бы расчыненай, надае невялікім дамкам з малымі акенцамі арыгінальны выгляд. На шчыпцы акенца — жылая мансарда. На першым паверсе два, тры, а то і чатыры акны. Франтон, уся прыдняя сцяна — цагляныя, атынкаваныя і пабеленыя, астатнія ж тры сцяны італіяў з драўляных брусоў, што было ў той час значна танней...

Калі прайсці далей у бок цэнтру па вуліцы Ажэшкі, то на правым баку, у глыбіні старога парку, напаткаем яшчэ адзін будынак часоў Тызенгаўза — так званы «дом медыцынскай школы». З гэтым будынкам звязана асветніцкая дзейнасць Тызенгаўза.

Мяркуюцца, што медыцынскую школу, як і большасць іншых будынкаў на Гарадніцы, пачаў узводзіць «архітэктар яго каралеўскай міласці» Ю. Мёзер. Але ў 1774 годзе ў Гродна прыязджае, выпатрабаваны з Вероны, яшчэ адзін архітэктар — Юзэф (Джузепе) Сака. Ён становіцца прыдворным архітэктарам Тызенгаўза і, відца, хутка вылучаецца сваім майстэрствам, талентам, бо паводле яго праекта адзін за адным узводзяцца дамы ў Гродне, палатны будынкі ў каралеўскіх маёнках, у тым ліку знакаміты палац у Свяцку, у Брэсце, Паставах, Шчорсах. Юзэф Сака ўсяго праз год атрымаў ад караля дваранства, потым чын маёра і нарэшце прызначаецца галоўным архітэктарам Вяліка-

«Літаратура і искусство» — орган Міністэрства культуры і правлення Саюза пісателёў БССР. Мінск. На беларускім мове.

«ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА»

Выходзіць раз на тыдзень, па пятніцах.

Ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга друкарня выдавецтва ЦК КП Беларусі.

АТ 00117 П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
Індэкс 63856 М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

АДРАС РЭДАКЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарова, 19.

ТЭЛЕФОНЫ: прыёмнай рэдакцыі — 33-24-61, на месніна галоўнага рэдактара — 33-25-25, адказнага сакратара — 33-19-85, аддзела публіцыстыкі і нарыса — 33-19-65, аддзела пісьмаў і грамадскай думкі — 33-19-65, аддзела крытыкі і бібліяграфіі — 33-22-04, аддзела прозы і паэзіі — 33-22-04, аддзела тэатра, кіно і тэлебачання — 33-21-53, аддзела музыкі — 33-21-53, аддзела вывучэння мастацтва і аховы помнікаў — 33-24-62, аддзела народнай творчасці і культасветработы — 33-24-62, аддзела інфармацыі — 33-24-62, аддзела мастацкага афармлення і фоталюстрацыі — 33-44-04, 33-24-62, карэктарскай — 32-20-64, бухгалтэры — 23-73-37.

Пры перадруку просьба спасылка на «ЛіМ». Рукапісы рэдакцыя не вяртае і не рэцензуе.

Галоўны рэдактар Анатоль ВЯРЦІНСКІ.

Рэдакцыйная калегія:

Заір АЗГУР, Алякс АСПЕНКА, Анатоль БУТЭВІЧ, Уладзімір ГІЛЕП, Мікола ГІЛЬ (нам. галоўнага рэдактара), Уладзімір ГНІЛАМЕДАУ, Лілія ДАВІДОВІЧ, Міхась ДРЫНЕУСКІ, Алякс ЖУК, Галіна КАРЖАНЕУСКАЯ, Ігар ЛУЧАНОК, Уладзімір НЯКЛЯЕУ, Нічыпар ПАШКЕВІЧ, Барыс САЧАНКА, Юрась СВІРКА, Уладзімір СТАЛЬМАШОНАК, Рычард СМОЛЬСКІ, Віктар ТУРАУ.

Адказны сакратар Андрэй ГАНЧАРОУ.

З 13 ПА 19 САКАВІКА

13 сакавіка, 20.30

«БАЦЬКОУСКІ ДАР».

100 беларускіх народных песень са збору Р. Р. Шырмы. Гучаць валачобныя песні.

14 сакавіка, 21.50

«ЛІРА».

Мастацка-публіцыстычная праграма. Будзе расказана пра беларускую школу інаняпісу, эстэтычную і этычную каштоўнасць абразоў. Вы пабываеце ў музеі старажытнага беларускага мастацтва Інстытута мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору АН БССР.

У перадачы прымае ўдзел доктар фізіка-матэматычных навук Ю. Хадька.

Вядучы — У. Сцепаненка.

14 сакавіка, 23.45

«ВЯЧЭРНІ КАНЦЭРТ».

Канцэрт саліста ДАВТА БССР М. Рысава. У праграме творы Шуберта, Мусаргскага, Чайкоўскага, Галеві, Ібера. Вядучы — музычны камэнтатар Э. Язерская.

15 сакавіка, 23.20

СТУДЫЯ «РЭЯ» ПРАДСТАУЛЯЕ.

Сустрэча з Дзяржаўным канцэртным аркестрам Беларусі пад кіраваннем М. Фінберга. Прамая лінія.

17 сакавіка, 20.15

«ДЗВІНА».

Літаратурна-мастацкі часопіс. Вы ведаецеся, як працуюць курсы па вывучэнні беларускай мовы ў Наваполацку, пачуеце песні самадзейнага аўтара Л. Касьянавай.

18 сакавіка, 15.40

«АКЦЭНТ».

Лёсу песеннай самабытнасці Гомельшчыны прысвечана перадача. Аббудзецца сустрэча з лаўрэатам і Усеаюзнага фестывалю народнай творчасці У. П. Яфрамчанка. Узачыце тансама выступленне ўзорнага дзіцячага ансамбля баланага танца «Палеткі». Будзе расказана пра дзейнасць добраахвотнай арганізацыі «Музычнае таварыства». Алошні сюжэт — «Балем правіць вал» — аб шырспажыве ў гуказапісе.

18 сакавіка, 17.15

«У ЖЫВАПІСЕ, ГРАФІЦЫ, СКУЛЬПТУРЫ».

Тэлеальманах. Размова пойдзе пра сённяшні дзень і тэндэнцыі развіцця беларускай скульптуры. Адна са старонак прысвечана памяці народнага мастака БССР А. Анкіейчыка.

18 сакавіка, 19.40

«РАДАВОД».

Вы пазнаёміцеся з народнай спявачкай Г. Радзішэўскай з вёскі Нарэйша Мядзельскага раёна. Професар Ю. Чурно пазнаёміць вас з Усеаюзнай творчай майстэрняй на базе галіновай навукова-даследчай лабараторыі беларускай танцавальнай творчасці і кафедры харэаграфіі Мінскага інстытута культуры.

На заканчэнне выступяць фальклорныя калектывы Міншчыны.

19 сакавіка, 15.15

ПРЭМ'ЕРА ПЕСНІ.

Э. Зарыцкі, Р. Аўчынінава, «Жнівеньскія конікі». Выконвае Н. Мікуліч.

19 сакавіка, 19.25

І. ПТАШНИКАУ. «АЛІМПІЯДА».

Прэм'ера спектакля Беларускага тэлебачання. Рэжысёр — У. Гутковіч.

19 сакавіка, 23.25

«СУСТРЭНЕМСЯ ПАСЛЯ АДЗІНАЦЦАЦІ».

Інфармацыйна-музычная праграма.

ПАПРАУКА

У артыкуле С. Польскага і С. Мацюніна «Беларусы: колькі і дзе» («ЛіМ», № 9 за 3 сакавіка 1989 г.) у табліцы № 1 у першым радку першай калонкі замест 1987 (год) трэба чытаць 1897.